

18th cent. or early 19th
By Heyman Jacobi

DEN NIEUWEN KLEYNEN

HERBARIUS,

OFTE

KRUYD-BOEKSKEN,

Inhoudende de kracht / ende operatie van alle de gemeene Kruyden ende bekende vruchten die men dagelyks gebruykt / waer door men (met Gods hulpe) een ider zyn gesondheyd kan onderhouden ende veelderhande siekten genesen.

Van nieuws oversien, vermeerdert en op vele plaetsen verbetert. Door H. J. ad honorem Dei.

H. JACOBI

En hebt gy geenen Medecyn,
Soo laet dees vier u Meester zyn:

Een vroylyk Hert, soberen Kost,
Maetigen Aerbeyd, warm gedost;
Dat kan u door God geven
Dat gy gesond mogt leven.

TOT GEND,

By Jan Gimblet, Boekdrukker / in de veldstraet in den gulden Bybel.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VOOR-REDEN.

Unstigen Lezer, den Heere laet u wel vaeren aen Ziel ende Lichaem, aengesien wy al-te-saemen Christen Broeders zyn, soo vereyscht de Broederlyke liefde dat wy malkanderen gedienstig zyn, elk met de gave ende gratie die hy van God den Heere ontfangen heeft, 't welk den Heere aengenaem is, ende de menschen zalig ende profytig. Soo is't dat ik van jongs af altyd groote vermaekelykheyd gehad hebbe in't Herbariseren, ende in de krachten der kruyden te leeren kennen, ende alzoo ik dit nu langen tyd gepleegd hebbe, en daer nu eenigsints wat in ervaeren ben, en aenmerkende Gods wonderlyke werken, de schoonheyd der bloemen, de krachten der kruyden,

d'ellendigheyd der menſchen, het noodſaekelyk gebruyk der dingen ende de onbekendheyd van vele. Ende ſoo God den Heere eerſt deſen grooten Kruyd-hof des geheele wereld geſchaepen en gemaekt heeft, ende ons 't gebruyk zyn'er creatueren verleent heeft, ende mildelyk zyn gaven gedeeld heeft, ſoo heeft my goed gedocht dit kleyn Kruyd-hofken te maeken om leedigheyd te ſchouwen, en eenigſints ook wat te doen dat zoude mogen ſtrekken tot Gods eere, en myn'er ziele zaligheyd, tot gedienſtigheyd van mynen even-naeſten, om den grooten Hovenier, den Schepper al'er Creatueren, door zyn wonderlyke werken te leeren kennen, hem te loven en te danken, te vreeſen ende te ontſien, zyn giften ende gaven met dankbaerheyd noodſaekelyk te ge-

bruyken, tot zynder eeren ende onſer zielen Zaligheyd. Chriſten Broeders dit is d'oorſaeke ende reden die my beweegd heeft, dit tegenwoordig Kruyd-Hofken te planten, op als't u beliefde, gy u daer in wat zoud gaen vermaeken ende haelen uwe gadingen daer uyt ſoo veel als gy begeert; Op conditie nochtans dat gy den grooten Hovenier onſen Saligmaeker van zyn gaven zoud danken, ende den Hoveniers knecht zyn genaede toe-wenſchen zout, gelyk als hy u van goeder herten dat wenſcht.

VAERT WEL IN DEN HEERE.

Tot den goed-willigen Lezer.

'T IS lieff'lyk om sien (als ons leeren de Wysen)
Dat kruyden en bloemkens uyt der aerden springen,
Hierom kan men een Kruyt-hof niet te veel prysen,
Daer men den tyd kan in overbringen.
Men hoort daer ook vogelkens fluyten en zingen,
't Welk den Mensch doet verdwynen veel fantasien :
Maer als d'appetyt begeerlyk komt aendringen,
Soo is't altemael nog niet dan kleyn verblyden ;
Want men zou lichtelyk hem selfs brengen in lyden
Als men kruyden onbedacht te plukken gewent,, zyn
Om te gebruyken wiens krachten ons onbekent,, zyn.

Komt dan en wilt met luste doorwandelen
Dit Kruyd-hofken dat ons hier word open gedaen,
Van HEYMAN JACOBS die ons leert handelen
De Kruyden en Bloemkens (om 't perykel te ontgaen)
Wiens naturelyke krachten hier beschreven staen,
Niet alleen dienstiglyk tot 't gebruyk der Medecynen,
Om krankheyd te verdryven die ons heeft bevaen,
En die dikwils ons lyf en leven maekt vol pynen ;
Maer ook tot nooddrufts oorbaer om te doen verdwynen
Den swaeren honger die soo gierig van aerd,, is,
Dat sy niet en ontsiet, want sy een scherp swaert,, is.

S. G. A. Stipendium peccati mors.

Van de Boom-Vruchten, Natuere, Kracht ende Werkinge.

1. Amandelen.

AMandelen worden in't Latyn geheeten Amigdala. Ende van dese vind men tweederley geslachten/ soete Amandelen en bitter Amandelen. De Amangdelen zyn warm van natuere. Amandelen droog geëten zyn goet voor 't root Melisoen/ ende den buyk-loop/ besonder als'er de buytenste vellekens eerst af-geweekt zyn in warm water. Amandelen met Rosynen/ Corenten oft Vygen geëten is lekker spyse/ 't welk de natuere sterkt/ het voed wel ende vermeerdert de mannelyke krachten. Amandel-melk (gelyk de Apothekers maeken) is goed ingenomen voor 't bloed-overgeven ende 't bloed-pissen/ versoet ook de borst ende suyvert-se van sluymen ende quaternen/ ende is goed gebesigt voor teere ende kranke persoonen/ ende doet wel slaepen. Olie van bitter Amandelen daer houd men 't geweer mede schoon als men 't daer opstrykt/ ende men strykt-se ook op een benauwde borst ende nauwe Keel. De Olie van soete Amandelen een wennigskien versch uytgeperst by de Apotekers/ ende ingedronken met Bier versoet alle inwendige pyn der Lendens: ende elders waer't mag zyn/ ook van buyten op gestreeken zynde daer die pyne is.

2. Granaet-Appel.

GRanaet-Appel heet men in't Latyn Pomum Granatum, dees vind men verscheyden van smaeck / te weten / suer / soet ende wynnig. Dese vruchten wassen in Spagnien van waer-se hier gebrocht ende verkocht worden / van welke de suere best dienen in heete koortsen / bequaem zynde om het bloed te verkoelen.

Den Granaet-appel is verkoelende van Natuer ende t'saemen treckende Granaet-Appelen zyn goet genut voor een quaede maege / tegen flauwigheyd des herten / ende walginge / sy verslaen den dorst ende verversschen den Mont / hier toe mag men besigen Syroop van Granaten / de Granaet-schellen in water gesoden / en den mond daer mede gespoelt met een weynigsken Aluyns / suyvert het Tant-vleesch ende is goed voor het bloeden des selfs : ende doet de Tanden die waggelen vast staen.

3. Orangie-Appelen en Limoenen.

DEn Orangie-appel noemt men in't Latyn Malum Arantium, ofte Pomum Aureum, dese vruchten zyn genoeg bekend / ende men vind'er tweederley / als soete en suere / ende komen jaerlyks overvloedig uyt Spagnien. De Lymoenen heet men in't Latyn Limones, dees hebben ook eenderley kracht met den Orangie-appel ende daerom soo worden-se al hier mede aengeteekent / zynde wonder goed om flauwhertigheyd te genesen en 't herte te versterken / ende om appetyt te verwekken.

Dese vruchten zyn koud van natueren / sy versterken en verfrisschen het herte / sy verdryven flaute en dorst / en zyn goed geëten de gene die heete ende pestilentiale koortsen hebben / waer toe men de Syroop van Lymoenen altyd in den Apteek gereed vind / die tot het selfde dienstig is. 't Saet dat in de Orangie-appelen leyt / is goed voor de wormen / ende staet tegens alle fenyn / de schellen van Orangie-appels ende Lymoenen geconfyt met Suyker / ofte Syrope / geëten / verwarmen de Maege / ende maeken appetyt om te eten.

4. Quée-peeren.

QUee-peeren in't Latyn Cidonium, dese vruchten wassen hier te lande overvloedig in de boomgaerden ende hoven / en wassen geerne ontrent de grachten ende worden seer veel gebruykt / soo van den gesonden als van den kranken / men kookt-se in hutspot / men confyt-se / en men maekt'er ook Syroop en olie af / ende 't sap word ook bewaert in de Apteeken / sy verfrisschen en versterken het hert ende stoppen den buykloop ende 't rood melisoen. Ende quee-vleesch dat de Apotekers maeken diend tot het selfde / ende is ook een lekker kruyd voor weeldige lieden / ende worden in banketten ende maeltyden geëten. Syrope van queën is goed ingenomen voor walginge der maege ende slapheyd der natueren ende verslaet wel dorst.

Quee-peeren zyn koud in den eersten graed / ende droog in den tweeden / en zyn 't saemen trekkende van natuere. De Quee-peeren geëten stoppen den buyk-loop ende allen bloed-gang /

ende zyn ook goed gebesicht den genen die bloed-spouwen. Quee-vleesch geëten versterkt de Maege / ende beneemt het braecken van boven uyt / ende maekt versch bloed / sluyt de maege toe na den eten geëten / dat de dompen na't hoofd niet en mogen opstygen / ende is mitsdien goed tegen het sinken der caternen. Olie van Queen is goet gestreken op den Buyk van den genen die den Buyk-loop hebben / oft de Vrouwen die de Moeder ontsinkt / oft op de Maege gestreken / belet het walgen ende overgeven : Quee-kernen in Roos-water geweykt / verversschen den mond / ende zyn goed voor verbrandheyd des vuers.

5. Dadelen.

DAdelen worden in't Latyn genaemt Dactili, is een lieffelyke vrucht van smaek / ende wassen aen den Palm-boom in Barbaryen / ende dienen beter tot banketten als tot medecynen / men vind-se hier te koopen in d'Apotekers winkels.

Dadelen zyn droog ende koud van Natueren ende zyn goed geëten voor 't bloed-spouwen en voor den buyk-loop : In den Apteek word Dadel-kruyd gemaekt / t'welk men noemt Diaphenicum / 't welk men droog in-neemt / oft met eenig nat om den kamergang te veroorsaeken / is ook goed voor't colicampas / ende verdryft slymen van de borst / ook verhalen winden ende galle.

6. Olyven.

DE Olyven noemt men in't Latyn Olyva, de welke veel wassen in Spagnien daer de

Olie van olyven ofte boom-olie uytgeperst word daer meest alle de ander Medicinaele Oliën af gemaeckt worden.

Olyven zyn van middelmatige getempertheyd: Olyven geëten dienen om de Maege te versterken ende om appetyt te verwecken: Olie van Olyven met rauw water ingenomen maeckt walginge ofte overgeven als men den vinger daer na in de Keele steeckt. Olie van Olyven met bier en brood geëten salft het Lichaem van binnen / versoet alle pyn ende weedom / ende van buyten oft van binnen gebesigd zynde / geneest alle gespannen ende verkrompen leden. Warm wit-brood in olie gedaen en dat geëten is goed voor snydinge der dermen komende van den buyk-loop.

7. Genever-beziën.

DEn Genever-Boom noemt men in't Latyn Juniperus, ende de vruchten ofte genever-beziën noemt men in't Latyn Baccæ Juniperi, dees vind men in den Apteeck te koopen en men noemt-se gors-bayen.

Genever-beziën zyn warm ende droog van Natuere. Genever-besiën gestooten / ende in Wyn gehangen in een popken / is goed gedronken voor een quaede maege / longe / lever ende nieren / ruymt ook de borst / ende is goed voor waterzuchtigheyd / ende voor de geen die hun van binnen seer gedaen hebben: hier toe diend seer wel het water dat'er af gedistileert word. Genever-beziën gestooten ende in een teyle met vier gedaen om te roocken / dat verdryft allen stank ende lucht / 't welk goed is in

tyden van Peste / daer het hout mede toe diend als men't brandende over een kamer laet rooken.

8. Wilgen.

DEn Wilgen-boom noemt men in't Latyn Salis, is wel bekent / want sy wast over al by de wegen.

Wilgen zyn van verdroogende ende verkoelende Natuere. Wilgen-blaeden zyn goed gesoden in voet-water / om daer de voeten in te wasschen / dat selve diend tot stovinge op het flereyn / want het versacht de pyn / Wilgen-blaeden in Wyn gesoden en gedronken is goed voor bloed-spouwen ende overgeven ook voor den buykloop / ende voor de groote vloed der Vrouwen-stonden / de schellen van de Wilgen gebrand ende met Azyn vermengt doen likdoornen ende ander hardigheyd vergaen als men het daer op bind.

9. Schaeps-Muyl.

SChaeps-Muyl word in't Latyn genoemt Agnus Castus, is een geslachte van Wilgen / wesende kleyn van gewas / ende heeft kleyne taeye takskens ende lange swarte groene blaeden / ende Bloemkens als vlier en krygt groene besikens / die nadien swart worden.

Schaeps-Muyl is van Natuere warm en droog in den derden graed. Schaeps-muyl in water gesoden ende gedronken verdryft onkuysheyd / en doet een mensch in reynigheyd leven / ende daerom soo beminnen dit de geestelyke lieden die een reyn en zuyver leven leyden met

Gods gratie. Tot het selve dienen de blaederen in een sak gelegt ende daer op geslaepen / oft het zaed gepulveriseert ende gedronken. Dat selfde poeyerken ingedronken met Wyn verdryft de winden uyt den buyk ende uyt de dermen daer groote pyn en steekte af komt / is ook goed gedronken voor een quaede maege / 't selfde opent de vrouwen stonden ende de verstoptheyd des levers.

10. Appelen.

Appelen in't Latyn Poma. Dees zyn veelderley soorten overal wel bekent.

Appelen zyn koud en vochtig van natuere / de beste zyn die eenen wynachtigen smaek hebben / ende die wel breken als men-se kokt. Appelen in stukskens gesneden ende in de kernemelk gesoden met een korst Roggen-brood / is eenen goeden drank voor koortsige menschen die dorstig zyn / want het verslaet den dorst / en lacceert wel / en is goed voor qualykheyd / gebraeden Appelen op eenen Rooster oft andersints / is een rechte spyse voor siekke ende kranke menschen. Appelen murrum gekokt zynde ende een versch ey rauw daer onder geslaegen zynde met wat Suyker / Boter en gestooten Caneel is goet geëten / voor flauhertige en teeraghtige lieden. Appelen voor de maeltyd geëten lacceren ende openen het lichaem / ende zyn goed gekokt geëten van de gene die uytdroogen ende swaermoedig van geest zyn / want sy verfrisschen het herte ende versterken de hersenen ende sinnen / ende zyn goed genut voor een quaede maege / ende voor kloppinge des herten / besonder als daer wat Caneel by gedaen is.

11. Peeren.

PEeren / in't Latyn *Pyrum*, hier af vind men menigerley fatsoenen ende soorten. Het peere boom-hout is vast ende dicht / bequaem zynde om Beelden af te maken ende om Printen in te snyden.

Peeren zyn koud in den eersten graed / ende droogé in den tweeden / de peeren voeden beter van de appelen / voor de maeltyd geëten zynde / soo stoppen-se een weynig het lichaem : besonder als-se gestooft zyn met rooden wyn. Peeren gesoden oft gebraeden zynde versterken de marge en 't herte / ende zyn midsdien goed geëten van de gene die flauwhertig zyn / besonder als-se geconfyt zyn / ende met speceryen ondermengt zyn / soo dienen-se wel den genen geëten die somtyds swymen ende swaermoedig zyn.

12. Vygen.

VYgen / in't Latyn *Ficus*, zyn welbekende vruchten / hoe wel sy hier te lande selden wassen / maer komen jaerlyks overvloedig uyt Spagnien.

Vygen zyn van een verwarmende Naturere / ende vochtig. Vygen gebraeden aen een spietjen / ende geëten / zyn goed voor een quaede borst / sy maeken de slymen los ende ryp / dat sy lichtelyk opgaen / sy openen de sweetgaetjens en doen sweeten / sy versachten alle inwendige pyne ende maeken openinge. Vygen in stukskens gesneden ende in bier gesoden / is goed gedronken tegens de Kinder-pokskens / want

het doet de vuylighеyd van t'herte uytwaerts slaen. Dit selve Vyge-bier is oock goed gedroncken van den genen die hem van binnen 't lyf seer gedaen hebben van stooten oft vallen / want het versacht de pyn en doet het geronnen bloed scheyden. Item / Vygen open gesneden ende het saed uytgedaen ende gesoden in water / is een goed gorgel-water voor een heesche keele en sweeringe in den mond / daer men oock een gebraede Vyge mag aenleggen die de sweeringe zal doen rypen en door-breken. Vygen met kernen van Oster-noten / en Wynruyte met wat zout onder-een gestooten / is een goed preservatif genut in buerige tyden voor de peste; gekockt in meel-pap doen sweeringen ryp worden ende uytbreken / als men't daer tamelyk dik oplegt. Vygen met Amandelen geëten / sterken de lendenen en de natuere van oude lieden / en verbeteren de quaede gesteltenisse des lichaems ende zyn oock goed voor een quaede blaese.

13. Moerbesiën.

MOerbesiën in't Latyn Mora Pluraliter, de Moerbesie-boom krygt laete bladeren ende vroege vruchten / ende by de Moerbesie-bladeren worden de Zyde-wormen gevoed.

Moerbesiën als sy ryp zyn / soo zyn-se getempert van Natuere / ende dienen wel geëten matig / van lieden die koortsig en dorstig zyn: In den Apteek word een Syroop van Moerbesiën gemaeckt / die men noemt Diamorum, ende dese Syroope gemengt met Wechbree-water oft Honing-water is goed mede gegorgelt voor een quaede keel ende voor den huyge. De bladeren

van Moer-besiën oft de wortelen in regen-water gesoden en van den mond daer mede gespoelt met een weynig azyn beneemt de tand-sweer.

14. Mispelen.

DEn Mispel-boom heet in't Latyn Mespilus ende de vruchten Mespelum.

Mispelen zyn van naturere koud en droog. Mispelen geëten stelpen den loop des Buyks. De steenen die in de Mispelen zyn / gepoedert ende met warm Bier in-gedronken / daer by Suyker en Boter niet vergetende / is goed voor 't graveel en den steen. Van de telgen des Booms snyd men excellente Hase-kneppels en sweep-houtjens / ende tucht-stokskens / seer goed om quaede boeven mede te stillen / die hun Ouders rebel en wederspannig zyn.

15. Krieken ende Kerssen.

KRieken / in't Latyn Cerasa, zyn lieffelyke vruchten om te aensien / ende ook om te eten / van de welke men vind menigerleye soorten onder welke de roode ampere Krieken ende suere Morellen de beste zyn om eten / maer de soete swarte Kerssen zyn soo goed niet om eten als de roode Krieken / de roode Krieken / vind men altyd in den Apteek geconfyt te koopen dienende om dorst te verslaen ende den mond te ververschen voor koortsige lieden.

De vruchten zyn koud ende vochtig van Natuere / sy maeken den buyk week / ende veroorsaeken den kamergang. De geconfyte Kriekken is een lieffelyk eten voor sieke menschen / want

sy

sy verslaen dorst/ ende versterken de maege. Kriecken geëten verkoelen/ ende maecken goed bloed en geven appetyt om te eten/ ende verdryven taye slymen van de borst. De Gomme die aen de Kriecke boomen wast in Wyn gesmolten ende gedroncken/ verdryft den ouden hoest.

16. Persen.

PErsen in't Latyn Persicum, den Perse boom vind men in de hoven geplant/ van welcke men vind tweederley soorten/ als vroege kleyne Perscken ende laete Persen/ sy hebben een lieffelyck bloeysel ende aengenaeme vruchten ende zyn goed maetig geëten.

Persen zyn koud en vochtig van natuere tot in den tweeden graed. Sy verslaen dorst in brandende koortsen/ ende maecken openinge als sy ryp zyn. Het bloeysel van Persen geconfyt met suycker/ is goed geëten voor een quaede maege. De blaederen van Persen gescherst/ en gebonden op den Navel van de Kinderen/ dood ende jaegt af de wormen. De kernen van de Persen zyn warm ende droog/ schier in den derden graed/ sy openen de verstoptheyd van de lever en de longe/ ende zyn van krachten de bittere Amandelen gelyck. De Gomme die aen dese boomen wast/ in wyn gesmolten/ is goed gedroncken voor bloed-spouwen/ ende opent de borst en de longe/ ende verdryft mede den steen.

17. Seneblaen.

SEneblaen in't Latyn Sena, zyn overal in de winckels wel bekend/ hoewel sy hier te lande

luttel wassen die goed zyn / de kleyne zyn de beste die uyt Alexandrien komen.

Seneblaen zyn droog en warm in den eersten graed / ende men gebruyckt-se meest om kamergang te verwecken. Neemt een vierendeel Pruymen van Damast / stoot-se aen stukken met steenen met al / en sied-se dan wel in kleyn bier ofte wey / en doet'er ten laesten by een loot Seneblaeden / laet-se eens op wallen met de Pruymen / ende laet-se dan nog staen weyken: dat sop door een doek gedaen zynde en soet gemaekt met suyker / hier af gedronken maekt purgatie / en is goed voor swaer bloed voor schurfte ende grove humeuren / suyvert het bloed / verlicht het herte / en dryft veel vuyligheyd uyt den mensch. Item een vierendeel Senepoer 's morgens vroeg ingedronken met suyker en gebotert bier / maekt kamergang / en treckt de pyn en weedom uyt den hoofde.

18. Seven-boom ofte Savel-boom.

SEven-boom in't Latyn Savina, is een kleyn boom-achtig gewas / ende heeft donkere groene blaederkens / men vind-se in veel hoven geplant.

Seven-boom is warm en droog in den derden graed / dit kruyd gedroogt zynde ende in Wyn gedaen en gedronken / opent de vrouwe-standen / het doet seer water lossen tot bloeden toe / en is ook goed gedronken voor de geel-zucht. Seven-boom met Honing en Eek onder een gestooten / is goed geleyd op quaede in-etende sweeringen / dese geneest ende verdryft ook wratten ende alle plekken.

19. Esschen-boom.

Esschen boom in't Latyn *Fraxinus*, is stoel-draegers hout/ dat wonder tay en hard is/ om stoelen af te maeken / men bind-se veel by de wegen ontrent de Landhuysen geplant.

Esschen-hout is van verdroogende kracht / gelyk als Pok-hout: Het zaed van Esschen gedroogt en gepulveriseert/ is goed genut in geboterd bier tegen 't Graveel / oft men mag 't ook droog eten. De bladeren in Wyn gesoden en gedronken / zyn goed voor fenyn ende voor een quaede Milte ende Lever.

20. Mosch.

Mosch noemt men in't Latyn *Usena* oft *Muscus*, is wel bekend by de Scheep-maekers het groeyt aen Eyken-boomen en is welriekende.

Mosch is t'saemen-trekkende van natuere: Mosch in Wyn geleyd ende van den Wyn gedronken / stelpt het walgen ende overgeven der maege / en is goed gedronken voor watersuchtigheyd en doet wel slaepen. Mosch stelpt het bloeden van de wonden / als 't wel vast daer op gebonden is / ende stopt ook de stonden der vrouwen als die te veel zyn.

21. Eyken-boom.

Eyken-boom in't Latyn *Quercus*, is eenen welbekenden boom daer de eekelen aen wassen / welk hout aldermeest gebruykt word

in timmeragie van de schepen ende huysen / wast in de bosschagie ende by de wegen. Van de eekelen pleeg men eertyds brood te backen voor de menschen / en nu ter tyd worden de verkens by gemest. Den Eyken-boom wast honderd jaeren ende staet honderd jaeren stil / ende vergaet honderd jaeren / als men segt.

Al wat van den Eyken-boom komt / heeft een stoppende ende t'saemen-treckende natuere. Eyke-blaederen gesoden oft water daer af gedistileert is goed gedronken voor den buyk-loop. Tot het selve dienen ook de Eekeien / als sy gepulveriseert zyn / ingedronken met Wyn oft Bier : en is daer-en boven ook goed ingenomen voor den steen / en doet wel water lossen.

22. Galnoten.

GAlnoten in't Latyn Gallæ, zyn ronde appelkens overal wel bekend in de kruydeniers winkels. Sy wassen op de eyke blaederen. Dees appelkens oft nootjens worden veel gebesigt om inkt af te maeken / en om swert mede te verwen ende als men-se in den mond houd soo doense wel seeveren ende trekken veel vochtigheyd uyt den hoofde.

Galnoten verdroogen / en zyn stoppende van natuere. Galnoten in bier gesoden en gedronken / stoppen den buyk-loop. Oft Galnoten gepulveriseert zynde / met rooden wyn ingenomen / doen het selfde werk. Galnoten gebrand en gebluft in azyn / ende gepulveriseert / dat poeder is seer kostelyk om bloed te stelpen.

23. Castanien.

CAstanien in't Latyn Castaneæ, sy wassen hier te land luttel/ sy liggen in scherpe bolsters/ twee ofte dry by een/ ende als sy ryp zyn soo worden-se hier overvloedig gebrocht uyt Duytsland ende Vrankryk.

Castanien geëten is eenen droogen kost/ende zyn t'saemen-treckende van natuere. Castanien gebraeden/ ende die geëten/ smaecken ende voeden redelyk wel/ besonder als men daer Most by drinkt/ soo als de lekker lieden plegen te doen/ Castanien zyn ook goed geëten voor den buyk-loop.

24. Linde-boom.

DEn Lindeboom word genoemt in't Latyn Tila, het is een schoonen hoogen boom met veel schoon digt loof verciert/ daer men banken ende tafelen onder maekt/ende worden veel in doelen ende wandelingen geplant/ tot een cieraed ende vermaekelykheyd voor de wandelaers/ om daer onder te rusten ende bevryd te zyn van de heete sonneschyn.

Het bloeysel van den Linde-boom heeft eenen seer lieffelyken reuk. Ende water hier af gedistileert is een edel water gedroncken voor 't Colicompas ende voor de vallende siekte. Asschen gebrand van Lindeboom-hout / is goed met bier en brood geëten voor 't vallen/ en die hun van binnen seer gedaen hebben.

25. Cappers.

IN't Latyn noemt men-se Cappares. Cappers zyn de bloemen en jonge vruchten die in

pestel bewaert worden / die men hier te lande uyt andere landen over brengt / sy zyn van natuere warm en droog. De Cappers gewasschen ende gesoden en als salaede met olie en azyn geëten / is een Medicinaele spyse dienende om appetyt te verwecken ende om de verstopte lever en milt te openen / ende doen de koude slymen van de Maege scheyden ende verteeren / Cappers zyn ook goed geëten voor 't scheeryn ende die gichtig zyn.

26. Brem.

Brem / genaemt by de Latynen Genista, is een houtachtig gewas ende taey rys om bessems van te maeken; den Brem draegt schoone geluwe bloemkens en als die vergaen zyn / wassen daer aen peulkens daer zyn zaed in ligt / het wast nu ter tyd in 't Haerlemer-hout daer 't niet plagt te wassen.

Brem is warm en droog in den derden graed. De Brem-knoppen legt men in zout / ende worden alsoo bewaert om tot salaede te eten / en dat heet men Brem-cappers / die zyn seer gesond geëten met olie en azyn als salaede. Brem-zaed gepulveriseert ingenomen droog met suyker ofte eenig nat is goed voor den watersuchtigen ende die met den steen gequelt zyn / het opent de verstoptheyd van de Lever / Milte / Blaese en Nieren / ende doet ook wel sweeten als men 't ingenomen heeft / ende daer wel warm op laet dekken. Tot het voorschreven mag men gebruyken gedistileert water van de Brem-bloemen.

27. Bakkelaer.

DEn Bakkelaer noemt men Baccas Lauri. Ende desen wast aen den Laurier-boom / welcken boom draegt schoone groene ende welriekende blaeden / daer men de Poëten eertyds mede plagt te vereeren / met eenen Laurier-krans die men om de slaepen van haer hoofden stelt / soo men noch de Poëten hedendaegs schildert ende noemt : Poëtæ Laureati.

Bakkelaer is warm en droog in den tweeden graed / en is goed tegens alle fenyn ende vergift. Bakkelaer kleyn gestooten / sonder de toppen / ende met honing ofte soete wyn gemengt is een edele remedie genut voor die aemborstig zyn / en die met koude fluymen op de borst overlaeden zyn / dikwils gelekt ende in den mond gehouden ; ende is ook goed alsoo gebesigt van de geen die uyt-teeren / ende die katernen uyt den hoofde op de borst vallen. Wyn daer Bakkelaer in geweekt heeft / sonder de toppen / is goed gedronken voor de Kraemvrouwen / die pyne hebben naer de baeringe. Bakkelaer gestooten en van dat poeder een vierendeel loots gedaen in Bier oft Wyn met een stuksken boter / ende heet gedronken eer men gaet slaepen / doet wel sweeten / ende beneemt veel quaede sickten / schorstheyd en krankheden van de menschen / is ook goed voor watersuchtigheyd / die een quaede maege heeft zal olie van Bakkelaer op zyn maege stryken / oft waer hy pyne voelt komende van koude soo word hy genesen met Gods gratie. Bakkelaer gedronken doet wel water lossen en breekt den

steen in de blaese en in de lendenen. Die pyne in't hoofd heeft/ zal Basilicaer stooten en in een faksken doen/ en 's nachts op 't hoofd leggen soo zult gy daer van genesen.

28. Waelsche noten oft Oker-noten.

WAelsche noten/ in't Latyn Muces, dees wassen in bittere schelpen/ aen den Noteboom die hoog en schoon is/ ende draegt welriekende loof/ 't hout is wonder schoon en digt bequaem zynde om iet in te snyden/ men vindse veel by de wegen.

De Waelsche noten zyn droog en warm van naturee. Olie die geperst word uyt Waelsche-noten is seer goed gestreken op quaed seer/ hair-wormen ende op schorfte hoofden/ 't welk daer mede genesen word/ als men 't eerst wat reynigt met water en azyn lauw gemaekt zynde. De kernen van Walsche-noten met een graenjen zout en wyn-ruyte/ zyn goed genut in vuerige tyden als de peste regneert/ 't welk alsdan een goed preservatif is.

29. Haese-noten.

HAese-noten/ in't Latyn Auellanæ, zyn een ider genoeg bekend. Dees worden met groote menigte in Tonnen uyt Noorwegen herwaerts over gevoert/ ende voor snoeperye geëten. Het hout is wonder tay om Keepen ende bogens van te maeken.

Haese-noten zyn warm en vochtig van naturee. De Pitten van Haese-noten gestooten/ ende met honing gemengt/ genesen den ouden hoest.

Haese-noten gebraeden / met een weynig pepers ingenomen / maeken de katernen ryp. Haese-noten gestooten met korenten daer onder gemengt / is goed geëten van de geen die een quaede longe hebben. Haese-noten gebrand ende gemengt met Kensel / ende gestreken op kaele plaetsen / doet het hair seer groeyen.

30. Braemen.

Braemen / noemt men Mori Bari in't Latyn / deses vind men tweederley / swarte ende blauwe besiën / en wassen seer veel by de wegen in hooge landen aen stekende doornen / die de kinderen veel soeken en eten als-se ryp zyn : want sy verkoelen en verslaen dorst. Die men in de Apteek noemt Diamiorum.

Braemen zyn van nature koud / droog en t'saemen-trekkende. Syroop van Braemen gemaekt met Honing ofte suyker / is seer goed gebesigt voor een sweeringe in den mond ende den hunge / oft voor een quaede keel / mede gegorgelt / oft den mond gespoelt met wat regen-water / ende met een lepelken azyn. Braemen geëten verkoelen seer / ende verslaen den dorst / zyn goed voor heete koortsen : waer toe men ook mag besigen het gedistileert water ofte de opperste spruytjens in kleyn bier gesoden / 't welk ook goed is voor den buyk-loop / en diend ook wel om den mond mede te spoelen / want het beneemt het bloeden des tandvleesch / ende doet de tanden vast staen / is ook goed schurftheyd mede gewasschen / ende voor een benauwde keel mede gegorgelt.

31. Kruys-besiën oft Stekel-besiën.

KRuys-besiën oft stekel besiën / in't Latyn Unæ Crispæ, deës wassen in de Hoven aen de haegen aen scherpe doornenjens / zynde van de vruchten die eerst in den somer te koopen komen / daer veel mede gekookt word / ende gesond is om te verversschen ende te verkoelen.

Kruys-besiën zyn koud en droog in den tweeden graed : in spyse gebruykt maeken appetyt om te eten / stelpen den loop des buyks / sy verkoelen de hitte der maege ende lever / en doen vergaen inwendige hitte / en zyn seer goed gebesigt den genen die koortsig zyn. De jonge blaederkens in struyf-kruyd gebakken / zyn goed geëten de gene die met graveel oft steen gequeld zyn.

32. Roosen.

ROosen / in't Latyn Rosa, van dees vind men veelderley soorten wilde en andere / dobbel en enkele / witte ende roode. Van welke men voor de beste houd de dobbel Provencie-roosen dienende om siroop af te maeken / de roode Aerd-rooskens die plukt men als-se bykans open gegaen zyn : om conserve ende roos eeck af te maeken / witte Roosen daer distileert men water af.

De Roosen uyt'er natueren verkoelen en ververschen : conserve van Roosen die men in d'Apteek te koopen vind / is goed ingenomen tegen de bevinge / ende benauwdheyd des herten. Infusi van Roosen is goed gebesigt om sorteluk kamergang te maeken / Roose water

is goed om roode loopende oogen mede te genesen. Roosen zyn ook goed gebesigt in herte kortsen / sy verfrisschen het herte ende verslaen dorst. Roose-salve is goed gestreken op de plaetse van't hoofd daer weedom is van d'hitte / sy verkoelt seer ende doet de pyne vergaen / dat selfde werkt doet roos-olie / welke voorschreven confectien men altyd in d'Apteek te koopen vind.

33. Vlier.

DEn Vlier noemt men in't Latyn Sambucus, Den Vlier-boom wast veel aen de Land-huysen tot verkoelinge van de kamers. 't Hout is wonder hard als't droog is. De bloemen worden gedroogt om Vlier-azyn af te maken ende daer word ook water af gedistileert dat eenen aengenaemen reuk heeft.

Vlier is warm en droog van natuere. Vlier-eek met een vierendeel loots Veneetschen driakel ingenomen / en daer op warm toegedekt om te sweeten verdryft de Peste ende vuerige koortsen: als de Vlier eerst uytkomt / de knopjens gescherft en met eyeren gebakken ende geëten veroorsaeken kamergang / verdryven waterachtige vochtigheyd ende slymen uyt den lyve. De blaederen gestooten / zyn goed geleyd op swellingen en 't flerecyn / de middel-schel van den wortel gekookt en gedronken maekt gemeldigen kamergang / ende dryft het water af. Tot het selfde diend ook gedistileerd Vlier-water / als men tamelyk veel in-neemt.

34. Cassel Fistel.

CAssel Fistel / in't Latyn Cassia Fistula, zyn swarte lange pypen die hier te lande niet

en wassen / maer worden hier gebrogt uyt vremde Landen / en is een welbekende vrucht by de Apteekers.

Cassel Fistel is getempert van natuere. Cassel Fistel een once / met suyker / maekt sachte kamer-gang / ende werkt langsaem / ende mag sonder schaede van jong oft oud ingenomen worden. Cassia Fistel reynigt het bloed / ende beneemt den dorst / verdryst de sluymen uyt de borst en maege / lost ook den steen uyt de lendens ende blaese.

35. Kraeke-besiën.

Kraeke-besiën in't Latyn Vaccinia Plaustria. Zyn blauwe besiën / die overvloedig in't wild wassen ende in den voor-somer te koopen komen ende voor snoeperye gegëten worden.

Kraeke-besiën die men ook noemt Veen-besiën verkoelen en verdroogen als roode Ael-besiën / en zyn goed gegëten tegen de inwendige hitten van brandende koortsen / ende om de verhitte lever te verkoelen / ende alle de inwendige leden die verhit zyn / ende stoppen ook den buyk-loop / ende beletten het overgeven der maege ende verslaen dorst.

36. Soet-Hout.

Soet-hout oft Galissi-hout / in't Latyn Liquiritia oft Glissiriza, zyn wortelkens die in alle winkels bekend zyn / ende die veel in de Medecynen gebesigt woorden om te versachten ende te versoeten.

Soet-hout t'welk men ook noemt Galissi-hout versoet en versacht alle dingen daer men 't toe

besigt. Soet-hout oft Galissi hout is middel-maetig warm en vochtig van natuere. Soet-hout geknauwt ende langen tyd in den mond gehouden / versoet de rauwe borst ende heesche keele / opent ende versagt de verstopte ende verlaeden longen / en doet de fluymen ryp worden ende lossen / t'selfde doet ook drop / soet-hout een wyl tyds in den mond gehouden en dan doorgeswolgen. Soethout verdryft den dorst en verversicht de drooge ende verhitte maege / en is ook goed voor teeringen ende tot heete gebreken van de lever / ende geneest de sweeringen van de nieren en schorstheden der blaese ende versoet alle scherpheyd ende smerte.

37. Wyngaert.

Wyngaert / in't Latyn Vinea genaemt / en de druyven Vinæ. Is een ongeacht hout / maer draegt schoone vruchten soo een iegelyk wel bekend is / daer den edelen wyn uyt geperst word.

De natuere des Wyngaerts is verscheyden : want d'onrype druyven oft verjuys ende ook wyn-azyn verkoelen / ende den Wyn gedronken verhit en verwarmt. Den Wyn maetig gedronken verheugt des menschens herte / verkierst en scherpt het verstand ende geeft het lichaem kracht en sterkheyd : Den wyn is de melk ende een recht voedsel om oude lieden mede te voeden en t'onderhouden. Maer is dikwils de bederffenisse van jonge lieden : Daerom soo zullen-se de jonge lieden niet drinken : Maer spaeren voor den ouden man die hem soo wel smaekt en bekomt. Den Wyn maekt den mensch

couragieus ende amoureus / ende sterkt wel de lendens van oude patroonen / ende doet de spyse wel verteeren dat men met appetyt ende goeden smaek eet. Wyn-eek ofte Verjuys met suyker opgewalt / is een goede syrope om te lekken in heete koortsen want het smaekt lieffelyk / 't verdryft dorst ende versterkt de slappe maege.

38. Aelbesiën.

AElbesiën worden in 't Latyn genoemt Ribes, ende Grossularia, zyn over al genoeg bekend / wassen in de hoven aen de haegen ende worden onder den Hoofd-boom geplant. De roode Ael-besiën zyn kout en droog van natueren / als men-se eet soo verkoelen sy de heete maege ende lever / ende zyn seer goed ingenomen tegens alle hitte des bloeds ende tot alle heete koortsen / sy verslaen den dorst. Aelbesiën stoppen den loop des buyks en 't root Melisoen / tegen alle de voorschreven gebreken mag men gebruyken Aelbesiën-kruyd / dat men altyd in alle Apteeken te koop vind / t'welk lieffelyk is om eten ende seer bequaem voor sieke lieden.

39. Pruymen.

PRunus, een Pruym-boom en Prunum een Pruym. Van dese vind men veelderley soorten / maer de principaelste zyn pruymen van Damast ende Slee-pruymen / 't welk wilde pruymen zyn die men in 't wilde vind / d'ander pruymen worden in hoven geplant. Pruymen geeten verkoelen ende maeken den buyk week en doen lichtelyk den kamergang hebben. Pruy-

men wel muerusu gekookt / de steenen uytgedaen ende met suyker ende boter toegemaekt is goed gegeten voor een slymerige borst / maekt openinge ende verslaet den dorst. De bladeren van Pruym-boomen in water gesoden is een goed gorgel-water voor eene geswollen keele / waer mede men genesen kan. De wilde Sleepruymen gedroogt zynde ende gegeten stoppen den buyk-loop / ende maeken harden kamergang. De Gomme die aen de Pruyme-boomen wast in wyn gesmolten ende gedronken breekt den steen ende doet het Graveel lossen ende rysen.

40. Mirtus.

MIrtus is een kleyn boomken hebbende veel tak-kens / met donker groene bladerkens / en krygt schoone witte bloemkens / ende wast in hoven daer-se geplant word. Mirtus is droog van natueren tot in den derden graet ende koud in den eersten. De besekens van Mirtus zyn goed ingenomen / voor bloedspouwen / en bloed-wateren ende buyk-loop / voor natuerelyke krankheden der vrouwen. Daer de syrope van Mirtus wel toe diend / die men in de Apteek te koop vind.

41. Cornelie-boom.

COrnelie-boom-hout is seer hard / de vruchten zyn schoon rood en lang / sy worden in de hoven geplant / ende men noemt-se in't Latyn Cornus. De Cornelien zyn koud en droog ende t'saemen-trekkende van natuere. De Cornelien gegeten stoppen den loop des buyks ende

't root melisoen / ende sterkt de sweeke maege/ ende is een schoone liefselyke vrucht om aen te sien / ende t'hout is hard en taey om kammen in molens af te maken.

42. Populier-boom.

POpulier-boom noemt men in't Latyn Populus. Heeft langachtige bladeren / achter breed en voor scherp rondsom weynig gekerft/ de ryskens zyn wit en taey. De bottekens eer de bladeren voord-komen / zyn seer wel-riekende / ende daer word populier salve af gemaekt / die men in d'Apteek te koop vind / die tot veel dingen goed is. Men vind den Populier-boom ontrent Haerlem wassen aen den Duynkant. Populier-salve gestreken aen den slaepe van den Hoofde ende op de polsen / doet gerust slaepen: Is ook goed gestreken op buylen die eerst geval gestooten ost geslaegen zyn / ende is goed tot alle verhittinge.

43. Stekende Palm.

STekende Palm word in de Apteek genoemt Ruscus, het is een houtachtig gewas heeft ronde stelen / ende stekende bladerkens / ende krygt roode besiikens. Het wast hier te lande in de hoven. Die stekende Palm is warm in den tweeden graed ende droog in den eersten. Den wortel van stekenden Palm in Wyn gesoden ende gedronken / doet water maken : lost de urine / breekt den steen / ende doet het Gravel rysen ende af gaen / ende is ook goed voor de gene die den kou-pis ost de Geelsucht hebben.

44. Hulst.

44. Hulst-boom.

HUlst word in't Latyn genoemt Ruscus Silvestris. 't Hout is seer hard en swaer ende sinkt als men het in't water legt. De blaederen zyn dik en hard / met scherpe stekende doornen / ende blyven 's winters ende Somers groen. Van den Hulst worden haegen gemaekt / ende van de takskens maekt men sweep-stokskens voor de Waege-lieden.

De hulst besikens zyn warm van natueren / veroorsaeken kamer-gang ende verdryven 't colicompas. Van schorssen van hulst word vogel-lym gemaekt / dienende om vogelkens mede te vangen.

45. Boeke-boom.

DEn Boeke-boom word in't Latyn genaemt Fagus, ende de vruchten noemt men Nuces Fagi. Dees vruchten zyn dryhantig men plagt-se veel in't Haerlemerhout te vinden

Dese vruchten zyn byhans van middelmaetige natuere. De blaeden zyn verkoelende en zyn goed gelegt op heete puysten en sweeringen. De vruchten worden gesoden / ook rauw gegeten.

46. Berken-boom.

DEn Berken-boom heet in't Latyn Betula; Is een welbekenden boom heeft witte schorssen. De ryskens wassen neerwaerts / zyn seer taey ende bequaem om stal bessems van te maken ende ook roeden voor quaede kinderen

die niet deugen willen. Men vind-se wassen in't Haerlemer-hout die seer goed en taey zyn.

47. Elsen-boom.

IN't Latyn noemt men den Elsen-boom Alnus. Is wel bekend wast bykans overal ontrent Haerlem. De schorssen besigen de viltmaekers ende lynwaet verwers om swart te verwen/ t'hout kan lang dueren onder 't water / en diend wel om pompen van te maeken ende heypaelen om huysen op te bouwen in weeke gronden 't welk tot Amsterdam veel gedaen word.

48. Sause-boom.

SAuse-boom word in't Latyn genaemt by de Apteekers Barberis. Is eenen kleynen boom/ heeft kleyne gekerfde blaederkens/ en zyn zueraghtig van smaek/ soo zyn ook de vruchten dat ronde besikens zyn/ eerst rood en daer naer swart.

De blaederen en vruchten van Sause-boom zyn koud en droog van natuere tot in den tweeden graed.

De besekens van Sauseboom besigt men om den buyk-loop te stoppen/ en den vloet der vrouwen. De blaeden zyn goed in spyse om 't bloed te verkoelen ende mag-se besigen in de plaets van zuring. De wortelen in looge gewykt diend om t'hair mede geel te maeken als men 't daer mede dikwils wast.

49. Speel-koorn.

SPeel-koorn noemt men Oxiacantha. Is bequaem om haegen van te maecken / in hoven en hoven om te bevryden / de bloemkens zyn wit ende riecken lieffelyck dienende in den Mey-tyd in een kamer geset in water om welrieckende te maecken ende om te vercieren. De beselicns zyn rood ende stoppen den buyck-loop.

50. Tamarisch-boom.

TAmarisch-boom word in d'Apteek genoemt Tamariscus. Heeft asch-verwige blaederkens bynae gefatsoeneert als heyde. De bloemen zyn bruyn ende wolachtig.

Tamarisch blaederen verwarmen / de vruchten en schorssen verdroogen.

De blaederen en jonge scheutjens van Tamarisch-boom in Wyn gesoden met wat ajuyn en gedroncken geneest krachtig de verharde ende verstopte milt / ende is oock goed voor tand-sweer den mond lauw mede gespoelt / is oock goed voor loopende oogen. De blaederen van Tamarisch-boom in water gesoden / en daer in gebad stopt den vloed der vrouwen. Dood oock neten ende luysen mede gewasschen.

51. Heyde.

DE Heyde noemt men in't Latyn Frica. De Heyde is wel bekend daer men de bessemen af maeckt wast op dorre Heyde.

De Heyde heeft een verdroogende kracht /

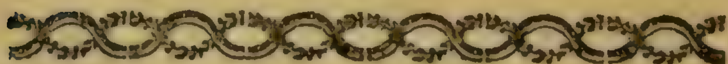
ende diend wel in water gesoden om roode loopende oogen mede te wasschen om 't gesicht te verklaeren ende te sterken.

52. Ryn-willige.

Ryn-willige word in't Latyn genaemt Ligustrum. Is seer bequaem om haegen van te maeken / heeft lange donkere groene blaederkens. De bloemkens zyn wit en krygt groene beseskens die nadien swart worden / het wast in de duynen ontrent Haerlem in't wilde.

De blaederen van dese Ryn-willige / zyn koud / droogе en t'saem-treckende van natuere / en dienen wel in water gesoden om een vuerige keel ende mond mede te genesen als men daer mede spoelt ende gorgelt.

Tot het selfde mag men de vruchten besigen.

Van de SPECERYEN, Nature, Kracht ende Werkinge.

1. Noten-Muskaet.

Nux Miniſtica ofte Muſchata, in onse tael Note-muskaete / dees worden meest in alle Kruydeniers winkels verkocht / sy zyn seer goed genut van beroerde lieden / suyveren 't bloed als se matig gebruykt worden / zyn ook gebesigt voor den steen ende 't graveel / ende voor een verkoude quaede maege.

De Note-muskaet is heet en droog van natuere in den tweeden graed / en konnen vyf jaeren dueren onverteert in hun kracht. De beste Note-muskaeten zyn swaer ende roodachtig die olie in hebben als men-se steekt met een Naelde oft spelle: maer die licht' zyn oft verdroogt en verschimmelt sonder vochtigheyd / die noemt men rompen en die en zyn soo goed niet. Note-muskaet genuttigd / maekt eenen wel-riekenden adem / verdryft de winden uyt den lyve / sterkt de herssenen / maekt schoon kouleur ende reynigt het bloed / is ook goed geëten voor een quaede maege ende slauwhertigheyd / ende doet ook wel water lossen.

Muskaeten met groote stukskens in boom-olie geleyd / ende daer somtyds een lepelken afgenomen met ontrent een vierendeel van een Muskaete elke reyse / dat is een sonderlinge medecyne voor de gene die met groote pyne zyn water maekt / door het graveel. Note-muskaet is goed gebesigt voor een koude lever ende een geswollen milte / die-se kleyn maekt / als ook voor den buyk-loop in een ey gebakken met wat meel. Als imant qualyk is die zal men met Note-muskaeten in zynen mond laeven / waer door hy zal bekomen. Note-muskaet is ook wonder goed gebesigt voor de gene die lamme leden hebben.

2. Foelie.

MAcis, beteekent foelie / is wel bekend in de kruydeniers en Apotekers winkels / worden hier te lande gebracht uyt Indiën / soo men dagelyks verneemt. In slauwhertigheyd versterkt de foelie seer het herte,

De foelie is het bloeysel van de Muskaeten ende is van eender kracht ende operatie als de Muskaeten zyn / te weten / heet en droog in den tweeden graed. Foelie genutigd sterkt de maege ende lever / doet water lossen / de winden breken en scheyden / stopt het roode Melisoen ende de vrouwen stonden / Olie van foelie vind men te koop in d'Apteek / ende die stryktmen buyten op de borst twee-mael daegs met een warme hand / voor een quaede borst / ende is ook seer goed voor een quaede maege als men't op de selve strykt.

3. Kaneel.

KAneel / in't Latyn Cinamomum. Dit is eene schorsse die 't herte ende maege seer versterkt als-se gebesigt word. Is wel bekend / mits men die bynae overal in de Kruydeniers winkels te koop vind.

Kaneel is heet in den derden graed / en droog in den tweeden. De beste is die rood is van verwe met eenen goeden reuk / en die scherp is op de tonge met soetigheyd vermengt / en blyft thien jaer goed in zyn kracht. Kaneel is goed gebesigt om 't herte te versterken / ende maekt goed bloed. Kaneel gebesigt beneemt de katernen des hoofds / ende is sonderlinge goed gebesigt van watersuchtige menschen. Kaneel geëten maekt klaer gesigt / ende is ook goed voor verkoude quaede maegen ende flauwhertigheyd / gepulveriseert met wyn gedronken / ontstopt de Vrouwen haer verhouden bloed. Kaneel gestooten ende gemengt met eenen gebraeden appel en wat suyker / is goed ingeno-

men voor 't kloppen des herten ende voor 't swymen. Kaneel is oock goed gebesigt voor vochtige herssenen / het droogt de katernen / verwarmt ende versterkt de maege / ende verdryft slymerige humeuren.

Gemgember.

GEmgember is in't Latyn Sinsiber. Wast in de heete Indische landen / van daer de specery-kruyden komen ende word boven alle speceryen meest in spysen gebruykt / sy verdryft winden / verteert de spyse / reynigt de vuyligheyd der maege / scherpt het gesigt en verwekt tot wellustigheyd des vleesch.

Gemgember is heet in den derden graed en vochtig in den eersten / den besten is die van binnen wit is / ende scherp op de tonge als peper / hy blyft twee jaeren lang goed en onverteert in zyn kracht / in spyse gedaen is goed voor een verkoude quaede maege / ende voor die somtyds swymen en in onmacht vallen / sterkt het gesicht / doet sweeten / verdryft het fenyn ende winden. Een greepjen Gemgember in de vlamme van een keerse gebrand oft versengt op den punt van een mes / ende 't swart dan rontsom af-geschrabt / en dan het binnenste kleynjens gesneden / dat mag men in-nemen met een teugsken wyn oft bier / en dit is seer goed om de spyse te verteeren / het verdryft winden ende verwekt appetyt / en is goet voor een verkuylde maege ende quaede lever / het verteert slymen ende vochtigheden / ende versterkt.

5. Kruyd-Nagelen.

KRuyd nagelen zyn bekende specerven / in't Latyn Gariophilæ genaemt / wassen hier niet te lande / maer komen uyt vreemde Eylanden / sy verheugen t'herte en zyn goed voor de maege ende lever / sy scherpen het gesicht ende sterken kranke oude lendens.

Nagelen zyn droog en warm van natueren / de beste zyn die rootverwig zyn en breed aen de hoofden / ende een weynig vocht in haer hebben / en blyven thien jaer hun kracht behouden. Nagelen geëten in spyse versterken de herssenen / maege ende lever / verluchten en verheugen 't herte / marken klaer gesicht ende benemen 't braeken ende walgen van boven. Nagelen versterken ook de natuere / geven couragie / maeken soeten adem en verheugen 't gemoet.

6. Suyker.

IN't Latyn Saccarum, is veelderley / van welk dat 't hard wit brood-suyker voor het beste gehouden word / ende 't roodachtig voor het slechtste.

Suyker is warm en vochtig in den eersten graed. Het suyker voed ende laccereert wel. Suyker met speceryen gebakken en geëten versterkt den mensch. Peerel-suyker dat men in d'Apteek te koop vind / verfraeyt ende verkoelt het herte / ende is goed in den lesten nood kranke menschen gegeven. Suyker is goed gebesigt voor pyn in de blaese / ende quaede lendens. Suyker in water oft in bier gedaen / is goed gedronken

om te verversschen ende te verkoelen ende om dorst te verslaen. Suyker-kandy is goed genuttigt voor een heessche keele/ verslaen wel dorst en doet den hoest ophouden.

7. Saffraen.

SAffraen / in't Latyn Crocus, wast in Duytsland ontrent Weenen / is geeluw van kouleur / en word dikwils in spyse gebruykt. Saffraen versterkt het herte / verdryft de geel-zucht ende is goed voor alle de inwendige leden.

Saffraen is heet in den tweeden graed/ en droog in den eersten/ en kan vyf jaeren zyne kracht behouden als hy wel bewaert word : de beste is die versch is/ ende een schoone verwe en goeden reuk heeft. Saffraen zal men niet veel besigen : want het quaed is. Saffraen in spyse gebruykt / sterkt het herte/ ende maekt goed bloed / 't is ook goed voor een benauwde borst ende voor 't Pleuris.

Saffraen gedroogt / en dan gepulveriseert ende met wyn gedronken versterkt de maege.

Saffraen in vrouwen-sog gedaen is goed om roode loopende oogen mede te genesen/ ende Saffraen in eenige pappen gedaen / maekt sweeringen ryp als men-se daer op legt/ Saffraen verdryft het fenyn van t'herte/ ende is goed gebesigt om de vrouwen-stonden te verwekken / ende doet wel sweeten en water lossen.

8. Peper.

PEper is een specerye die wel bekend is/ in't Latyn Piper genaemt / ende is krachtig van natueren.

Peper is heet en droog in den vierden graed en kan elf jaer goed gehouden worden in zyn kracht.

Peper met Wyn gedronken / beneemt de vierdendaegsche koortse. Die veel Pepers eet word onkuysch / ende maekt een mensch maeger en de vrouwen die te veel Peper eten worden onvruchtbaer. Peper verwekt appetyt / en doet de spyse wel verteeren ende verdryft de winden / Peper met Bier 's avonds warm gedronken / is goed voor verkoude lendens ende voor koude bevende koortsen / en diend ook lieden die oud en koud zyn / en rochen en krochen : men zal vyf oft ses graenjens voor den eten in-nemen / dat verwarmt de maege / ende de inwendige leden / ende verwekt appetyt / verdryft winden en quaede vochtigheyd. Peper gesnauwt met rozynen / trekt veel slyms uyt den hoofde. Gestooten Peper en Swavel onder-een gemengt met smeer van geraokt vleesch / is een goede Ruyt salve / men zal-se stryken in de leden / en daer schorst is.

9. Aloë.

ALoë / is boven maten bitter / en word in't Latyn genaemt Aloës, ende het is het sap van Semper Vines.

Aloë is van natueren warm en droog / ende dees vind men in d'Apteek te koop ; de beste is die lever-verwig oft bruyn-roodachtig is. Aloë een gesonde medecyne voor teere persoonen / om sonder sorge kamer-gang te verwekken : maer werkt langsaem / ende is boven maten bitter en daerom maekt men'er pillekens van om met eenen gebraeden appel voor-te-swelgen:

neemt Aloë een viereendeel loods / maeckt'er pillekens af / swelgt die dan door / dat maeckt zachten kamergang / ende is goed voor een quaede verhuylde maege : verdryft ook de geel-zucht / ende beneemt den hoofd-sweer / ende geneest roode loopende oogen.

10. Rhabarber.

Rhabarber is een welbesochte ende beproefde Medecyne / in't Latyn Rhabarbarum.

Rhabarber is warm in den eersten graed en droog in den tweeden / ende is t'saementreckende van naturere. Desen wortel vind men in d'Apteeck te koopen : maer is boven maeten kostelyck en dier / soo dat het een seer excellente remedie is voor den ryken / die-se wel betaelen konnen / Rhabarber gepulveriseert ende met een dooyer van een ey en wat wyn ingenomen / is goed voor een quaede maege ende voor pyn in den buyck / ook voor 't Sciatica / 't welck is pyn in de Heupen : in ook goed voor bloed-spouwen / 't rood Melisoen / koortsen / de geel-zucht ende voor een verstopte lever.

11. Galigaen.

Galigaen is eenen seer tayen rooden wortel die men in d'Apteeck noemt Galanga, en aldaer te koop vind / die seer gepresen word / zynde seer goed voor een quaede maege.

Galigaen is warm van natueren in den derden graed. Galigaen in Wyn geleyd en daer af gedroncken is goed voor een quaede maege / verdryft winden sterckt het geheele lichaem ende

maeckt goed bloed. Ende aen Galigaen gerooken sterckt het breyn ende de sinnen. Galigaen in den mond genomen ende geknauwt/ verheugt den mensch ende maeckt hem vrolyck en blyde.

12. Seduwaer.

SEduwaer/ noemt men in't Latyn Zedoaria, is wel bekend in d'Apteek/ 't is een wortel bynae van smaeck ende kouleur als Gengember welck uyt Indiën hier te land gebracht word.

Seduwaer is warm en droog in den tweeden graed/ Seduwaer word veel gebruyckt voor preservatif in een vuerigen tyd als de gaeve Gods regneert/ een stuksken in den mond geknauwt ende naederhand door-geswolgen. En is ook goed voor een quaede maege en breekt winden ende verdryft 't colicompas/ maeckt ook appetyt om te eten ende maeckt eenen soeten adem.

13. Cubebe.

CUbebe, gelyckt wel ronde Peper en is ook scherp en bytende als Peper en komt mede uyt Oost-Indiën.

Cubebe geknauwd doet wel zeeveren ende treckt veel vochtigheyd uyt den hoofde/ is goed voor caternen in't hoofd die van koude gekomen zyn. Cubebe geëten is goed voor de Geel-zucht ende swymelinge in't hoofd/ doet wel water lossen/ ende voordert de vrouwen haer Menstrum.

Van de Medecinaele SAEDEN, hunne kracht ende Werkinge.

14. Mostaert-zaed.

MOstaert-zaed is een kleyn rond zaedeken/ in't Latyn Sinapi genaemt/ ende is tweederley/ te weten/ wit ende grauw/ het wit word gesaeyt/ ende 't grauw wast in't 't wilde/ aen de deyken ende by de wegen omtrent Haerlem/ ende word dagelyks veel gebruykt tot den visch ende vleesch/ gemaelen zynde om de spyse te verteeren.

Mostaert-zaed is heet en droog in den vierden graed/ en men kan 't vyf jaer goed houden in zyn krachten. Mostaert-zaed gemaelen met azyn oft verjuys is een goede sause ende toespyse/ om swaeren kost te verteeren/ ende is goed geëten voor een quaede maege ende voor waterzuchtigheyd. Nieuw gemaelen Mostaert is goed gestreken op ongeneselyke seeren die-se doet verdroogen ende vergaen. Mostaert-zaed gestooten en in een poyken gebonden is goed in den mond genomen met lauw-water ende azyn voor den tand-sweer/ doet wel seeveren en suyveren de herssenen/ als men van't poeder in den neuse doet om te niesen. Gemaelen Mostaert gebesigt doet wel water lossen ende geneest de buyk pyne.

15. Anys-zaet.

ANys-zaed is een wel-smaeckende ende seer gesond zaed / in't Latyn Anisum genaemt / word veel in de Medecynen gebesigt om winden te breken / men vind het overal by de Kruydeniers te koop.

Anys-zaed is heet en droog in den derden graed. Anys-zaet geëten maeckt appetyt / breekt veel winden is goed voor pyne in den buyck / doet wel water lossen ende sweeten / is goed gebesigt van den water-zuchtigen en van den genen die de vallende siekte hebben. Anys-zaet gestooten met wat suycker is goet geëten voor een quaede borst ende eenen quaeden adem. Anys-zaet word veel gebesigt in de Medecynen gepulveriseert ende in dranken gekoockt. 't Is lieffelyk van smaeck ende doet veel goeds in de menschen.

16. Komyn-zaed.

KOmyn-zaed is langwerpig grauw zaed / word in't Latyn Comminum genaemt / het word veel van de Land-lieden in Kaesen gewrongen ende in brood gebakken / men vind het veel te koopen.

Komyn is heet en droog in den tweeden graed / ende kan vyf jaeren dueren in zyn krachten. Komyn genut / scheyd de winden van de maege ende doet water lossen : maer is niet goed als men't veel besigt. Komyn en basilicklaer t'saem gestooten / en in een sakske op 't hoofd geleyd / is goed voor koude katernen. Komyn gestooten ende met azyn gemengt ende onder den neus

gehouden om daer aen te rieken/ is goed voor 't bloeden/ want het doet het bloeden ſtelpen en ophouden.

17. Coriander.

COriander is een wel-riekende rond zaedeken/ in't Latyn genaemt Coriandrum, word op akkers geſaeyd/ ende word veel in bier en wyn gebeſigt/ ende word ook in ſuyker gebakken/ ende in den ſlag-tyd word het veel in de neuſen geſtopt.

Coriander is heet en droog in den tweeden graed ende kan twee jaer zyn kracht behouden.

Coriander zal men niet beſigen eer 't bereyd is op duſdanige maniere. Men zal't eerſt weyken in eek/ ende laet het dan wederom droogen/ ende dan genuttigd is goed voor ſwymelinge oft draeyingen in't hooſd/ als ook voor de vallende ſiekte. Coriander bereyd en in ſuyker gebakken en geëten/ ſterkt de maege ende maekt eenen wel-riekenden mond.

18. Venkel-zaed.

VEnkel-zaed is een ſeer bekend grauw zaedeken/ in't Latyn genaemt Fœniculum; wast veel in de hoven ende vermenigvuldigt hem ſelven ſeer/ende word veel in de medecynen gebruykt ende is ſeer goed voor 't Gezicht.

Venkel is heet en droog in den tweeden graed ende het zaed duert dry jaeren in zyn kracht. Venkel-zaed geëten ſterkt de herſſenen ende 't geſichte/ reynigt het bloed/ ende opent der vrouwen maend-ſtonden/ vermeerderd het ſog der vrouwen/ het ſterkt de maege ende ſtilt

het bracken / het ontstopt de lever / milte ende blaese / ende doet wel water lossen / ende helpt den steen breken / ende is goed voor pyne in de lendenen ende het verdryft koud-pisse / ende die 't nuttigd verheugt'er af. Gedistileert Venkel-water is seer goed om seere oogen mede te wasschen / waer door sy genesen.

19. Daucus-zaed.

DAucus, Vogel-nest oft kroonjens kruyd / wast op hooge stelen ende gelykt bynae het gewas van geele wortelen. De bloemjens zyn wit ende wassen op kroonjens. 't Zaed is ruyg als 't ryp is / ende wast overvloedig op drooge plaetsen ontrent Haerlem.

Daucus-zaed oft Vogel-nest wast overvloedig in't wilde / dit zaed is warm en droog van natuere in den derden graed. Daucus-zaed droog geëten of in karre-melk gesoden / is goed genuttigt voor verhole winden. Daucus-zaed is ook goed gebesigt voor 't graveel ende den steen / het doet wel water lossen / ende opent de maend-stonden der vrouwen / ende is ook goed voor pyne in den buyk ende in de lendenen.

20. Lyn-zaed.

LYn-zaed is een plat grauw blinkende zaede-ken in't Latyn genaemt Semen Lini, word in de akkers gesaeyt / ende is noodsakelyk voor alle menschen soo om de olie die daer af geslaegen word / als om 't vlas dat'er af wast / daer men 't Lynwaet met groote konst ende veel moeyten af maekt; ende daer menig mensch zyn brood by wint. Lyn-

Lyn-zaed is warm in den eersten graet / by nae getempert van natueren. Lyn-zaed-meel met bier een pappe af-gemaeckt met een goed stuck boter / ende op de swelringen oft swellingen geleyd versacht de pyne ende maeckt-se ryp / en doet-se door-breken / ende treckt doornen ende splinters uyt het lichaem. Lyn-zaed gesoden met vleesch-sop ofte soete melck in de Clisterie gebruyckt versacht alle pyn ende weedom in de dermen ende vander moeder. Lyn-saet-meel met gestooten Peper onder-een gemengt met Honing / is een goed electuarium voor een quaeden hoest genuttigt / ende is ook goed geëten om couragie te geven.

21. Lavas-zaed.

LAvas-zaed in't Latyn Levisticum, wast aen een hooge plante op kroonjens daer zaed in wast / word veel gebruyckt voor winden in't lyf.

Lavas-zaed gestooten ende geëten / oft met eenen teug Wyns gedroncken / verdryft winden ende pyne / ende is goed geëten voor een quaede maege / ende daer-en-boven maeckt de spyse smaeckelyck.

22. Nardus-zaed.

NIgella dat is Nardus-zaed / is een swart zaedeken dat dickwils teere persoonen ingegeven word / om winden te breken.

Nardus-zaed is warm en droog in den derden graed. Dit zaed gestooten tot poeder en met Wyn ingenomen / verdryft winden uyt den lyve en wormen / fenynige dampen en opstygingen /

als men'er aen rickt soo droog het vochtige hersienen / ende doet den verloren reuk weder-om komen / ende is ook goed voor tand sweer.

23. Zever-zaet.

IN't Latyn word het genaemt Sermen Lumbricorum, oft Sermen contra umbricos. Ende dat is het oprecht Zever-zaed oft worm-kruyd / dat men in d'Apteek te koop vind / 't welk in vreemde landen wast.

Het Zever-zaed oft worm-kruyd / is warm en droog van natueren.

Zever-zaed gepulveriseert ingenomen voor een oud mensch ontrent een half lood met Suyker gemengt ende ingenomen / is goed voor de inwendige wormen des buyks die daer van sterven / ende als men'er aloë onder mengt soo worden-se met eenen dood uytgedreven.

24. Fenegriek.

FEnegriek heet in't Latyn Fænum Græcum; heeft bruynachtige holle steelkens / en blaederen als klaever. De bloemen zyn bleek / t'zaed geel en wast in kromme houwen / men saeyt'er in hoven ende word by de Apteekers verkocht.

Fenegriek is warm ende droog / ende ver-sacht ende vermorwt seer.

Fenegriek gestooten / en met Bier en een goed stuk boter gesoden / is een goeden pap geleyd op harde sweeringen ende apostuma-tien / dese doet ryp worden ende uytbreken.

Van de kracht der KOORN-GRAENEN.

1. Tarwe oft Weyt.

TArwe noemt men in't Latyn Triticum. Is een seer schoon graen soo een iegelyk wel kennend is: Dat op vette akkers gesaeyt word/ ende in schoone hairen wast. Daer het beste brood af gebakken word.

De Tarwe is bykans van middel-maetige natuere/ meest strekkende tot warmte ende maekt den mensch vet en sterk. Men zal weten dat het gesondste brood dat men eten mag/ word van Tarwe gebakken/ dat nieuw gebakken of eenen dag oud is/ ende hoe dat het meer ende kleynder gebuydeld is/ hoe dat het meer stopt ende meer voedsel geeft/ ende hoe grover van semelen hoe min voedsel ende meer lacceert. Tarwe-meel Pap gekokt met soete melk ende geëten versaed den dorst/ ende is goed voor bloed overgeven. Pap van Tarwe-meel met wat boter rypt alle apostumatien/ ende brengt het bloed tot etter als men't op smeeringen legt. Tarwe zemelen in water gesoden is goed om crauwagie ende schurft te doen vergaen als men't daer mede wast.

2. Rogge.

DEn Rogge noemt men in't Latyn Secale. Is ook een welbekend graen/ dat op

koorn-velden wast in hairen / daer mede goed brood af gebakken word / 't welk met water alleen genoeg zoude zyn om by te leven / als hem eenen mensch wel liet genoegen.

Rogge is uyt'er natueren verwarmende: men zal weten dat roggen brood brengt wind aen / ende is swaer en quaed om te verteeren ende diend alleen de gene die arbeyden / ende luttel leeg oft stil zyn / oft die een sterke maege hebben: Droog rogge-meel in een sakisken op 't hoofd geleyd is goed voor pyne in't hoofd / ende pap van Roggen-brood oft van roggen-meel gemaekt ende op sweeringen geleyt / maekt die ryp en doet-se open-breken / ende trekt ook doornen en splinters uyt de leden daer-se in zyn. Een snede roggen brood wel geherst / en dan in den Azyn genat ende met wat nagelen bestekem ende op den put van de maege geleyd / maekt appeteyt en is goed voor 't braeken ende walgen. Kruymen van roggen-brood met zout ende Wyn-azyn vermengt bind men onder de voeten om pyn ende raesernye uyt den hoofde te trekken.

3. Haver.

DEn naem van Haver is in't Latyn *Avena*, is een excellent voedsel voor de Peerden / wel bekend / ende word ook goed af gemaelen / tot een medecyne ende spyse der menschen.

Haever is uyt'er natueren verkoelende en opdroogende. Haver in water gesoden tot dat-se splyt en dat water met Roos-water gemengt verdryft de steenpuysten uyt het aensicht als men't daer mede wast. Haver en gort met boter-

melk gesoden / is goed voor de gene die groote hitte in't lyf hebben : Haver-pap met wat olie gemengt maekt sweeringe ryp en doet-se uyt-breken als men't daer heet op legt. Haver met zout onder-een heet gemaekt en in een salgsken gedaen / is goed gelegd op een seere zyde.

4. Gerste.

GErste heet in't Latyn Hordeum, is een graen daer principalyk mout af gemaekt word / ende goed bier af gebrouwen word / wesende niet min noodsaekelyk tot drank der menschen als den wyn. De Gerste is tweederley den winter Gerst en den zomer Gerst.

Gerst is koud ende droog in den eersten graed / ende word veel in de medecynen gebesigt in heete siekten om te verkoelen ende hitten te verdryven. Gerst in water gesoden tot dat-se splyt / en dan door gedaen en met suyker op-gewalt / is goed gedronken voor een heete koortse ende verslaet wel dorst / het selfste doet ook Gersten-bry geëten. Gerste genuttigd maekt reyn bloed / ende is goed in't hoofd. Fyn Gerste-meel gesoden ende pap van gemaekt ende geë-ten / is goed voor raserny in't hoofd. Dat selfde doet ook droog Gersten-meel in een salgsken op't hoofd geleyd.

5. Boekweyt.

IN't Latyn Fagu Triticum, is een druystantig graen / dat veel in Braband en in't sticht van Utrecht wascht. Daer de ryke lieden haer hoenderen ende capoenen by mesten / ende de schaemele lieden van leven.

Boekweyt is bynae van getemperde natuere. Boekweyt-meel-koeken af gebakken of bry van gekookt / is goeden kost voor gemeene lieden die lichtelyk verteert word / ende ook redelyk wel voed / maekt openinge en doet wel water lossen.

6. Giers.

GIers in't Latyn Milium, is een kleyn rond zaedeken / 't welk men by de Kruydeniers te koop vind / ende is beter bekend by de schaemele menschen dan by de ryke.

Giers is koud in den eersten graed en droog in den derden. Giers gekookt in melk soo het gebruyk daer af is / ende gegeten is goed voor den buyk-loop ende doet water lossen. Giers gestooten ende in een nieuwe panne heet gemaekt / is goed in een sakskeu gedaen ende geleyt op pyne in de zyde / ende voor pyne in den buyk / komende van verhole winden / en is ook goed alsoo op 't hoofd geleyd voor pyn in't hoofd als ook om de katernen op te droogen.

7. Rys.

IN't Latyn Orisa. Rys komt hier te lande te koopen in baelen uyt vreemde Landen. Is by de Ryke lieden wel bekend / beter als by den armen.

Rys is warm in den eersten graed en droog in den tweeden. Rys gekookt met melk / ende gegeten is spyse voor lekker lieden / geeft goed voedsel en stop den loop des buyks / maekt een mensch couragieus / ende geeft hem een bloosende ende schoon koulcur.

8. Boonen.

BOonen in't Latyn *Faba*, de boonen wassen op de Akkers in hauwen / ende zyn menigderhande groot en kleyn.

Groene Boonen zyn koud ende vochtig van natueren: maer als-se oud zyn dan zyn-se koud en droog / Boonen in water gesoden ende gepeld / dan in boter gefruyt / maeken versch bloed sterken de lendenen ende maeken den mensch moedig. Boonen geëten stoppen den loop des buyks / ende beletten het druppen der katernen / het welriekende bloeysel der Boonen / water van gedistileert diend om vlekken ende sproeten te wasschen die-se doet vergaen.

9. Erweten.

IN't Latyn *Pisa*, is een wel bekend graen / men vind'er menigerley / grauw / groen en witte Erweten.

Erweten zyn van middel maetige natuere / gekookt zynde ende geëten / geven den mensch goed voedsel ende maeken hem sterk en kloek. Het sap van groene Erten ingenomen met wat bereyd Senepoeyer / soo men 't in d'Apteek koop / is een goede Medecyne om kamergang te maeken / doet wel water lossen / verdryft de geel-zucht ende water-zucht / Ert-soppe is ook niet ongesond genut voor teere menschen.

10. Turksche Rogge en Tarwe.

TUrks koorn noemt men in't Latyn *Frumentum Turcicum*, dese graenen zyn ver-

scheyden van kouleur / wit / rood / geel en bruyn. Brood van Turkis-koorn gebakken smaeckt redelyk wel / maer is droogen kost / ende voed soo wel niet als Tarwe ende Roggen van dese Landen.

11. Roomsche Boonen.

ROomsche Boonjens noemt men in't Latyn Foseolus oft Phasiolus minor, sy wassen aen staken in de hoven / ende zyn lieffelyke vruchten / van menigerhande kouleur / ende worden / eer sy ryp zyn met haer hauwen aen stukken gesneden / gesoden ende alsoo geëten. Roomsche Boonjens zyn warm en vochtig van natuere. Roomsche Boonjens gekookt met hutspot-nat ende geëten voeden redelyk wel / maeken sachten kamergang ende doen wel water lossen.

12. Lupinen.

DE Lupinen worden in't Latyn genaemt Lupini. De Lupinen wassen in hauwen ende zyn bitter van smaek / men vind-se in de hoven gesaeyt alwaer sy wassen.

Lupinen zyn warm en droog tot in den tweeden graed.

Lupinen in water gesoden ende gedronken / jaegen (door den kamergang) alderley wormen af / 't aensicht mede gewasschen maekt een klaere huyt / ende neemt alle plekken ende sproeten weg.

Lupinen gekookt zynde mag men ook eten voor spyse.

Van de Medicinaele WORTELEN, Kracht ende Werkinge.

1. Raepen.

IN't Latyn Raps. Is eenen bekenden ende seer gesonden kost / besonder de Sand-raepen die ontrent Haerlem wassen / de welke gebraeden zynde / ende geëten / breken de winden en verteeren haest / men mag-se een siek mensch ook wel laeten eten.

Raepen zyn warm en vochtig van natuere / Ende als Raepen wel gekookt zyn / ende voor spyse ingenomen worden soo is't eenen gesonden kost ende geeft het lichaem redelyk voedsel. Raepen met melk gesoden / versoeten de pyne van 't flerecyn daer op geleyd zynde. Het sop daer de Raepen in gesoden zyn is goed om de handen in te wasschen die uytbreken van den winter / oft gesoden Raepen warm daer op geleyd. De jonge spruytjens van de Raepen als sy beginnen uyt te schieten toe-bereyd zynde geëten / doen water lossen / ende zyn goed genut van de gene die met den steen ende 't graveel gequelt zyn.

2. Radys.

RAdys noemt men in't Latyn Raphapanus minor oft Radicula. Den Radys eet men veel om appetyt te verwekken ende om winden

te breken / is wel bekend by de warmoes-lieden en by een iegelyk.

Radys is warm in den derden graed / en droog in den tweeden. Den Radys in schyven gesneden ende met suyker in laegen geleyd / daer druypt een lieffelyke Syrope uyt / die goed genut is voor een quaeden hoest ende benouwdheyd op de borst / 't zaed van Radys gestooten en ingenomen met lauw water ende olie / doet sterk overgeven ende water lossen. Radys gestooten / ende met zout / seep en papier onder de voeten gebonden / trekt uyt het hoofd nederwaerts / pyn ende hitten. Radys geëten breekt den steen / en is goed om te braeken ende overgeven t'welk besonder doen de schellen van Radys met honing en eek gestampt en ingegeven / en daer nae een vinger diep in de keel gesteken / maekt walginge.

3. Geele Peën ende Karoten.

DEes worden genaemt in 't Latyn Pastinaca Lutea & Rubea. Dat zyn roode ende geele Peën / die overal wel bekend zyn by den ryken en by den aermen.

De wortelen van geele Peën en Karoten in spyse gebruykt / geven redelyk goed voedsel / ende verwarmen de inwendige leden / ende doen wel water lossen / ende brengen een groote verbullinge in / onder schaemel menschen.

4. Pastinaken oft Peën.

PAstinaken in 't Latyn Pastinacæ. Zyn ook seer wel bekend / het zyn schoone witte /

vette wortelen. Die dagelijks in hutspot gekookt worden.

Pastinaek-wortelen zijn warm en droog van natuere/ ende in hutspot gesoden geven goed voedsel/ en zijn goed voor de lever/ longe/ nieren ende borst. De selve wortelen doen ook water lossen/ versoet de pijne van de zijde/ verdrijven de winden ende weedom uyt den buyk/ ende zijn ook goed gêten van de gene die overreden zijn/ oft die van binnen gequetst oft geborsten zijn. 't Zaed van de Pastinaken met wijn gedronken/ is goed tegen alle fenijn ende vergift.

5. Mirredik-wortel.

Mirredik-wortel noemt men in't Latijn Rophanus major. Dees worden in de hoven geplant/ ende vermenigvuldigen seer/ als men den wortel in dikkie schijven snijd/ ende die plant in de aerde.

Mirredik-wortelen geraspt zijnde/ ende gemengt met wat azijn en kruymen van witte-brood/ is een goede sausse dienende om te eten met visch oft harden onverdouwelijken kost/ want het doet de spijse wel verteeren/ ende verwekt appeteyt/ ende doet wel water lossen/ het verdrijft het graveel/ en de pijn uyt de lendenen/ ende is goed voor waterzuchtigheyd.

6. Petercelie-wortelen.

Petercelie in't Latijn Petrocelium. Is een kruydeken dat in de warmoes Hoven gesaeyt word/ ende word dagelijks gebruykt soo wel de wortelen/ 't zaed als 't kruyd.

Petercelie is warm in den tweeden graed / en droog in den derden. Peterselie-wortelen gekookt met Hutspot ende geëten / zyn goed voor de maege / doen de spyse verteeren ende doen veel water lossen / sy openen de verstoptheyd der lever / van de nieren ende van alle de inwendige leden / sy doen den steen ende het graveel rysen / ende weder-staen alle fenyn. Tot het voorschreven diend ook het zaed gepulveriseert met kleyn gesneden soet-hout ingenomen / doet ook winden scheyden / alsoo gebesigt zynde.

7. Alant-wortel.

ALant-wortel noemt men Enula Campona. Alant-wortel heeft groote breede sachte bladen / met een langen harden steel / draegt schoone geele bloemen. Den wortel is groot en dik en wit van binnen / ende heeft eenen sterken reuk ende smaek / ende word in de Hoven geplant.

Alant-wortel is warm in den derden graed / en droog in den tweeden. Desen Wortel gedroogt ende gepulveriseert ende met Honing gemengt / is goed ingenomen voor den hoest / voor de slymmen op de borst / breekt ook winden / is goed voor een quaede maege / ende maekt eenen langen adem.

Tot de voorschreven gebreken mag men besigen geconfyte Alants-wortelen die veel bequaemer is / die ook goed is voor de pyne in de Heupen / ende voor de gene die hun seer gedaen hebben / en is een goed preservatif voor de Peste.

8. Angelica.

ANgelica. Noemt men ook in't Nederduytsch alsoo / oft Heylig-Geest-wortel; is sonderling goed voor de Peste / heeft gekerfde blaederen / ende heeft een hooge steel daer kroonjens op wassen / ende wast geeren in vochtige plaetsen / onder Elst boomen in't wild ontrent Haerlem.

Angelica is heet en droog in den derden graed Water van Angelica gedestileert / is goed voor de Peste met Driakel ingenomen / en daer op gesweet / het is goed voor een vuerige ligte / voor een quaede maege / voor tooverye / voor flauwhertigheyd / voor Pleuris ende voor tandsweer : het opent de verstoptheyd van de lever / milte / longe ende maege / het voordert de vrouwen-maend-stonden ende dryft af de nae-geboorten / ende verdryft winden ende geronnen bloed.

9. Bevernel.

BEvernel noemt men in't Latyn Bibernella ende Saxifragia. De Bevernel heeft een scherp bytenden wortel als Gemgember / heeft kleyne gesneden blaederkens / ende wast in zantachtigen grond ontrent Haerlem.

Bevernel-wortel is warm en droog in den derden graed. Dese Bevernel wortelen geconfyt oft met Wyn gesoden ende genut / doen water lossen / breken den steen / ende zyn goed tegen den kou-pisse. De wortelen gepulveriseert ende met suyker ingenomen verwarmen en versterken de maege / verdryven winden / ende zyn

goed genut voor de gene die verkrompen / gespanne oft lamme leden hebben / oft beroert zyn / is oock goed voor tandsweer / voor Peste ende quaede luchten.

10. Tormentil.

IS een kleyn kruydeken met kleyne bladerkens / wast op hooge landen / heeft dunne roode steelkens / langs d'aerde kruypende / de bloemen zyn geel / den wortel is bruyn-rood en dick / wast ontrent Haerlem.

Tormentil is droog in den derden graed. De wortelen van Tormentil gesoden ende gedroncken met een vierendeel-loots poeder van't selve kruyd / doet sweeten / dryft het fenyn van't herte / ende is oock goed voor de Peste / stopt den buyck loop / 't rood melisoen / 't bloed overgeven / 't bloed pissen ende 't bloed der vrouwen / geneest alle gequetstheyd van binnen / ende opent de longe ende lever / verdryft de koudheyd der koortsen / ende stelpt loopende bloed der oogen / mede gewasschen zynde.

11. Meester-wortel.

IN't Latyn Ostrutium. Heeft eenen sterck riekenden wortel / word in de hoven geplant.

Meester-wortel is warm en droog van nature tot den derden graed. Desen wortel in Wyn gesoden ende genut / is goed voor een quaede verkoude maege / ende voor bevende koude koortsen / maeckt appeteyt en wederstaet de quaede luchten ende fenyn / ende verdryft oock wynden / lost geronnen bloed dat gekomen

is van vallen/ slaen oft stooten/ is oock goed geleyd op beten van dulle honden.

12. Boom-vaeren.

BOom-vaeren oft Engel-zoet noemt men in 't Latyn Polipodium. Heeft lange effen blaederen/ die tot het middel-ribbeken gesneden zyn. Den wortel is schier eenen vinger dick/ van buyten bruyn/ van binnen groenachtig/ en wast in Haerlem op riet-daksken ende oock buyten de stad.

Boom-vaeren is droog in den tweeden graed. Dese wortelen in vleesch-nat gesoden zynde ende gedroncken/ maecken lichtelyck kamer-gang/ suyveren het bloed/ verdryven schurft ende ruyge pleckken.

13. Endeloos.

ENdeloos wast in duynen/ en word in't Latyn genaemt Eringium. Heeft steckende blauwe blaederen/ desen wortel schynt een warme natuere te hebben. Den wortel van Eringium/ in hutspot gekookt/ gelyk men andere wortelen doet/ zyn goed geëten/ tegen pyn in den buyck/ t'welck men noemt colicompas komende van verhole winden/ is oock goed voor den steen ende 't graveel/ en doet wel water lossen. Dese wortelen geconfyt ende geëten/ hebben de selfste kracht/ ende maecken een man courageus/ ende verdryft den kou-pis ende Leven-zucht.

14. Suyker-wortelkens.

SUycker-wortelkens hebben rondachtige steelen/ ende gekersde blaederkens/ in't Latyn

genaemt Sisar. De bloemen zyn wit / ende wassen op kroonjen. De wortelkens zyn wit / ende ontrent eenen vinger lang / ende zyn lieffelyk van smaek.

Suyker-wortelkens zyn warm en droog van natuere / dese wortelkens gekookt met eenig nat als 't behoort ende gegeten versterken de maege / geven appeteyt ende lust om te eten / ende doen wel water lossen / ende stelpen den loop des buyks.

15. Heems-Wortelen.

DEse wortelen zyn groot en dik / van binnen wit ende lymachtig wast in leege landen ontrent Haerlem by de dyken / ende worden oak in Hoven geplant.

Heemst is zacht als fluweel / ende word van sommige fluweel-kruyd genoemt / want het versacht ende vermorwt. Heems-wortel gestooten / ende in pap van Lyn-zaed oft gersten-meel gesoden / diend wel geleyd op harde-swee-ringen die se ryp maekt en doet open-breken. Desen wortel in Wyn gesoden ende gedronken / doet wel water lossen / en is goed voor graveel en schurftheyd / ende voor de gene die van binnen gequetst zyn van slaen / stooten oft vallen. Die wortelen gesoden met azyn / ende den mond gespoelt / sterkt het tand-vleesch / en beneemt de pyne van tand-sweer.

16. Ajuyn.

AJuyn word in 't Latyn genoemt Cepa, is wel bekend / wast in de warmoes-hoven / ende worden dagelyks gebruykt in de keukens.

Ajuyn

Ajuyn is warm van natuere over den derden graed. Ajuyn gesoden oft gebraeden en met olie en azyn geëten als salaet/ maeckt openinge en doet water lossen/ is oock goed voor een verkoude quaede maege ende doet de spyse wel verteeren.

17. Hazel-wortel.

HAzel-wortelen noemt men in't Latyn Radices Asari. De Hazel-wortelen hebben swarte grove ronde blaeden. De wortelen zyn dun en lang/ lieffelyck van reuck/ ende scherp-bytende op de tonge en worden in de Hoven geplant.

Hazel-wortel is warm en droog van natueren in den derden graed. Desen wortel gepulveriseert ende met boter-bier ingenomen/ diend om kamergang te maecken/ als oock om te walgen ende over te geven/ als men den vinger diep in de keel steeckt naer dat men't ingenomen heeft/ is oock goed gebesigt voor den waterzuchtigen ende die pyne in de heupen hebben. Desen wortel jaegt de vrouwen-stonden af/ ende is oock goed voor den hoest/ ende tegen den druppel-pisse.

18. Meecrappen.

RUbia Tinderum, zyn roode wortelen die op alikers in Zeeland veel geteeld worden/ ende worden gemaelen in molens/ daer rood mede geverst word.

Meecrappen zyn warm in den tweeden graed en droog in den derden. Meecrappen in Bier gesoden en doorgedaen zynde/ dan het nat met honing opgewalt/ is goed gedroncken tegen de

geel-zucht / doet dapper water lossen / ende opent de verstoptheyd der nieren / der blaes ende der lever / opent de vrouwen-stonden / en is goed gedronken van de geen die gevallen hebben oft gestooten zyn / ende hun van binnen seer gedaen hebben / want het doet het geronnen bloed scheyden ende dryft het af.

19. Brioni-wortel.

Brioni-wortel word in't Latyn genaemt Brionia. Brioni heeft klauwierkens ende bladeren / gelyk den wyngaert / ende wast seer hoog / bequaem zynde om prieelkens mede te bekleeden. Haer bloemkens zyn wit daer groene besikens van komen / en naederhand rood worden. Dien wortel is wit / dik / groot ende lang / en hangt dikwils voor de Apteekers deuren te pronken.

Brioni-wortel wast veel in de Duynen / ende is warm en droog in den derden graed. De jonge spruytjens van desen wortel in de Lente gestooft en bereyd soo 't behoord ende geëten / zyn goed voor een quaede maege / verwekken kamergang en doen water lossen. Brioni-wortel gesoden met gepelde rozynen / doorgedaen zynde en dan opgewalt met honing / desen drank maekt kamergang ende doet slymen lossen / is ook goed voor de vallende siekte ende apoplexie / ende voor een quaede borst.

20. Prang-wortel.

Prang-wortel oft katte dooren heeft swarte groene ronde blaederkens / met s[illegible]r harde

scherpe doornen beset / en krijgt bloemkens. 't Saed ligt in hauwkens wast ontrent Haerlem en is wel bekend by de Herbaristen.

Prang-wortel genaemt Aresta Bovis, heeft een verdroogende natuere. De schelien van desen wortel gesoden met wyn / en dan met suyker opgewalt / dat gedronken doet water lossen en breekt den steen / is ook goed voor de vallende siekte : ende met water gesoden en wat azyn by gedaen en den mond daer mede gespoelt geneest de tand-sweer.

21. Gariophilaet.

IN't Latyn Gariophilata ende Nardus Rustica. Gariophilaet heeft rouwe gespleten swartgroene blaederen wassende den steel ontrent onder half voet hoog / en draegt geele bloemkens. Den wortel is kort / heeft veel veselkens en riekt als kruyd-naegelen.

Gariophilaet is warm en droog van natuere in den tweeden graed. De wortelen van Gariophilaet hebben eenen lieffelyken reuk als kruydnaegelen. Dese wortelen in wyn geleyd zynde geven den wyn eenen lieffelyken reuk ende smaek en desen wyn is goed gedronken van de gene die hun seer gedaen hebben binnens lyf / om het geronnen bloed te doen scheyden / ende is ook goed voor alle wonden van buyten oft van binnen gebesigt en ook goed gedronken voor een quaede maege / ende opent de verstoptheyd der Lever / ende suyvert de borst van fluymen / ende is ook goed gedronken voor 't colicompas / dat is voor verholen winden ende pyne in de dermen,

22. Lange Hool-wortel.

IN't Latyn *Aristolechia longa*, heeft blaeden oft-se geschilderd waeren. De wortelen zyn lang ende teer.

Lange Hool-wortel is heet en droog in den tweeden graed. Desen wortel in wyn geweykt zynde ende daer af gedronken / is goed voor alle fenynigheyd binnens lichaems / en doet wel water lossen / verweckt der vrouwen krankheyd en is ook goed voor pyn in de zyde ende 't flerecyn / dit alsoo ingenomen als voorschreven is.

23. Boonjens Hool-wortel.

WOrd in't Latyn *Radix cana* genaemt / wast ontrent een spaene hoog / heeft kleyne blaederkens / en draegt bloemkens / ende worden in hoven geplant / men vind-se te koopen in de kruydeniers winkels.

Hool-wortel is heet in den eersten graed / ende droog in den tweeden / blyft twee jaer goed in zyn kracht. Hool-wortel kleyn gestooten met kleyn gesneden soet-hout met honing onder-een gemengt en daer somtyds wat van genut / is goed voor de kortborstigheyd. Als ook voor die de vallende siekte heeft / zal nemen Hool-wortel twee loot / en sieden die in boom-olie / ende smeeren daer mede t'geheele rugge-been / soo geneest het. Hool-wortel gepulveriseert ende met Eek gemengt / is goed tegen schurftheyd als sy daer mede gewasschen word. Hool-wortel met bier oft wyn ingenomen is goed tegen vergift / ende dryft ook af de nae-geboorte.

24. Pestilentie-wortel.

PEstilentie-wortel word in't Latyn genaemt Petasites, heeft groote ronde blaeden den steel wast ontrent een spaen hoog / men vindse ontrent Haerlem in vochtige landen. De bloemen zyn lyf-verwig. Den wortel is sterk ende bitter van smaek.

Pestilentie-wortel die men noemt Petasites is droog in den derden graed. Desen wortel gedroogt en gepulveriseert en met wyn gedronken / is goed voor de peste en vuerige kortsen dryft het fenyn van 't herte / ende is goed tegen 't opstygen van de moeder.

25. Hertstonge.

HErtstonge in't Latyn Bistorta. Heeft smalle gekronkelde blaederen / op d'eene zyde donker groen ende nae de aerde blauw groen / heeft eenen langen steel draegende kleyne lyfverwige bloemkens. Den wortel is kronkelachtig ende van binnen bruyn-rood.

Herts-tongen verkoelen en verdroogen tot in den derden graed. Den wortel van Herts-tongen gesoden ende gedronken / is goed voor den buykloop ende het rood melisoen / stopt de natuerelyke krankheyd der vrouwen / ende stilt het braeken / opent de verstopte milt / ende versacht-se als-se verhard is.

26. Kalf-voet oft Aron.

ARon, heeft groote groene blaederen / met eenen steel ontrent een spaene hoog / ende

draegd ronde bessekens / den wortel is wit en rond.

Aron oft Kalfs-voet / welck men oock noemt den duytschen Gemgember / is heet ende droog als den anderen Gemgember. Dese wortelen geconfyt met Suyker oft Syroop / zyn goed in-genomen voor fluymen op de borst te doen rysen / ende voor 't sincken der caternen / gespannen ende verkrompen leden / is oock goed uytwendig geleyd op vuyle stinckende sweeringen / ende voor schellen op de oogen.

27. Sandel-kruyd.

SAndel-kruyd heeft bystans blaeden als witte Lelien / en heeft een schoone paersche bloeme. De wortelkens wassen in groene zandachtige plaetsen. Het word in't Latyn genaemt Satyrion.

Hier van zyn'er veelderley soorten / sy verwermen ende zyn vochtig van natueren. Dese wortelen / gesoden in soete melck / ende die geëten / zyn goed voor teeringen / sy versterken de lendens ende geven couragie ende goed voedsel.

28. Wal-wortel.

WAl-wortel word in't Latyn genaemt Consolida major. Heeft lange rouwe blaederen. De bloemen zyn rond en hol / van kouleur roodachtig. Den wortel is van buyten swart en van binnen wit / wast veel by leege landen ende leege dyken ontrent Haerlem.

Wal-wortel is warm en droog in den tweeden graed. Den wortel van Consolida gesoden

met Mede ofte soete melk / ende gedronken / is goed voor een quaede borst / ruymt de sluymen / ende is ook goed voor 't bloed spouwen / ende is een seer heylsaemen wortel / om wonden ende gescheurtheyd te genesen / ende daer van heeft het zynen naem Consolide / 't welk geseyd is heylsaem.

29. Ireas oft blauwe Lelien.

HEeft groene lange bladeren. De bloemen zyn meestendeel purper blauw / ende wort hier te lande in de hoven geplant. Worden in 't Latyn Ireos genaemt.

Den wortel van Ireas is warm en droog. Desen wortel in wyn gesoden ende gedronken is goed voor pyn in den buyk / ende voor de gene die eenig lid verkrompen hebben / ofte verkoud oft verstyft zyn / is ook goed voor waterzuchtigheyd en den steen / desen wortel gepulveriseert / en met honing gemengt is goed ingenomen voor kort-borstigheyd. Den selven wortel in poeder in de neusgaeten opgenomen doet niesen / ende suyvert het hoofd van binnen.

30. Betram.

IN 't Latyn Pyrethrum. Heeft gekloven bladeren als Venkel / de bloemen zyn bynae gelyk aen de Camille bloemen. Den wortel is lang en brandende op de tonge.

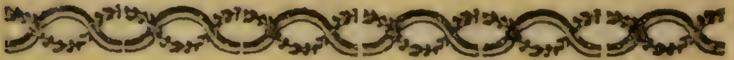
Pyrethrum oft Betram is warm en droog in den derden graed. Pyrethrum-wortelkens gepulveriseert / met Honing vermengt ende alsoo ingenomen / is goed voor de vallende

stekte / ook voor de apoplexie verouderden hoofd-sweer ende verkoude herssenen. Den wortel van Pyrethrum in den mond geknauwt doet wel zeeveren ende sluymen uyt den mond ende is ook goed voor den tandsweer.

31. Led-Gras oft Knop-Gras.

DIt Gras word in't Latyn genoemt Gramen. De wortelen van sommig Gras worden in de Medecynen gebruykt / wast op hooge Landen en krygt zachte hairen. De wortelen zyn wit en lang in malkanderen verwert / ende wast overal ontrent Haerlem.

Knop-gras is kout en droog van Natueren. De wortelen van Led-gras in Wyn gesoden en gedronken doen de pyne in den buyk vergaen / en doet wel water lossen en 't Graveel rysen / en is ook goed voor den koud-pis / alsoo gebruykt.

Van de Medicinaele BLOEMKENS, kracht ende werkinge.

1. Goud-bloemen.

GOud-bloemen / in't Latyn Calcudula. Hebben dry oft vier stelen ontrent onder-half voet hoog / bekleed met lange / bleek-groene bladeren daer de schoone Goud-bloemen op wassen / die met de Sonne open gaen ende wederom toe sluyten met den Sonne ondergang/

ende zyn tweederley / dobbel en enkel. De Goud-bloemen worden in de Hoven gesaeyt / ende bloeyen bynae van Meye af tot in den Winter.

Goud-bloemen zyn warm en droog van natuere. Conserve van Goud-bloemen / is goed ingenomen tot een preservatif voor de peste / ende geneest ook klopping des herten. Azyn van Goud-bloemen is goed gebesigt in vuerige tyden met Driakel ingenomen. De bloemen alleen of met de kruyden in wyn gesoden ende gedronken / dat doet de vrouwen haer natuerlyke krankheyd komen; gedistileert Goud-bloem-water / mag men ook besigen in de vuerige tyden / als de gave Gods regneert / ende diend ook wel om roode oogen mede te wasschen die-se geneest ende klaer maekt. In den voor-tyd is het jonge kruyd goed gedaen in eyerkruyd / waermoes ende salaet / ende men mag de blaederkens van die bloemen over salaet stroyen om te eten.

2. Violetten.

Violetten noemt men in't Latyn *Viola*. Het kruyd van de welriekende Violetten kruypt langs d'aerde als Aerd-besiën kruyd / hem op veel plaetsen daer aen haekende / heeft rondachtige bruyn-groene blaederen. De bloemen zyn paers ende seer lieffelyk van reuk. Violetten worden meest in hoven geplant / hoe wel sy op sommige plaetsen hier te lande in't wild wassen / ende bloeyen in Maerte.

Violetten zyn koud in den eersten graed ende vochtig in den tweeden. Violetten in water

gesoden ende gebroncken / zyn goed voor heete Koortsen ende tegen verhittinge der lever. Syrope van Violette ingenomen / maeckt zachten kamergang ende is goed voor den hoest ende voor lieden die een teeringe hebben / ende voor Pleuris en pyne in de zyde / waer toe oock diend dese conserve van Violetten / welck men in den Apteeck te koop vind met de Syrope / en daer is geen kruyd dat meer gebruyckt word als de Violetten.

Violetten gestooten ende met meel van Gersten mout vermengt ende Pap van gemaeckt met Water ende Azyn is goed geleyd op heete swellingen ofte apostumatien. Olie van Violettebloemen diend om te stryken aen de slaepen des Hoofds om te slaepen / ende tot slissinge van pyn die van hitte komt.

3. Camille-bloemen.

CAmillen in't Latyn Camomilla, dees zyn tweederhande te weten fyne Camillen ende grove Camillen / die men noemt hout Camillen. De Camille-bloemkens hebben witte blaederkens ende zyn in't midden geel. Sy wassen onder 't Koorn / maer de fyne Camillen hebben alleen een steelken daer 't bloemken op wast / de grove Camillen hebben veel steelen ende dienen alleen met water om de voeten in te wasschen. Soo zyn oock de Roomsche Camillen / daer men zit-banken mede plant / die seer wel rieken ende hoe meer men'er op zit / hoe-se beter reuk van hun geven / ende oock beter wassen ende groeyen.

Camillen zyn warm en droog in den eersten

graed. Camillen in bier gesoden en gedronken/ is eenen gesonden dranck om water te lossen ende den steen te doen rysen. Den selven dranck verdryft winden/ geneest het colicompas/ ende verdryft alle pyn. Camillen zyn ook goed gesoden in voet-water. Olie van Camillen verjaegt allen weedom/ maeckt los en slap dat gesloten is. Om winden te breken/ neemt wat Camillen met wat gestooten soet-hout ende eet dat/ ende drinckt'er eenen warmen teug bier oft wyn achter/ soo zult gy genesen met Gods gratie.

4. Lelien.

DE witte Lelien hebben lange vette bladen tusschen welcken voordkomt eenen ronden rechten steel ontrent dry voeten hoog/ aen welken voordkomen schoone witte welrieckende Lelien in't Latyn genoemt Lilium/ die schoon zyn om aen te sien ende te verwonderen is dat God den Heere uyt die swarte aerde soodanige witte welrieckende Lelien laet wassen. De Lelien worden in de Hoven geplant.

De wortelen en bladeren van de witte Lelien gestooten ende in eenige Pappen gekookt als't behoort/ zyn goed voor alderhande sweeringen/ als men-se redelyk dik daer op legt soo zullen-se de sweeringen ryp maeken ende doen-se open breken. De Olie van de Lelien die men in d'Apteek koopt/ is goed gestreken daer eenige verstyfstheyd is/ ende met lauw-water ingenomen zynde/ maekt braekinge.

5. Madelieven.

IN't Latyn Bellis. Van Madelieven vind men tweederley geslacht/ te weten wild ende tam

oft enkel en dobbel / en zyn van kouleur som-
mige rood / sommige wit / sommige gesprenkeld.
De wilde Madelieven wassen in de weyden en
de dobbel worden in de Hoven geplant.

Madelieven zyn uyt'er natueren koud en
droog / ende men gebruykt-se veel om te ver-
koelen in heete koortsen. Neemt Madelieven /
en sied-se in water met gepelde Gerste ende
Rosynen / desen drank is goed voor een vuerige
koortse / ende voor een verhitte lever / ende
maekt zachten kamergang. Madelieve-blaeder-
kens mag men eten als salaed met olie en azyn /
en die maekt verkoelinge appetyt ende openinge.

6. Lelikens van Calvarien oft Mey-bloemkens.

IN't Latyn noemt men-se Lelium Connalium
De Lelikens van Calvarien hebben twee
groene effen blaederen als van witte Lelien
met eenen steel ontrent een palm hoog. Daer
seven oft acht schoone witte welriekende bloem-
kens aen wassen / die lieffelyk van reuk zyn.
Dese bloemkens wassen in't wilde onder de boo-
men ende worden veel in hoven geplant.

Mey-Bloemkens die men ook noemt Leli-
kens van Calvarien / zyn warm en droog van
natueren. Dese bloemkens in wyn geleyd / ofte
het is noch beter water daer van gedistileert
ende dan met wyn besprenkelt / hier af gedron-
ken somtyds een half kroesken / sterkt de me-
morie / ende verheugt het herte / ende geneest
apoplexie / ende ook lammigheyd der leden ofte
beroertheyd.

7. Witte Plomben oft Water-roosen.

IN't Latyn worden-se genoemt Nymphea alba. Zyn witte bloemen oft Roosen die op't water wassen in de rivierkens ende stilstaende waters. Dees zyn koud en droog van natueren. De conserve hier af gebesigt / is goed voor den rooden buyck-loop / ende voor een verhitte maege / doet ook in reynigheyd leven / ende gerust slaepen / verdryft quaede ende onsuyvere droomen / ende is ook goed genut tegen de pyne van de Blaese ende van de Milt: waer toe ook diend de Syrope die men in d'Apteek te koop vind die goed is om te slaepen / ende vuerige kortsen te verdryven. De blaederen dienen wel om roode vuerige oogen te verkoelen op't voor-hoofd gebonden zynde.

8. Pioni-Roosen.

DIt zyn seer schoone roode Roosen / in't midden wassen geeluwe veselkens. Genaemt in't Latyn Pæonia. Het zaed is swart / effen / glad en blinkende. De wortelen zyn wit / lang en welriekende. Sy worden in Hoven geplant.

Pioni-Roosen zyn warm en droog van natuere. De conserve van Pioni-Roosen is goed geëten van de gene die de vallende siekte hebben / tot het selfde diend ook Pioni-koorn / oft het zaed gepulveriseert ende met wyn gedronken. Het selfde doet wel water lossen / ende reynigt de Lever ende Nieren. Den Pioni-wortel in Wyn gesoden ende gedronken / reynigt het bloed.

9. Penſekens.

PEnſekens noemt men in't Latyn Herba Trinitatis. Sy hebben drykantige steelkens/ ende ſwart-groene gekerfde blaederkens/ ende heeft lieffelyke bloemkens van verſcheyde kouleur. Sy waſſen op koorn-velden in de ſtoppelen ontrent Haerlem ſeer overvloedig.

Penſekens zyn van getemperde natuere / in ſoete-melk geſoden zynde / is goed van de kinderen genut / die in beſiektheyd vallen / ende is ook goed gebeſigt voor een quaede borſt ende longe / geneeſt ook de korſtſen met Gods hulpe.

10. Muer-bloemen.

IN d'Apteek worden-ſe genoemt Keyri ende Violæ Lutheæ. Sy waſſen op houtachtige ſtelen ende hebben lange ſmalle groene blaederen. De bloemkens zyn ſchoon geel van kouleur en lieffelyk van reuk/ ende elk bloemken heeft vier blaederkens / waer van het zaed voordskomt in lange hauwkens/ ende waſſen veel in oude mueren.

Muer-bloemen zyn warm en droog van natuere. Deſe bloemkens geſoden in kleyn bier oft regen-water / en de oogen mede gewaſſchen verdryft de ſchellen/ ende maekt klaer geſigt / ende is ook goed gedronken voor de gene die met 't graveel gequelt zyn. 't Zaed van de ſteen-violierkens oft Muer-bloemen geſtooten ende met wyn gedronken/ doet de vrouwen haer verhauwen ſtonden komen.

11. Bernage-bloemkens en Buglos.

BErnagie-bloemkens noemt men in't Latyn Flores Boraginis, ende Buglos heet men Buglossa. Men besigt-se beyde veel in Mey-drank en zyn seer wel bekend by de Warmoessemiers.

Beyde dese kruyden zyn van getemperde natuere ende zyn van eender kracht. Syrope oft conserve van dese bloemkens ingenomen maekt goed bloed / verdryft de koortse / is ook goed voor swellingen in't hoofd / voor bevinge des herten / voor swaermoedigheyd / de vallende siekte en Geel-zucht ende maekt den mensch vroeyelyk en blyde / en dese bloemkens zyn seer goed over salaed gedaen om te eten.

12. Hout-bloemkens.

IN't Latyn Herba Paralysis ende Primula Veris. Dit zyn bleek geele bloemkens / wassende veel in't wild onder de Elstboomen in zandachtigen grond. De bladeren zyn langwerpig ende wat gefrauselt.

De Hout-bloemkens zyn droog van natueren in den derden graed.

Van de Hout-bloemkens ende 't kruyd word water gedistileert dat goed is gedronken voor beroerteniffe / ende men mag het kruyd ende bloemkens in warmoes scherven ende ook eyer-koekskens af bakken. Dienende geëten van gichtige lamme lieden om wederom gesond te worden.

13. Narcissen.

NArcissen worden in't Latyn genoemt Narcissus ende Bulbus Vomirorius. De Narcissen draegen schoone witte bloemen / die lieffelyk van reuk zyn ende overal genoeg bekend. Den wortel is rond gelyk van een Ajuyn. De Narcissen wassen hier te lande niet van selfs / maer worden in de kruyd hoven geplant.

De Narcissen zyn heet en droog tot in den tweeden graed.

De wortelen van Narcissen gesoden / gebraeden / oft andersints in spyse oft drank ingenomen / doet braeken ende overgeven. De wortelen van Narcissen met meel / boter en azyn gestoot / desen pap is goed geleyd op harde sweeringen ende apostumatien om die ryp te maeken ende te doen door-breken / geneest ook gequetste zenuwen ende harde knobbelen.

14. Tyeloosen oft Sprokkel-bloemen.

TYe-loosen noemt men in't Latyn Larcissi Lutei. Zyn schoone geele bloemen die in den voortyd aldereerst uytkomen / ende worden meest in alle hoven geplant.

Sprokkel-bloemen zyn warm en droog van natuere.

Een half loot wortelen van Tye-loosen met bier oft wyn gesoden daer by doen wat Anyszaed of Venkel ende Gember / ende desen drank gedronken / trekt af (door den kamergang) taye fluymen ende geele waterzuchtigheyd / dienende om waterachtige siekten te genesen.

De

Die wortelen van Cyeloos gesoden met wat melk en voorgedaen zynde die melk gedronken doet wel overgeven / ende braecken / dienende om de maege ende longe te suyveren van sluym ende vuyligheyd.

15. Balsem-bloemkens.

BAlsem-bloemkens noemt men in't Latyn Trifolium Odoratum. Het kruyd word genaemt seven-getyde-kruyd / heeft eenen ronden hollen steel / en heeft blaederkens als de klaever die aengenaem rieken / en sy worden in de Hoven gesaeyt.

Dese Balsem-bloemkens zal men op zyn behoorelyken tyd plukken / ende als-se wat gedroogt zyn onder papier / soo zal men-se leggen in een glas met boom-olie / en stelt het dan in de Sonne / als't een wyle tyds in de Sonne gestaen heeft soo komt'er een schoone Balsem-olie af / die men van buyten en van binnen in't lyf mag gebruyken / is ook goed voor alle quetsuren / weedom ende pyne / ook voor gescheurtheyd / als ook voor vallen oft stooten. Met dese olie word menig schamel mensch geholpen / ende daerom behoorden de ryke lieden dese olie altyd by haer gereed te hebben.

16. Rogge-bloemen.

DEe bloemen noemt men in't Latyn Flos Cyanus. De Rogge-bloemen hebben kantige steelen / ende smalle asch-verwige blaederen draegende schoone Hemels-blauwverwige bloemen. Dese Koorn-bloemen wassen onder den Rogge.

Koorn-bloemen ofte Rogge-bloemen/ zyn koud en droog van naturee. Dese Bloemkens gedroogt en in kruykken met Franschen Wyn en Foelie gedaen / en dese kruyken onder de aerde geset ses weken lang / dan desen Wyn gedronken / is goed voor waterzuchtigheyd : ende van dese Bloemkens water gedistileert / is goed voor roode loopende oogen mede gewasschen / doetse verkoelen ende genesen.

17. Klap-roosen.

IN't Latyn *Papaver etraticum* ende *Papaver rubrum*. Klap-roosen zyn schoone roode Roosen/ die in't Koorn met groote menigte wassen / voor onkruyd / ende en wiessen sy soo overvloedig niet / ende quamen uyt vremde Landen/ men zouden-se by avontueren seer weerdig houden om dat-se soo seer schoon rood zyn.

De Klap-roosen zyn verkoulwende tot in den vierden graed. Water gedistileert van de roode Klap-roosen ofte Kolle-bloemen : Dit water is goed gedronken tegen de Peste / vuerige koortsen ende een verhitte Lever / ende is ook een goed gorgel water voor een vuerige keel ende eenen quaden mond. Vier oft vyf bollekens met het zaed in Wyn gesoden ende gedronken is goed om te doen slapen.

18. Stok-roosen.

DEse Roosen worden in't Latyn genoemt *Maluæ Satinæ* ende *Rosa vitia Marinæ*. Dit zyn seer schoone Roosen van menigerley koleur / als rood / wit oft incarnaet / ende zyn sommige dobbel sommige enkel.

De Stok-roosen zyn middel-maetig warm ende vochtig van naturee.

't Water daer Winter-roosen met de wortelen in gesoden zyn / versoet en vermorwt de hardigheyd van de moeder als men daer in baeyt / 't selfde water diend ook in clysterien gedaen om te versachten d'inwendige leden. De selve wortelen / Roosen ende blaeden dienen wel in pappen gekookt om alle harde swellingen ende blaed-vinnen door te doen breken ende ryp te maeken ende treckt splinters en doornen uyt / ende is goed geleyd op sweerende vrouwe borsten.

19. Malloot-bloemen.

MAlloot-bloemen worden in't Latyn genaemt Melilotus. De Malloot-bloemen met haer kruyd zyn welriekende / de blaederen zyn dry by een gelyk de klaver / ende zyn rondom gekerft. De bloemen zyn geel en wassen veel by een aen korte dunne steelkens in't wilde by de hooge wegen / ende worden ook in Hoven geplant.

Mallooten zyn warm van naturee / ende zyn ryp-maekende.

Malloot-bloemen in Wyn gesoden ende gedronken / doet water lossen en 't Graveel rysen / versoet de pyne van de nieren / van de blaese ende van den buyk / en doet de fluymen die op de borst liggen ryp worden ende ruymen. Diend ook om de oogen mede te wasschen daer schellen oft vlekken over zyn.

Malloot-bloemen gekookt met soete wyn en wat meel by gedaen met een dorre van een ey is goed om harde sweeringen te doen rypen / ende door-breken.

20. Mast-bloemen.

De Mast-bloemen zyn schoone wel-riekende bloemkens / zynde van kouleur sommige sneeuw wit / lyf-verwig oft roodachtig. Ende worden meest in de Hoven geplant ende gesaet ende men vind-se byna geheel den Somer door.

Mast-bloemen zyn excellent om wel-riekende water van te distileren / dienende om de Vrouwjens handen ende aensicht mede te wasschen / om schoon en welriekende te maken.

21. Genoffels oft Angerden.

De Genoffels noemt men in't Latyn Veronicæ. Zyn schoone welriekende bloemen dobbel en enkel / zynde sommige rood / wit / paers oft gespikkelt / seer schoon om aen te sien. Dienende meer om riekende Tuyljens van te maken / oft in potjens te pronken te setten / dan tot eenig ander gebruyk / het is een specie van Bethonie.

De Genoffels zyn middelmaetig van natuere. Conserve van Genoffel-bloemen gemaekt met suyker als't behoort ende geëten sterkt het herte ende is ook goed gebruykt in heete koortsen ende tegen de Peste. Azyn van roode Angerden gemaekt is goed gebesigt voor flauwhertigheyd ende Pest-koortsen.

22. Ridder-spooren.

Ridder-spooren noemt men in't Latyn Flos Reginæ oft Flos Equestris. Zyn schoone ende

kleyne bloemkens / wesende van kouleur sommige hemels-blauw / sommige wit ende sommige lyf-verwig / ende wassen aen een ronden hollen steel / de bloemkens hebben een lang gekromt steertjen als een spoore. Sy worden in de hoven gesaeyt ende bloeyen schier gansch den Somer door.

De Ridder-spoorn zyn middel-maetig warm van natuere.

't Saed van Ridder-spoorn gepulveriseert ende gedronken is goed tegen de beten van Schorpioenen.

23. Akeleyen oft Klokskens.

Akeley bloemkens worden in't Latyn genoemt Aquilegie oft Aquileya ende Aquilina. Het zyn seer schoone bloemkens / enkel ende dobbel / van kouleur sommige schoon hemels-blauw / andere wit / ende ook met incarnate kouleur / ende als de bloemkens vergaen zyn / soo krygen-se swarte saedekens 't welk in peulkens wast.

De Akeleyen zyn middelmaetig warm van natuere / wordende weynig in de Medecynen gebruykt.

24. Vinger-hoed-bloemkens.

Vinger-hoed bloemkens worden in't Latyn genoemt Digitales ofte Companulæ Sylvestres, Het zyn schoone lange ronde holle bloemkens gelykende eenen Vinger-hoed ende zyn van kouleur sommige rood / van binnen wit / ende sommige geel.

Dit kruyd is heet en droog van natuere. Vinger-hoed-kruyd in water oft wyn gesoden

en gedronken / is goed voor grove fluymen op de borst ende voor een verstopte lever ende milt / ende voor de inwendige leden / als men 't voorschreven nat eerst met honing en suyker opwalt / en dan drinkt.

25. Weewen oft Geyten-blad.

WEewen oft Geyten-blat noemt men in't Latyn Caprifolium ende Mater Silvæ. De bloemkens zyn seer welriekende / men bekleed'er prieelen mede / als die bloemkens vergaen zyn soo komen daer besikens van die rood sien als se ryp zyn. Weewen wast in't wilde / ende men vind se ook in de Haven geplant.

Geyten blad is warm en droog schier in den derden graed.

Van de bloemkens water gedistilleert is seer goed met doekskens die daer in genat zyn gelegt op onsuyvere wonden / den kanker ende open sweeringen / verdrypt ook plekken des lichaems / mede gewasschen zynde. Geyten-blad in wyn gesoden ende gedronken jaegt sterk af (door den pisse) alle quaede vochtigheyd / opent de verstopte milt ende maekt se kleyn ende gesond.

N. B. Daer zyn noch véélderley kostelyke bloemen die hier niet geschreven staen / overmits dat se meer dienen tot een cieraet in den hof als tot het gebruyk der Medecynen / by voorbeeld : de schoone Tulipen / die men vind van menigerley schoon koulcur / als ook de schoone Kroon Imperiael / en meer andere kostelyke en schoone bloemen / maer zyn in geen gebruyk voor de keuken ofte Medecynen.

Van de wel-riekende KRUYDEN, Natuere, Kracht ende Operatie.

1. Roosemareyn.

ROosemareyn in't Latyn genaemt *Rosmarinus* ende *Anthos.* Rooſemareyn is een houtachtig gewas / heeft veel ryſkens met ſmalle teere blaederkens / nae der aerden wit ende boven groen / ende krygt witte kleyne bloemkens / men vind-ſe hier te lande in de kruydhoven. Het is een ſeer welriekende kruyd dat veel in ſpyſen gebruykt word.

Rooſemareyn is warm en droog in den tweeden graed. Rooſemareyn geſoden ende gedronken / geeft appetyt ende luſt om te eten / verdryſt de Geel-ſucht / ſterkt de memorie / herſſenen ende ſinnen / verheugt ende verfriſcht het herte / vernieuwt ende ververſcht het bloed / ende is goed gebeſigt voor veelderhande gebreken. De conſerve van Rooſemareyn die men by d'Apteekers te koop vind / diend ook tot het voorſeyde. Is ook ſeer goed gebeſigt voor d'apoplexie en de beroerde tonge / om de verloren ſpraeke wederom ten rechten te helpen.

2. Lavender.

LAvender heeft vierkantige ſteelkens / ende lange aſch verwige ſmalle blaederen / word

in't Latyn genaemt Lavendula. De bloemen zyn blauw / ende worden alhier in de hoven geplant.

Lavendel is warm en droog in den tweeden graed. Gedistileert Lavendel-water / is goed gedronken eenen lepel oft twee van de geene die geraekt zyn. Jaegt af Secumdam, 't beneemt het beven der handen / ende het schudden des hoofds / het doet de spraeke wederom komen die se door beroerteniſſe verloren heeft.

3. Salië oft Savië.

IS tweederley / te weten : fyne en grove Salië / ende beyde dese geslachten zyn wel bekend / want sy worden meest in alle hoven geplant.

Salië is warm en droog in den derden graed / Salië gesoden in kleyn bier ende gedronken / is goed voor de geraektheyd / ende vallende siekte ende voor pyne in't hoofd die van koude komt / is ook goed voor een quaede maege. Salië in melk gesoden ende mede gegorgelt / is een goede remedie om den Huych te verdryven ende een vuerige keel te genesen.

4. Thym.

IN't Latyn Thymus. Heeft veel teere houtachtige ryskens / met kleyne blaederkens die scherp van smaek zyn / ende word hier te lande in hoven geplant.

Thym is warm en droog tot in den derden graed / versterkt de herſſenen ende memorie / vermeerderd het verstand / reynigt de vrouwen van de Secumdam, het verdryft onsuyverheyd

des bloeds / ende is goed gedronken van de gene die bevreest en swaermoedig zyn / als ook voor die de vallende siekte hebben. Het ruymt de borst van vuyle slymen / ende verdryft winden.

5. Hysope.

Hysope noemd men in't Latyn Hyſopus. Heeft vierkantige houtachtige takskens met smalle blaederkens / die scherp van smaek zyn / ende worden hier te lande in de Hoven gesaeyt.

Hysope is heet en droog in den tweeden graed ende is een goed longen kruyd. Hysope gesoden in soete melk een half ure lang / en dan 't kruyd weg geworpen en de melk met suyker opgewalt is goed warm gedronken voor de longe-zucht : want het verdryft het hoesten / het ruymt de borst / ende maekt eenen langen adem ende doet sweeten. Hysope met water en azyn gesoden / diend om den tandsweer mede te verdryven.

6. Mageleyn.

IS een welriekende kruyd / genoeg bekend / in't Latyn genoemt Maiorava Heeft teere dunne steelkens / met zachte asch-verwige blaederkens / ende word in Hoven jaerlyks gesaeyt.

Mageleyn is warm en droog in den derden graed. Mageleyn gewreven ende in de neus-gaeten wat gesteken doet niesen / en trekt veel vochtigheyd uyt den hoofde / sterkt de herssenen ende memorie. Mageleyn in wyn gesoden zynde / is goed gedronken voor waterzucht / 't graveel / een verkoude borst en Maege ende voor lamnigheyd.

7. Poley.

POley word in't Latyn genoemt Pulogium. Is een welriekende kruydeken / kruypende langs d'aerde. De blaederen zyn rondachtig ende heeft dunne teere steelkens. De bloemen wassen rondom de steelkens / met kroonjens / zynde sommige wit / sommige blauw. Poley wast geerne op ongebouwde vochtige plaetsen.

Poley is warm en droog in den derden graed. Dit kruyd in wyn gesoden ende gedronken / helpt de natuerelyke kranckheyd der vrouwen / dryft af de stonden / doet water lossen / is goed voor den steen / verdryft melancolique humeuren ende winden / geneest de krampe ende treckinge der zenuwen / is goed tegen het walgen der maege / voor de vallende siekte / tegen allen quaden kost ende dranck die men mag ingenomen hebben ende het verdryft het fiereryn.

8. Wilde Thym oft Bedstroo.

WIlden Thym word in't Latyn genoemt Serpillum ende ook van sommige Pulegium Montanum. Dit kruydeken heeft veel houtachtige dunne steelkens langs d'aerde kruypende / hebbende kleyne blaederkens / seer wel-riekende / heeft purperachtige bloemkens / het wast op zandachtige drooge ende hooge landen.

Wilden Thym is warm en droog tot in den derden graed.

Bedstroo met Wyn oft Water gesoden met een stuksken soet-hout ende gedronken / verweckt de natuerelyke kranckheyd der vrouwen /

dryft af den steen ende 't graveel / stilt het krimpsel des buyks ende den loop / ende versacht de spanninge ende treckinge der zenuwen.

9. Hof-kunne oft Keule.

HOf-kunne word in't Latyn genoemt Saturegia. Het is by de Waermoes-lieden wel bekend / het heeft smalle bladerkens / de bloemkens zyn wit ofte lyf verwig ende heeft eenen lieffelyken reuk. Dit kruyd word jaerlyks in de Hoven gesaeyt / ende word veel in spyse gebruykt.

Zyn natuere ende werkinge is gelyk van Thym / daer men 't voor gebruyken mag in huispot oft om boonen mede te kruyten.

10. Nagel-kruyd.

NAgel-kruyd in't Latyn Tymbra ende Culina. Heeft kleyne smalle bladerkens. De bloemkens zyn wit en lyf verwig / ende word in de Hoven geplant.

Tymbra is warm en droog van natuere / gelijk Thyme / ende is goed ende bequaem om in de spysen te doen in plaetse van speceryen / als men eertyds placht te doen / als men van geen speceryen en wisten.

11. Ons-lief-vrouwen Bed-stroo oft Weerach.

DIt kruydeken noemt men in't Latyn Serpillum alterum. Weerach heeft smalle bladerkens het is een welriekende kruydeken ende draegt witte bloemkens / wordende veel gedroogt.

Weerach is warm en droog van natuere tot den derden graed.

Weerach gesoden met keirne-melk ende gedroncken is seer goed om water te lossen / ende verdrijft midsdien watersuchtigheyd / ook geswolle beenen ende dikke buyken / Weerach in de hand wat gevreven ende in den neuse gestreken reynigt het hoofd ende treckt veel humeuren van de herssenen.

12. Druyf-kruyd.

Druyf-kruyd in't Latijn Betris. Heeft kleyne diepe gekersde bladerkens / zijnde schoon purper rood van kouleur / hebbende veel takskens. 't Saed hangt aen de steelkens by-een gelijk kleyne druyfkens / gevende eenen liefselijken reuk / men vind-se in de hoven geplant

Druyf-kruyd is warm en droog in den tweeden graed. Dit kruyd gescherft ende met suykerkoeckskens gegeten / zijn seer goed voor een quade borst / verdrijft fluymen / ende macken eenen langen adem. Dit kruyd gedroogt ende by de kleederen geleyd maekt-se welrieckende / ende in spijse gekookt zijnde / doet-se wel smacken ende lieffelijk rieken.

13. Basilicum.

Basilicum in't Latijn Ocymum Gariophilatum. Den Basilicum heeft ronde stelen met vele zijde takskens. De bladeren zijn rondom gekerft / zijnde seer lieffelijk van reuk / wordende jaerlijks in de Hoven gesaeyt.

Basilicum is warm ende vochtig van natuere. Basilicum gescherft ende in een popken gebon-

den / ende in wyn gehangen ende gedronken / verdryft treurigheyd / ende verfrischt het herte / geneest den hoest / ende aen dit kruydeken geroken / is goed voor beswymelinge / ende sterkt het hoofd.

14. Bruyn-heylig.

BRuyn-heylig in't Latyn Menta. Ende heeft vierkante bruyn-roodachtige gehairde steelen / met donker gekerfde bladeren / zynde lieffelyk van reuk / men vind-se in de Hoven ende ook in't wild.

Bruyn-heylig is warm en droog van natuere. Dit kruyd gescherft ende met Azyn warm op de maege geleyd / verdryft het walgen / ende maekt appetyt / is goed geleyd op beten van dulle honden. Den reuk van dit kruyd maekt een mensch vrolyk en blyde / ende als't in Wyn gesoden is dan gedronken / dood de wormen / verdryft weedom des buyks / verligt de vrouwen in haeren arbeyd ende is goed voor een quaede maege.

15. Consilie de greyn.

COnsilie de greyn in't Latyn genoemt Melissa. Heeft vierkantige stelen ende swarte groene blaederkens / lieffelyk van reuk byna als Cytroenen. Den wortel is houtachtig / men vind-se hier te lande in de Hoven geplant.

Consilie de greyn is een sonderling goed kruyd t'welk tot veel siekten goed is / ende word ook genoemt Moeder-kruyd. Dit kruyd gesoden in Wyn is goed gedronken van de gene die somtyds in onmacht vallen oft swymen dat

van koude voorts-komt / 't meest de vrouwen dikwils gebeurd. Desen wyn is oock goed gedroncken voor fenyn / ende voor beten van dulle honden. Consilie de greyn in Wyn geleyd ende gedroncken / versterckt de memorie / verheugt het herte ende doet gerust slaepen / is goed voor een quaede maege ende benouwtheyd op de borst ende voor 't Grauweel ende pyn in de lendens / ende dood de wormen / ende is oock goed voor waterzucht ende geel-zucht.

16. Kost oft Balsem.

DIt kruyd heeft ronde stelen met lange schoone witte groene blaederen / hebbende eenen stercken lieffelycken reuk / bitter van smaeck / in 't Latyn Basameta genaemt.

Balsem is warm en droog in den derden graed. Conserve van desen Balsem / is goed genut voor 't rood Melisoen / belet het druppen der katernen / ende doet het krimpsel ende de pyne des buycks vergaen : als men somtyds een Castanie groote van desen Balsem in-neemt / of men macht kruyd kleyn scherven ende backen met eyeren / ende alsoo eten.

17. Averuyt.

AVeruyt noemt men in 't Latyn Abrotonum. Is tweederley groot Averuyt en kleyn Averuyt. Den Averuyt heeft een houtachtigen steel met veel tacxkens / ende heeft veel witte asch-verwige gesnede blaederkens : de bloemkens zyn goud-geel en knopachtig / wassende langs de tacxkens. Den Averuyt wast hier te

lande niet / of moet in de Hoven geplant worden. 't Saed van Averuyt gestooten met wat soet-hout / is goed genut voor fluymen op de borst / verdryft wormen en voorbert de vrouwe stonden.

Averuyt is warm in den eersten graed en droog in den derden. Averuyt in wyn geleyd en daer af gedronken / is goed tegen t'opstygen van de moeder / ende verdryft geelzucht ende waterzucht dood de wormen / opent alle verstoptheyd / reynigt de maege ende verdryft winden. Averuyt gestooten ende met zout ende olie op de Polsen gebonden verdryft de koude koortsen.

18. Maerter.

MAerter heet in't Latyn Marticara. En is een wel bekend kruydeken. Maerter heeft veel teere gesneden asch-verwige bladeren / zyn stelen wassen twee oft dry voeten hoog / en daer op wassen bloemkens die wit zyn / in't midden geel / die sterk van reuk zyn. Dit kruyd word in de Hoven geplant.

Maerter is warm in den derden graed / en droog in den tweeden. Maerter gedroogt ende gepulveriseert / met honing gemengt zynde / ende ingenomen een half loot / verwekt kamergang / ende verdryft daer door swymeling uyt den hoofde ende swaermoedigheyd ende wormen. Maerter gesoden ende gedronken / is goed tegen de onvruchtbaerheyd der vrouwen. Maerter in water gesoden en daer mede gebaeyt / is goed voor de verharde moeder.

19. Wyn-ruyt.

Wyn-ruyt in't Latyn *Ruta*, heeft ronde stelen/ daer blauwachtige groene bladeren aen wassen/ de welke sterk van reuk zyn. Ende word in de Hoven geplant.

Wyn-ruyt is warm en droog in den derden graed. Water hier af gedistileert/ is goed voor duystere oogen/ daer mede gewasschen/ het scherpt het gesicht seer/ ende Wyn-ruyte met boter en brood geëten/ is goed in eenen vuerigen tyd/ het preservert voor de Peste met Gods gratie/ ende maekt klaer gesicht.

Van de Medicinaele Hof-kruyden ende Waermoes-Kruyden, Natuere, Kracht ende Operatie.

1. Cardo Benedictus.

In't Latyn als in't Nederduytsch genaemt. 't Is een distel/ hebbende lange hairachtige bladeren/ rondom diep gesneden. De stelen zyn rouw ende houtachtig. 't Saed is lang ende wast in een bolleken/ wordende in de Hoven gesaeyt.

Cardo Benedictus is warm en droog van natuere/ het is een gebenedyd kruyd. Cardo benedictus gedroogt/ ende in wyn geleyd/ dat gedronken

gedronken sterkt de memorie ende sinnen die eenigsints gekrenkt zyn / is ook goed voor pyn in't hooft ende voor een verbuylde maege / reynigt het bloed / ende opent de verstoptheyd van de lever ende milt. Cardo benedictus water diend wel om seere oogen mede te wasschen / die daer door genesen worden. Cardo benedictus in bier gesoden ende heet gedronken met een weynig van zyn poeder / doet wel sweeten / ende verdryft de vierden-daegsche koortse en de peste / doet ook wel wateren / ende verdryft den steen : Cardo benedictus is ook goed voor draeyinge in't hoofd / ende helpt het gehoor : Pillekens van het poeder gemaekt met Honing en die ingeswolgen / helpt de benouwde borst / ende is ook goed tegen de teeringe.

2. Sanikel.

IN't Latyn Sanicula. Dit kruyd heeft bruyngroene rondachtige gekerfde ende genokte bladeren / ende krygt twee steelkens op welke wassen veel ronde knopkens / vol kleyne witte bloemkens / word veel in hoven geplant hoe wel men-se ook in't wild vind.

Sanikel is droog van natuere / ende t'saementrekkende. Sanikel is een seer goed wond-kruyd ende daerom word het Sanikel genoemt om dat't genesen kan. Dit kruyd kleyn gescherst ende met eyeren gebakken ende geëten geneest gescheurtheyd ende stopt den loop des buyks. Dit kruyd gesaden zynde / ende met honing gewalt / is goed voor't bloed-spouwen / een quaede keel / ende vuyl tandvleesch.

3. Pimpernel.

DE Pimpernel noemt men in't Latyn Pimpinella. Heeft lange gekerfde blaederkens: zyn boven groen ende onder blauwachtig / draegende boven op den steel hoofdekens. Dit kruyd vind men veel in't wild in de vallegen der Duynen / ende word ook veel in de hoven gesaeyt.

Pimpernel is van natuere droog en koud in den derden graed. Pimpernel in wyn geleyd en daer af gedronken / verheugt het herte / ende maekt een mensch vrolyk en bly-gestig. Desen selven wyn gedronken / stelpt het bloed overgeven ende bloed pissen / geneest ook de vrouwelyke kranklheden ende alle wonden / ende geneest de kloppinge des herten.

4. Thuynkers.

THuynkers in't Latyn Nasturtium. Heeft smalle geklobe blaederen / van smaek heet en scherp. De bloemkens zyn wit / ende 't zaed is rood / 't word hier in de moes-hoven gesaeyt.

Thuynkersse is heet en droog schier in den vierden graed. Jonge Thuynkersse op boter en brood geëten / is goed voor een verkoude maege: Thuynkers-zaed gestooten ende ingenomen maekt kamergang / ende verdryft de wormen / opent de Vrouwe stonden / scheyd geronnen bloed / ende lost slymen van de borst.

5. Neppe oft Katte-kruyd.

NEppe word in't Latyn Nepita genaemt. Heeft langwerpige / zachte ende witach-

tige gekerfde bladeren. De bloemen wassen met krōonjens.

Neppe is warm en droog in den derden graed. Neppe in wey oft hop gesoden ende gedronken geneest Melaetsheyd ende dood de Wormen/ doet sweeten / ende verdrijft het fenijn van't herte / scheyd geronnen bloed/ als'er imant is die hem van binnen seer gedaen heeft/ het reynigt plekken in't aensicht als die daer mede gewasschen worden.

6. Koole.

De Koole is overal genoeg bekend / ende word in't Latijn Brasica genaemt / van welke men veelderley soorten vind.

De Kool is warm en droog van natuere in den eersten graed. Het af-gesoden water van de Koolen / met een goed stuk boter ende suyker vermengt ende gedronken maekt kamergang ende ruymt de Borst van fluymen. Kool-water door den neuse opgetrokken / suyvert de hersenen en 't hoofd van flegmatique humeuren. Kool-zaed is goed in-genomen tegen de wormen/ die daer af sterven ende uytgedreven worden. Kool-bladeren in pap gescherft/ oft plaesters van geleyd / genesen alderhande sweeringen / de kool-bladeren genesen oude wonden.

7. Suring oft Surkel.

Is een welbekend kruydeken/ dat veel in de keuken ende Medecynen gebruykt word / wordende in't Latijn genaemt Acetola.

Suring is koud en droog van natuere. Tu-

ring in boter-melk oft weyj gesoden en gedronken is goed voor inwendige hitten / suyvert het bloed / ende beneemt den dorst / is ook goed voor heete koortsen gedronken / geneest crauwagie ofte schurftheyd / hier mede gewasschen zynde.

8. Cicorey en Endivie.

ZYn twee seer gemeyne kruyden / ende worden genaemt Chorea ende Endivie.

Cicorey ende Endivie / zyn beyde van eender kracht ende werkinge / zy zyn koud ende droog bynae in den derden graed. Water van dese kruyden gedistileert ende met Suyker gewalt ende gedronken / is goed voor een verhitte Maege ende Lever / tegen de geel-zucht / ende voor de derden-daegsche koort-se.

9. Porceleyne.

IN 't Latyn Portucaia. Porceleyne heeft dikke ronde roodachtige steelen / en dikke langachtige bladeren / van voren rond / men vind-se in de hoven / van selfs voordskomende.

Porceleyne is een seer koud kruyd tot in den derden graed / ende vochtig in den tweeden. Porceleyne met olie en azyn geëten als salaet verdryft alle inwendige hitte / stopt het Melisoen / maekt een getemperde maege soo die verhit is / maekt eenen mensch luys van leven / en is goed tegen heete koortsen. Porceleyne gestampt zynde / is goed geleyd op 't wild vuer / ende op roode loopende oogen / ende verkoelt alle verhittinge.

10. Latouwe.

LAtouwe word in't Latyn genaemt Laruca, word in den Zomer tot Salaet geëten/ verkoelt het bloed ende doet wel slapen.

Latouwe is van natuere koud en vochtig. De Latouwe in salade/ geëten met Azyn en Olie als't behoort verversicht het bloed dat verhit is ende verdryft den dorst/ men slaept'er gerusteluk af/ ende is goed voor alle hitten om die te blusschen ende te verkoelen. Latouwzaed gestooten ende geëten met bier en brood/ waer een goed slaep-drankskien.

11. Comcommers.

COmcommers zyn vruchten die wel bekend zyn/ en t'somers by de warmoes-lieden verkocht worden/ in't Latyn Cucumer genaemt.

Comcommers zyn uyt'er natuere koud en vochtig Comcommers bereyd met Olie en Azyn als salaet/ somtyds geëten/ verkoelen de inwendige leden die verhit zyn: maer zyn niet goed dikwils geëten: het zaed word dikwils gebruykt in de medecynen om te verkoelen/ daer't seer wel toe diend.

12. Pompoenen.

POmpoenen in't Latyn Pepones. Zyn groote welriekende vruchten.

Pompoenen zyn kout en vochtig van natueren/ ende zyn gesonder dan Comcommers geëten/ als de Pompoenen bequamelyk gekookt

zyn met soete melk oft hutspot-nat / met wat meel / pap van gemaeckt ende die geëten verkoelt de hitte der maege / ende is niet ongesond geëten. 't Saed van de Pampoenen gestooten oft gepelt / wordt dikwils in heete kortsen (om te verkoelen) gebesigt.

13. Bete.

BEte is een welbekend warmoes-kruyd / in't Latyn *Beta* genaemt.

Bete-wortelkens bequamelyk gesneden / ende in de Olie gesteken / dienen om teere lieden in't fondament te steken / om alsoo kamergang te verwecken / men mag-se ook snyden om in de neus-gaeten te steken / 't welk diend om de herssenen te suyveren / ende is ook goed voor de pyne in't hoofd. Als Bete wel gestooft is / ende Olie en Azyn over gegoten is / dat is een spyse die gesond is ende lichtelyk verteerd word.

14. Kervel.

KErvel in't Latyn *Cerefolium* genaemt. Word dagelyks moes af gekookt.

Kervel van d'eerste snee wat gedrongen zynde / in eenen nieuwen aerden pot met wyn gesoden / desen wyn door eenen doek gedaen zynde / ende daer nae opgewalt met suyker / is goed gedronken voor de gene die gevallen hebben en geronnen bloed in't lyf hebben. Kervel geëten doet wel wateren ende verdryft den steen. Is ook goed voor een quaede maege / ende voor pyne in de zyde.

15. Korael-kruyd.

DIt kruyd is in't Latyn *Asparagus* genaemt. Is getempert van natuere. De jonge spruytjens van Korael-kruyd kookt men ende eet men als salaet met olie ende eek / ende het maekt openinge / suyvert de borst van dikke slymmen / maekt couragie voor den gehouwden / ende is ook goed gebesigt voor de geelzucht.

16. Alsem.

VAn desen vind men'er tweederley soorten: Den gemeenen ende den roomschen Alsem. Den gemeenen Alsem heeft asch-verwige bladeden / die seer gekerft zyn ende bitter van smaek / ende draegt kleyne geele knopkens tot bloemen. Den roomschen Alsem heeft kleyne gekerfde bladerkens.

Alsem is warm in den eersten graed / ende droog in den derden. Conserf van Alsem ofte Alsem-wyn zyn goed gebesigt voor een quaede maege ende voor een verkoude lever / ende voor de geelzucht ende waterzucht / dood de wormen / stilt het braeken van boven ende reynigt het bloed. Olie van Alsem diend om te stryken op den buyk / nabel en polsen / ende onder de neusgaeten om de wormen te dooden.

17. Bethoni.

IS een gebenedyd kruyd / in't Latyn *Bethonica* genaemt / word veel gebruykt in de Medi-

rynen ende in de keuken. Bethonie heeft lang-achtige donker-groene bladen / rondom gekerft gelyk een sage / lieffelyk van reuk / heeft eenen vierkantigen rouwen steel / daer schoone wel-riekende bloemkens op wassen. Bethoni wast in't wild / maer word meest in hoven geplant.

Bethoni is warm en droog in den tweeden graed / Bethoni in huspot sop gesaden ende gedronken / is goed voor lieden die een teeringe hebben / reynigt de borst en longe van sluymen. De droogē bladeren van Bethonie gepulve-riseert / met Wyde gedronken / zyn goed inge-nomen van de gene die getrokken oft gekrom-pen zenuwen hebben. Helpt de Vrouwen die met de moeder gequelt zyn / ende doet haer krankheyd komen. Is ook goed voor een ver-stopte Lever / Milte ende Nieren / ende voor waterzuchtigheyd. Conserve van Bethoni in-genomen is goed voor pyn in't hoofd / sterkt het gesicht ende de Maege / geneest loopende oogen / ende bedryd van caternen. Bethoni gesoden met honing ende bier / is goed gedron-ken voor sluymen op de borst / dryft af den steen / opent de vrouwen stonden / maekt kamer-gang ende is goed voor onrustige droomen.

Van de HERBARISEER-KRUYDEN, die men in't wild vind, Natuere, Kracht ende Operatie.

1. Ons Heeren Speer-kruyd.

DIt kruyd word in't Latyn genaemt Lancia Christi. Dit kruydeken heeft maer een blad/ daer by een steelken/ met een lang smal tongsken. Ende wast in vochtige duyn Beemden.

Ons Heeren Speer-kruyd is droog in den eersten graed. Dit kruydeken is wel bekend by de Barbiers/ want het cureert alle wonden ende ook gescheurtheyd. In wyn gesoden zynde gedronken / ende met natte doekskens over de wonden geleyd. In kleyn bier gesoden zynde ende gedronken / is goed voor een heete lever ende vuerige koortsen.

2. Klissen.

KLissen zyn tweederley / groote Klissen en kleyne Klissen. De groote worden in d'Apteek genaemt Lappa major ende de kleyne Lappa minor.

De Klissen zyn genoeg bekend want sy wassen overal by de wegen.

Klissen hebben een verdroogende ende verteerende natuere.

't Saed van de groote Klissen gepulveriseert ende met Wyn gedroncken is seer goed voor de gene die Sciatica hebben. Van den wortel een vierendeel loots ingenomen met kernen van Pyn-Appel-nootjens / is seer kostelyk gedroncken voor de gene die etter en bloed spouwen. De groene blaeden gestooten met wit van een ey gemengt / genesen verbrandheyd / ende zyn oock goed op oude ulceratien geleyd.

Klissen zyn heet en droog in den derden graed / sy verteeren ende verdroogen. Den wortel hier van in wyn gesoden ende gedroncken / is goed voor kuchen / ende voor de gene die etter en bloed spouwen / ende doet oock water lossen.

3. Reynevaer.

Reynevaer noemt men in't Latyn Tanacetum. Word oock Worm-kruyd genoemt / wast ontrent twee voeten hoog / met veel gekerfde steelkens / het zaed is geel ende wast overvloedig by de wegen.

Reynevaer is heet en droog in den tweeden graed / 't saed hier af is goed worm kruyd / men magt in-nemen met suyker / oft met eenen gebraeden appel voor de wormen / 't is oock goed genut van de gene die met pyn hun water maecken.

4. Hoef-blaederen.

Hoef blaederen in't Latyn Tussilago oft Ungula Cabalina. Heeft groote rondachtige blaederen met veel uytstekende hoekskens / die onder vael ende boven groen zyn / en draegt geele bloemkens / ende wast veel in vette vochtige Hoven / ende by de wegen.

Hoef-bladeren zyn verkoelende en verdroogende van natuere. Dit kruyd op heete geswellen geleyd trekt die hitte naer hem / geneest ook 't wild vuer / loopende oogen / schurfde hoofden / verbrandheyd van 't vuer ende van de Sonne. Water hier af gedistileert / verdryft den droogen hoest / als men 't drinkt.

5. Helm-kruyd.

IN 't Latyn Serophularia. Dit kruyd heeft vierkante holle stelen / met bruyne gekerfde bladeren / de Netelen bynae gelyk. De bloemen zyn paersachtig ende gelyken een helmken. Den wortel is wit en heeft veel knobbelen. Dit kruyd wast overvloedig by de slooten.

Helm-kruyd is warm en droog in den derden graed. Dit kruyd met de wortelen tot pap gesoden met azyn en boter daer by gedaen / is goed voor swellingen ende harde klieren / daer op geleyd zynde.

6. Glas-kruyd.

GLas kruyd in 't Latyn Peritaria. Heeft ronde teere deurschynnende bruyn roode stelen / en heeft langwerpige bladen / den wortel is rondachtig / ende wast geern ontrent oude mueren ende in de graf-mueren in Haerlem ende daer buyten.

Glas-kruyd is van getemperde natuere. Dit kruyd gestooten met Azyn / bluscht het Heylig vuer / het trekt de hitten uyt de leden / en is goed voor 't Flerecyn ende verdryft de swellingen daer op geleyd zynde. Glas-kruyd gesoden ende gedronken / is goed tegen den ouden hoest /

graveel en druppel-pisse / men mag 't kruyd ook warm op de Blaese leggen.

7. Scabtoos.

IN't Latyn Stabiosa. Heeft lange smalle asch-verwige hairachtige gekerfde blaederen, met eenen ronden hairachtigen steel. Daer op wast een paersche blauwachtige bloeme. Den wortel is wit en lang / ende wast overvloedig in gras-achtige sandplaetsen ende onder 't koorn.

Scabtoos is warm en droog van natuere. Scabtoos-water gedronken / is goed tegen het Pleuris ende pyn in de zyde. Scabtoos gesoden ende gedronken met Suyker suyvert de borst ende longe / verdrijft den hoest / ende ook schurft-heyd / doet de apostumatien vergaen / is ook goed voor de Peste met Triakel ingenomen.

8. Huys-look oft donderbaert.

HEeft groote vette dikke smalle blaederen / krygt eenen steel ontrent eenen voet hoog ook met blaederen bekleed / ende wast op balken ende mueren. In't Latyn Barba Iovis genaemt.

Huys-look is koud en droog in den derden graed. Huys-look gestampt en in bier gesoden / is goed geleyd op vuerige bleynen ende quaede puysten / die se doet vergaen ende verdroogen. Dit kruyd gestampt ende op 't voorhoofd geleyd / doet vergaen den weedom van den hoofde / die van hitte komt. Is ook goed voor 't wild vuer / roode loopende oogen / voor 't rood Melisoen / ende voor eenen vuerigen mond.

9. Fye-kruyd.

FYe kruyd in't Latyn Sophia. Heeft kleyne gesnedene blaederkens / ende roode stelen / met bleek-geele bloemkens die in hauwkens veranderen / daer kleyn rood saedeken in ligt / 't welk men noemt rood Melisoen zaed / het wast by de wegen.

Dit saed in soete melk gesoden zynde / heet geëten / is goed voor 't rood Melisoen / ende voor den buyk-loop.

10. Lepel-blaederen.

LEpel-blaederen in't Latyn Cochlearia genaemt. Heeft dikachtige blaeden gelyk een blak lepelken / ende krygt witte bloemkens / wast veel by de dyken ende in't riet.

Lepel-blaeden zyn warm en droog van natuere. Dit kruyd eet men met boter-hammen / ofte men sied het met bier. Dit genuttigd / is goed voor scheurbuyk / eene quaeden mond / ende verdryft ook vlekken.

11. Wolle-kruyd.

DIt kruyd word in d'Apteek Tapsus Barbarus genaemt. Heeft zachte wolachtige blaeden met eenen langen steel / daer veel schoone geele bloemkens aen wassen / ende wast in sandachtige plaetsen.

Wolle-kruyd is droog van natueren. Dit kruyd met den wortel gesoden en gedronken / is goed

voor 't rood Melisoen of voor den buyk-loop/ voor eenen quaeden hoest / om etterige slymmen uyt de borst te verdryven / voor gescheurtheyd/ is ook goed voor den ambey / ende tandsweer oft swellinge in de keele.

12. Netelen.

NEtelen in't Latyn Urtica. Zyn wel bekend want sy wassen overal by de wegen ende Hoven / men vind'er tweederley / doode Netelen ende brandende Netelen.

Netelen zyn heet en droog/ van natuere. Netelen gesoden ende gedronken / doen wel water lossen / ende is goed tegen den steen. De blaederen van Netelen gestooten en met zout vermengt / genesen sweeringen / kanker / bloedsweeren ende beten van dulle honden / daer op geleyd zynde.

13. Gerwe.

IN't Latyn Mille Folium. Heeft ronde steelkens ende lange gekerfde blaederen/ draegende witte ende ook lyfverwige bloemkens / wast overal by de wegen.

Gerwe is een heylsaem verdroogende kruydeken. Dit Kruydeken gescherst ende met een Ey gebakken is goed geëten voor gescheurtheyd oft het rood Melisoen / ende allen overbloedigen bloed-gang / stopt de vrouwen haer stonden ende geneest ook de wonden.

14. Steen-breek.

STeen-breek word in't Latyn Saxifraga genaemt.

Steen-breeck is warm van natuere. Dit kruyd in Wyn gesoden zynde / ende gedroncken / reynigt de nieren ende blaese / doet den steen rysen ende breecken / is goed voor den druppel-pisse / ende pyne oft eenigen weedom in de Lendenen.

15. Centaurea oft kleyne Sanctorie.

IN't Latyn Gentaurum Minus. Dit kruyd heeft kantige steelkens / ende kleyne bladerkens / en schoone roode lyf verwige bloemkens / ende men vind-se seer overvloedig wassen in zandachtige gronden.

Sanctorie ofte Centaurea / is warm van natuere. Dit kruyd in bier gesoden ende gedroncken / verdryft de koortsen ende fluymen / dood de wormen / opent de verstopte lever / reynigt wonden en sweeringen / ende is goed voor de geelzucht ingenomen.

16. Nachtschaede.

NAchtschaede word in d'Apteeck Solatrum genaemt. Heeft ronde stelen ontrent eenen voet hoog / ende heeft swart-groene bladeren. De bloemkens zyn wit / en de bessiens zyn eerst groen en daer nae swart; wast overvloedig in drooge slooten / en by de wegen.

Nacht-schaede is koud en droog in den tweeden graed. Water hier af gedistileert / ende daer in doecken nat gemaeckt ende opgeleyd / verdryft het wild vuer / hoofd-pyn ende herte geswellen.

17. Waterkers.

WAterkers heet in d'Apteeck Masturtium Aquaticum. Heeft ronde holle stelen / en schoone groene rondachtige bladerkens. De Bloemkens zyn wit ende kleyn. Dit kruydeken wast veel in't water en in slooten.

Waterkersse is warm en droog in den tweeden graed. Dit kruyd geplukt ende wel overlesen / gewasschen ende bereyd als salaet met Azyn en Olie / is goed alsoo gegeten voor de gene die 't graveel hebben / ende met pyn hun water maken / is ook goed voor den koud-pis ende tegen alle verstoptheyd der nieren ende blaese.

18. Winterkers.

IN't Latyn Lasturtium Hubernum. Dit kruyd heeft groene vette essen rondachtige bladeren / draegt geele bloemkens / ende wast in de hoven ende bebaulwde plaetsen van selfs.

Dit kruyd heeft de selfde natuere van Waterkersse / men mag 't ook in salaet eten / ende het doet wel water lossen / geneest den druppel-pisse ende is goed voor den gebroken steen.

19. Senegroen.

SEnegroen noemt men in't Latyn Solidago, ende in d'Apteek Bugula. Senegroen spreyd hem langs d'aerde / heeft swart-groene bladen ende vierkantige rechte steelkens / de bloemkens zyn meestendeel blauw ende wassen in grasachtige velden.

Senegroen

Senegroen wast in hooge grasachtige velden/ en is droog van natuere. Dit kruyd gesoden ende gedronken/ is goed voor de gene die hun van binnen seer gedaen hebben/ door stooten oft vallen/ het doet 't geronnen bloed scheyden ende is ook goed gedronken voor de geelzucht ende quaede koortsen.

20. Alfs-ranken.

DIt kruyd heet in't Latyn Amata ducis. Heeft lange houtachtige stelen/ ende wast by de boomen ende haegen op de wegen.

Alfs-ranken zyn warm en droog van natuere/ draegt blauwe bloemkens van fatsoen als turksche mutsen. Alfs-ranken gesoden met wyn ende gedronken / is goed voor de gene die gevallen en hun van binnen seer gedaen hebben/ want het doet 't geronnen bloed scheyden ende doet water lossen. Is ook goed voor quetsuren/ opent de verstopte Lever/ ende is goed voor de Geelzucht.

21. Kruys-kruyd.

KRuys-kruyd in't Latyn Senecio. Heeft diepe gekerfde lange blaederen / wast by de wegen/ ende in Hoven die ongebouwt liggen binnen en buyten; men hangt dit kruydeken op de vogelhuyskens / tot vermaekelykheyd van de vogelkens.

Kruys-kruyd is van verkoelende natuere. Dit kruyd met wortel met al in Malvesey gesoden en gedronken / geneest de pyne van een verkoude maege. De blaederen mag men 's winters voor salaet eten. Kruys-kruyd gestooten / ende

in pap gemengt met een goed stuk boter / rypt sweeringen ende doet se uyt-breken / als men't daer op legt.

22. Joffrouw-merk.

JOffrouw-merk word in't Latyn Apium Palustre genaemt. Heeft donker-groene blinkende bladeren / rondom gekerft / krygen kroonkens met witte bloemkens / daer kleyne zaedekens af komen / wast veel by de wegen ende dyken.

Joffrouw-merk is heet en droog van nature. Dit kruyd in kleyn bier gesoden ende opgewalt met synen Honing / ende daer af gedronken 's morgens en 's avonds / is goed voor pyn in de lendens / breekt den steen doet wel water lossen / ende verdryft het fenyn. 't Saed genut maekt eenen wel-riekenden mond. In wyn gesoden met Petercelie-wortels / is goed gedronken voor 't water.

23. Guychelheyl.

DIt kruyd is aen de muere gelyk / als dat 't heeft roode bloemkens / ende kleyne vierkante steelkens / het wast overvloedig in de koorn-landen als 't koorn van 't land is.

Guychelheyl genaemt Anagallis oft roode muere is warm en droog. Dit kruyd in wyn gesoden ende gedronken is seer goed tegen de verstoptheyd van de lever / weedom der nieren / en voor beten van fenynige dieren / dit selfde nat uyt de hand in de neusgaeten op-getrokken zynde suyvert de Herssenen / ende trekt veel vuyligheyd uyt den hoofde. Dit kruyd geneest oolk sweeringen.

24. Teskens-kruyd.

IN't Latyn Pera ende Pursa pastoris. Dit kruyd heeft ronde taye steelkens eenen voet hoog/ met lange diepe gesneden blaederkens/ zyn bloemkens zyn wit/ ende als die vergaen soo worden't Teskens/ ende wassen by wegen ende dyken.

Teskens-kruyd verkoeld en trekt t'samen. Dit kruydeken gedroogt ende gesoden in rooden wyn als men't van doen heeft/ is goed gedronken voor 't rood Melisoen/ voor den loop des buyks/ voor 't bloed pissen en voor het overbloedig bloeden van vrouwen stonden. Het sap uyt dit kruyd geperst/ is goed voor het bloeden uyt den neuse.

25. Venus-hair oft Steen-ruyte.

IN't Latyn Ruta Mutaria en in d'Apteek Capillis ventris genaemt. Is een kleyn kruydeken/ ende wast in oude vochtige mueren en putten: Dit kruydeken is getempert van natuere. Venus-hair in kleyn bier gesoden met Soet-hout is goed gedronken voor benouthegd op de borst doet fluymen lossen/ breekt den steen/ opent de verstoptheyd van de lever ende milt ende beneemt het bloed-spouwen.

26. Berg-knoppen.

DIt kruydeken word in't Latyn Vermicularis ende Crassula minor genaemt.

Berg-knoppen die men ook noemt Muer-

peper / wast op daskien ende mueren / ende is heet / droog en scherp-bytende van natuere / als peper. Berg-knoppen gesoden in azyn ende door-gedaen / met boter oft olie gedronken / doet krachtig braeken ende overgeven / is ook goed voor een verduylde maege / geelzucht ende koortse.

27. Muere.

MUere is genoeg bekend / want sy wast overal : in't Latyn word-se Morsus Galinæ genoemt. Men hangt-se om de vogel-koorskens om de vogelkens daer van te eten als sy treuren / ende sluyten dies te beter.

De Muere is koud van natuere. Muere gestampt ende pap van gemaekt met semelen / boter en azyn / is goed geleyd op vuerige bleynen ende harde sweeringen die-se doet doorbreken ende vergaen. Water van Muere gedistileert / is goed de kinderen ingegeven tegen groote hitten ende treckinge der leden.

28. Duyve-kervel.

IN't Latyn Fumaria oste Fumus Tarræ. Duyvekervel heeft vierkantige steelkens / met kleyne gekerfde blaederkens hebbende purper-bruyne bloemskens : Dit kruyd wast overvloedig onder 't koorn ende gerste / als ook in de hoven.

Duyve-kervel is warm en droog in den tweeden graed. Dit kruyd in wyn gesoden en gedronken suyvert het bloed seer / maekt openinge ende verdryft melancolie / is ook goed tegen de waterzuchtigheyd / Lazareye / Pokken / ende tegen de Quarteyne.

29. Byvoet.

BYvoet heeft seer gesneden blaederen: van boven bruyn-groen ende onder asch-verwig / in't Latyn Artihimesia ende Mater Herbarum genaemt. Wast overvloedig by de wegen en is tweederley / rood-steel Byvoet ende wit-steel Byvoet.

Byvoet is warm en 't saemen-treckende van natuere. Byvoet in bier oft Wyn gesoden ende gedronken is goed voor vrouwen die swaeren aerbeyd hebben / het voordert oock seer de vrouwen haer stonden / gedroncken oft oock in voet-water geseten / is oock goed voor den steen ende geel-zucht. Byvoet in water gesoden / is seer gesond om de voeten in te wasschen. Ende daer Byvoet in huys is / zyn-se bevreyd van tooverye / ende die 't overweg by hem draegt als hy reyst / zal niet lichtelyck moede worden / soo men segt.

30. Agrimone.

AGrimone word in't Latyn als in't neder-duytsch genaemt. Heeft lange aschverwige hairachtige blaederen / den steel wast hooger dan eenen voet / geeft geele bloemkens / wassende d'een boven d'ander aen den steel / in grasachtige valeyen.

Agrimonie is heet en droog in den tweeden graed. Agrimonie gesoden ende gedronken / is goed voor alle inwendige sweeringen in't lyf / voor 't bloed-pissen / verdryft het fenyn / opent ende suyvert de lever / ende maeckt-se sterck. Agrimonie met azyn gestooten ende opgeleyt /

verdrijft Kanker / Wratten / Hair-worm ende alle quaede seeren / ende beten van dulle honden.

31. Weech-breede.

IN't Latyn Plantagor. De Weech-bree heeft breede groote bladeren / met seven ribbekens hebbende hairen gelijk trossen daer t'saed in ligt. Nog is'er Weech-breede met vijf ribbekens / dat heeft lange smalle bladeren. Wast overal in de grasachtige wegen / en is tweederley smalle Weech-breede die men honds-ribben noemt / ende breeden Weech-breed die meest ende tot alle dingen gebruykt word.

Weech-breede is koud en droog in den tweeden graed. Gesoden ende gedronken / is goed voor het bloedspouwen / rood Melisoen / bloed pissen / loop der catairen en vrouwen stonden. Het Weech breede-zaed gesoden in soete melk en gedronken / is goed voor den buykloop. Weech-breede-water is seer goed voor een quaede keel mede gegorgelt / voor sweeringen / ende het bloeden des monds / mede gespoelt. De bladeren zyn goed geleyd op de hitte des sweeryn / om die uyt te trekken ende te versachten.

32. Hoppe-kruyd.

HOppe-kruyd word in d'Apteek genaemt Lupulus. Heeft ronde scherpe stelen waer mede dat het hem selven wind om boomen oft staeken / heeft drykantige swart-groene bladeren / kryget ronde witte bellekens / die sterk van reuk zyn. Hoppe-kruyd wast veel van selfs / op de wallen van de sloten / ende word ook geplant.

Hoppe-kruyd is warm en droog in den tweeden graed. Als de Hoppe eerst uytkomt / die spruytjens een weynig gesoden ende geëten / als Salaet met olie en Eek / suyvert het bloed maekt kamergang / verdryft schurft ende ruygheyd / het opent de verstoptheyd der Lever en der Milt / het reynigt van 't Graveel ende doet sonder pyne water maeken.

33. Schel-kruyd.

IN 't Latyn Chelidonia. Is een kruyd dat in Bogaerden en Hoven van selfs wast / en heeft ronde gehairde stelen / met veel ledekens / draegt geele Bloemkens / ende heeft geele wortelen / het sap is geel ende seer bytende.

Schel-kruyd gescherft ende met Eyeren / koekskens af gebakken / zyn goed geëten voor benouwtheyd des herten / ende voor Geelzucht. Gedistileert water van Schel-kruyd / klaert het gesigt ende verdryft de schellen uyt de oogen als men-se daer mede wascht / het geneest ook wonden ende jeukt sel.

34. Eer en prys.

IN 't Latyn Veronica. Is een kleyn kruydeken / langs d'aerde kruypende met hairachtige steelkens ende gekerfde hairachtige blaederkens / wast in zandachtige valeyen / ende men plant het ook in hoven.

Veronica is warm en droog van natuere. In Wyn gesoden / en den Wyn met een vierendeel loots Driakel in-genomen is goed voor de Peste / als men daer op warm toe-gedekt word om te

sweeten. Water van dit kruyd gedistileert ende gedronken suyvert het bloed/ verdrijft schurftheyd ende kinder-pokskens/ is goed voor treckinge ende benouwtheyd op de borst.

35. Sint Jans-kruyd oft Hiperidon.

HEeft eenen ronden bruynen rooden steel met veel takskens. In't Latyn Hipericum genaemt. De blaederkens zyn smal en vol gaetjens/ heeft schoone geele bloemkens/ in vyf blaederkens gesneden. Dit kruyd wast overvloedig op hoog grasachtig ongebouwd Land/ ende word ook in Hoven geplant.

Hiperidon is warm en droog in den derden graed. Gedistileert Hiperidon water is goed gedronken voor de vallende siekte. Van dit kruyd een dranksken gemaekt ende gedronken/ verdrijft de derde en vierden-daegsche koortse het doet water lossen/ is ook goed voor den steen in de blaese ende voor lammigheyd. De olie van Hyperidon/ geneest alle verouderde wonden ende ulceratien.

36. Oogen-troost.

DIt kruydeken heet in't Latyn Euphragia. Het is een schoon kruydeken met veel steelkens/ heeft swart-groene gekerfde blaederkens/ zyn bloemkens zyn kleyn en wit/ met geel en purper besprengt. Den wortel is kleyn: wast veel in grasachtige velden/ ende bloeyt ontrent den Hoy-tyd/ maer het en wilt in geen Hoven wassen.

Oogen-troust is warm en droog van natuere,

Van dit kruyd water gedistileert ende d'oogen daer mede gewasschen / maekt klaer oogen / ende verbetert het gesigt. Wyn met oogen-troost in / gedronken / sterkt de memorie ende verdryft de geelzucht.

37. Wintergroen.

HEeft negen oft thien groene rondachtige blaederen / ende heeft een steelken daer schoone witte bloemkens op wassen / riekende als Mey-bloemkens / ende wast overvloedig in groene valeyen.

Winter-groen in't Latyn Pirola genaemt / wast in de valeyen der duynen / en draegt witte bloemkens / seer lieffelyk van reuk / en koud en droog van natuere. Dit kruydeken is een goed wond-kruyd / geneest loopende gaeten en vuyle sweeringen / men mag 't in wyn sieden ende drinken / ook doekskens leggen (hier in genat) op wonden oft op fistelen ende verbrandheyd / ende soo zal 't met Gods hulpe genesen.

38. Ganserik oft Klik.

IN't Latyn Argentina. Heeft teere dunne steelkens ende smalle gekerfde blaederkens / die na d'aerde aschverwig zyn / ende boven groen. De bloemkens zyn geel / ende wast by de wegen overvloedig.

Ganserik is droog en koud in den derden graed. Ganserik gesoden ende gedronken / stopt den buykloop ende de stonden der vrouwen / doet ook geronnen bloed scheyden / ende den mond mede gespoelt is goed voor sweeringen / diend ook om roode loopende oogen te wasschen ende vuyle wonden te suyveren.

39. Dry-blad.

DIt kruyd word in't Latyn Trifolium Palustre genaemt.

Dry-blad wast t'Aelberts-berg in de Meerkens / ende is seer bitter van smaek. Dit kruyd gedroogt ende met bier opgesoden en doorgedaen zynde / ende wederom met Honing opgewalt / is goed gedronken voor scheurbuyk ende voor een volle borst die met slymen overlaeden is / is ook goed voor bloed-spouwen / ende die gebrek in de lever hebben / dit kruyd nemen de Schippers mede gedroogt die verre rysen doen.

40. Koekkoeks-brood.

KOekkoeks-brood noemt men in d'Apteek Alleluïa, ende by sommige Trifolium Arcetorum. Dit kruydeken heeft geenen steel / de bladeren wassen van den wortel op / en gelyken bynae de Klaver / het plagt overvloedig te wassen in't Harrlemer-hout. Koekkoeks-brood / 't welk men ook noemt Klaver-surkel / is koud en droog van natuere. Dit kruyd geëten als Salaet met Olie en Azyn / is goed voor een quaede maege / want het maekt appeteyt. Dat selfde kruyd gesoden en den mond mede gespoelt is goed voor eenen vuylen stinkenden mond.

41. Herts-hoorn.

HErts-hoorn / in't Latyn Cornu Cervium. Is een kleyn kruydeken / uytgestrekt langs d'aerde / heeft bladerkens als geraken herts-

hoorn / met een steelken daer een hairken op wast / ende men vind'er veel in't Haerlemer-hout langs den weg.

Dit kruydeken is koud en droog van natuere. Kleyne gescherst / en met een Ey gebakken in de panne / soodanige koekskens zyn goed geëten voor den buykloop ende bloed-pisse / tegen t'graveel / het druppen der caternen / ende voor den overvloed der vrouwen stonden ende is in alles gelyk den Weechbreede / men macht ook droogen tegen den Winter.

42. Honds-to■ge.

HOnds-tonge in't Latyn Cinoglossa. Heeft lange smalle blaederen / de bloemen zyn purper-bruyn / ende wast overvloedig in zand-achtige gronden / by de wegen.

Honds-tonge is koud en droog van natuere. Honds-tonge-kruyd met den wortel in water gesoden / is goed om mede te gorgelen voor een vuerige keele / ende diend ook om eenen quaeden mond mede te wasschen. De Honds-tonge is ook een heelsaem kruyd / bequaem zynde om wonden mede te suyveren ende te cureren / Honds-tonge met Gerste-meel-pap gemengt en op-geleyd is goed voor 't wild vuer mede te verdooven.

Hier volgen de Keuken-Medecynen.

1. Melk.

MElk is goed geëten van lieden die in teeringe zyn / oft die oud en koud zyn / ook voor jonge kinderen / want Melk voed wel / en maekt goed bloed / besonder schaepen-melk met Roose-water en stok suyker opgewalt en lauw gedronken / is goed voor een benouwde borst om slymen te doen lossen / diend ook om seere oogen mede te wasschen / om pyn en smert te doen vergaen. Melk gesoden op de helft met een stuk stael / is goed gedronken voor den buykloop: soete Melk gesoden met Salie / is goed mede gegorgelt voor den huyge ende een vuerige keel.

2. Boter.

BOter is seer te pryseu / want de Boter versagt ende verbetert alle dingen ende voed meer dan eenig olie. De boter vet geëten op brood maekt openinge ende salft het lichaem van binnen / doet weedom en pyne vergaen / is goed voor een kouden en droogen hoest / versagt de pyne der lendens / is ook goed voor den steen / ende diend tot alle dingen om te versachten ende 't lichaem te salven van buyten oft van binnen / waer toe bequaem is Meyboter / die daer toe gemaekt word / en die men in d'Apteek te koop vind.

3. Kaes;

OUden Kaes geëten / is eenen droogen harden kost / en dient geëten van de gene die een sterke Maege hebben / die swaeren aerbeyd doen en sterck en gesond zyn : maer siecke ende teere lieden die behooren'er weynig te eten / want sy is quaed om te verteiren / maer hoe-se jonger is hoe-se beter te verdouwen is. Kaes geëten na den eten sluyt de maege / ende set de spyse ter neder ende is mitsdien goed tegen d'opstygingen / ende belet het druppen der caternen.

4. Honing.

HOning is warm en droog van natueren. Witten Honing in bier gesoden is goed genut voor den hoest / ende quaede borst / doet veel slymen lossen / ende maeckt openinge / is ook goed voor den steen / doet wel water lossen. Honing met water opgewalt / is goed mede gegorgelt voor een quaede keel. Honing geëten sterckt oude lendens / ende geeft couragie / besonder goeden Meede gebrouwen die van Honing gewrongen word.

5. Vleesch.

RUnder-vleesch geroockt oft gezouten / ook Speck : Haesen / Konynen / Endvogels / Swaenen / gesoden oft gebraeden soo 't behoort is goede hertelycke spyse geëten voor gesonde lieden / en die een goede maege hebben : maer voor siecke ende teere lieden dienen beter jonge Haenderkens / Kalf-vleesch oft Lams-vleesch /

en dat gesoden oft gebraeden / en daer naer kleyn gekapt ende gestooft met Wyn oft Verjuys ende daer onder Noten en Nagelen is seer goed.

6. Visch.

ZEe-visschen als Aberdaen / Stok-visch / Haring ende soodanige Zee-spys is eenen harden kost voor gesonde lieden: maer niet voor siecke / de welcke best dienen groenen Visch / te weten / eenen Baers oft Snoeksken / gebraeden oft gesoden / ende met gesmolte boter en Azyn overgoten / met uytgedrupt sap van Orangie Appelen oft Limoenen / 't welck eenen seer gesonden kost is.

7. Eyeren.

VErsche ende weecke Eyeren is een rechte spyse voor siecke lieden / niet te min de gesonde begeeren-se ook wel. De weecke Eyeren / als 't wit maer gesteven is / zyn goed geëten voor lieden die in teeringe zyn ende die een benauwde borst hebben / sy voeden wel en verteiren lichtelyk / ende maecken versch bloed in den mensch / besonder als men'er eenen goeden teug wyn op drinkt.

8. *Zout.*

MEn segt voor een waer spreek-woord: Zout is beter dan Goud, want men sonder Zout quaelyk leven kan: maer wel sonder goud. Zout is van natuere warm en droog in den vierden graed. Zout gewreven met olie / of kleyn gestooten in olie geleyd is goed alle dagen ge-

brzeken op't flerceyn / ende diend ook wel om craūwagie ende schurftheyd te genesen. Zout bewaert visch en vleesch voor stinken ende vergaen.

9. Azyn.

EEdik oft Azyn is van natuere koud en droog. Komt in veel dingen te passe / als om walginge te maeken oft overgeven zal men nemen Eek / zout en olie onder elkanderen gemengt / en lauw gedronken / daer nae den vinger oft een veder in de keel gesteken / doet seer walgen. In tyden van Peste gebruykt men Goudbloem-eek en Vlier-eek met wat Drjakel. Azyn opgewalt met wat suyker oft Honing / met ses graenen Peper / is medecyne om appetyt te krygen.

10. Water.

WAter is een van de vier Elementen / wesende koud en vochtig van natuere. Stilstaende wateren die rieken / zyn ongesond mede te koken / maer loopende water / put water en dat veel geroert word / en klaer is sonder reuk oft smaek / dat is gesond water : Men segt water gedronken van gesonde lieden en geeft noch en neemt : nochtans koud water gedronken is goed tegen de inwendige hitten / is ook goed roode oogen mede gewasschen ende natte doekskens op 't voorhoofd geleyd / diend ook mede om te gorgelen ende den mond mede te spoelen / in den neus opgehaelt / is goed voor hoofd-pyn die van hitte komt.

Kracht ende Operatie van nieuw gevondene KRUYDEN.

1. Mechoacan.

MEchoacan is eenen vreemden wortel/ die uyt Indiën in dese landen gebracht word/ daer men eertyds niet af geweten heeft. Desen wortel word bevonden dat-se heeft een purgerende kracht/ waer van de witte de beste en de vetste zyn. Desen wortel word seer gepresen voor de waterzuchtigheyd. Neemt een vierendeel loats van den wortel Mechoacan en pulveriseert dat kleyn/ doet dit poeder in een roomerkien franschen Wyn / is goed gedronken voor dikke buyken en waterzuchtigheyd / dit is voor een oud mensch : maer een kind geeft men de helft t'eender reyse.

2. Sarsaparella en Heylig-hout.

SArsaparella en Heylig-hout is wel bekend van de Meesters die verstand hebben om Pokken te genesen / want Sarsaparel en Ligmum Ginacum zyn seer goed om 't bloed te suyveren/ ende schurft of rappigheyd te genesen / ende loopende oogen en gaeten mede te cureren / men mag-se sieden in kleyn bier met wat gepelde Rozynen / desen drank is goed gedronken voor alle lieden die pokkig en schurft zyn ofte

quaede

guaede loopende gaten hebben/ men mag-se beyde gelyk besigen ofte elk besonder / gesoden als boven.

3. Tabak.

DAt is een kruyd dat uyt West-Indiën herwaerts over-gevoert word / gedroogt met groote menigte / en word op een sonderlinge maniere gebesigt / sommige leggen een blad in eenen kroes Wyn te weyken eenen gantschen nacht / ende daegs daer naer gedronken / verdryft veel stuppen. Ander nemen dit kruyd gedroogt en steken 't in brand / ende suygen den rook door een pypken in haeren mond / ende blaesen die wederom uyt / dit is goed voor veel gebreken / soo men segt / want die dit doen / worden op staende voet veel humeuren en leelyke taye vochtigheden quyt / als men dagelyks by ondervindinge bevind.

Van de GRAEDEN, daer hier dikwils van vermaent word; hoe men die verstaen zal.

DAt is te verstaen / als of men seyde / lauw water den eersten graed / heet water den tweeden graed / noch heeter den derden graed / siedend heet en onlydelyk in den vierden graed. Als ook in deser voegen : gracht-water is koud in den eersten graed / put-water in den tweeden graed / sneeuw-water in den derden graed ende ys-water is't alderkoudste ende onlydelyk in den vierden graed.

K

Van 't Herbariſeren.

OM 't Herbariſeeren (dit is om kruyden te vergaeren of daer op te ſpeculeeren / ſoo zal men de Bloemen / Kruyden / Vruchten / Zaden en Wortelen / op zynen behoorelyken tyd pluiſken ende vergaederen / om te gebruyken elk nae zyne gelegentheyd. In de Lente oft Voor-zomer vergaederd men Wortelen / als Alants-wortel / Bevernel-wortel / Eruigium etc.

Men zal-ſe ſchoon wasſchen / ende te droogen hangen oft confyten. Item de conſerven van de bloemen ende jonge ſpruytjens / die men met ſuyker confyt / als Violen / Roofen en Alſem die zal men pluiſken als die ſchoon open ſtaen / in ſchoon weder. De kruyden om te distileeren / als Byvoet / Conſili / Weegbree / dat doet men in den Mey-tyd / want dan hebben die kruyden de meeſte kracht / en zyn vol ſap. In midden den Zomer / haeld men kruyden om te droogen / om die te gebruyken als 't noodig is / in den winter. In den Herſt vergaederd men 't zaed / als Dantus / Peterſelie / Venkel / ende ook wortelen / als Heemſt-wortel die men weg legt om te beſigen als-ſe niet te krygen zyn. Beminden Leſer hier mede vaert wel / en dankt God den Heere / die ons 't gebruyk van alles gegeven heeſt / ende leeſt alſoo dat gy naemaels inder eeuwigheyd met den Almogenden Bloem-maeker mogt leven in de eeuwige ruſte : Ende wenſcht ook geluk die 't vergaederd heeſt.

E Y N D E.

Hier volgt een REMEDIE-BOEKSKEN,

Inhoudende hoe men met kleyne koſten, ook met bekende kleyne Remedien, alderhande krankheden en ſiekten geneſen kan, nut en profytelyk zynde voor een iegelyk. Maer beſonder voor arme menſchen, oft voor de gene die door werken van Bermhertigheyd, ſchaemel kranke lieden begeeren te geneſen en byſtand te doen.

Om ſchurfde Hoofden te geneſen.

NEemt Klyſbaen / ſied die met water / ende reynigt daer 't hoofd mede. Neemt dan geſtooten Hool-wortel en Baſilielaer / ſied die in verſche Mey-boter met wat boom-olie en ezyn in een onverglaeſt potjen / neemt dan gewreven ſwavel / roert het onder malkanderen / tot dat 't ſtyft / ende ſmeert met deſe ſalve het Hoofd.

Of ſmeert'er op nieuw gemaelen Moſtaert / 't zal geneſen met Godts gratie.

Om luyſen te verdryven.

NEemt geſtooten Luys-kruyd / mengt het met Olie en doet-er wat Quik-ſilver by / ſtrykt daer mede / het verdryft de Luyſen van

den hoofde / ende van alle plaetsen des lichaems ende geneest oock quaede crauwagie / schurftheyd ende jeuckxsel.

Dat selfde doet ook Luys-kruys in azyn geweylkt / ende de kleederen daer mede bestreken / verdryft de Luysen.

Om pyne des Hoofds te genesen komende van koude.

SIed Roosemareyn in bier een quartier urs / doet dan den Roosemareyn daer uyt / ende doet'er wat saelie / suycker en boter in / met een weynig Rogge meel / eet daer somtyds af warm / het is seer goed.

Item men neemt Salie en Bethonie / legtse in Wyn en drinkt daer af.

Conserf van Roosemareyn / oft van Bethonie ingenomen / de groote van een Castaengie / met wat gestooten kaneel ende note-muskaet.

Item in voet-water geseten daer Camillen in gesoden zyn / ende Zout daer by gedaen zynde treckt de pyn uyt den hoofde.

Geroken aen gewreven Nageleyn / oft Nageleyn-water opgetrokken in den neuse uyt het hol des hands / doet de pyne vergaen.

Indien'er verstoptheyd is van kamergang / soo zal men 's avonds hoofd pillekens in-nemen een vierendeel loots. Of neemt 's morgens in een vierendeel loots Senepoer met warm geboterr bier en wat suycker.

Om pyne des Hoofds te genesen, komende van hitte.

NEemt Roose-water met een weynigsken Roos-azyn/ riekt daer aen/ ende trekt wat op in den neuse/ ende die pyne zal terstont vergaen/ men mag ook Camfer rieken.

De plaetse daer die pyne is/ zal men bestryken met Roos-salf/ ende nemen Roos-water/ Roos-azyn/ Roos-olie/ van elks wat onder malkanderen geslagen/ en daer eenen doek in genat ende dobbel voor 't voor-hoofd gebonden/ ende als't droog is wederom ververst.

Tot kamer-gang zal men in-nemen/ Pruym-kruyd een Loot met warm Bier/ Boter ende Suyker.

Om 't Hoofd te suyveren.

BEet-wortel gesneden en in den neus gesteken/ suyvert de Herssenen/ oft Kool-sop in den Neus opgetrokken suyvert het hoofd.

Neemt Peper ende knauwt die met Rozynen/ dit doet veel vuyligheyds uytspouwen.

Om beroertenisse te genesen.

DIe dese siekte hebben/ die zullen veel kruyden besigen/ besonder note-muskaet/ en zullen hun wachten voor koude ende vochtigheyd/ ende voor veel te slaepen by daege/ ende zullen 't hoofd warm houden/ ook wryven ende stryken 't hoofd/ nekke/ Polsen/ Handen en Voeten/ al neerwaerts met Spyk-olie ende

olie van Vossen / ook met Brandewyn / ende men zal een doekskien doen al waer men streykt op dat d'Olie daer aen blyven mag.

Item / neemt Salie / Betoni / Ysop ende Roosmareyn / van elks een hand vol gesoden in kleyn bier / tot het derde deel verkookt is / ende dan door gedaen zynde / soo walt het wederom op met Honing / ende daer zal men dagelyks van drinken / ook zal men somtyds drinken Lavendel water / ende mengelen / onder den dagelykschen drank.

Tot kamergang zal men in-nemen 's avonds na den eten Hoofd-pillen / eens ter weke.

Ook zal men vermengelinge maeken met gestooten Nagelen / Mostaert en Gember / met wat honing / ende in de neusgaeten gedaen.

Vrialkel is ook goed bevesigt in dese siekte.

Voor beroerteniſſe aen de Tonge.

ALs de Tonge beroert is dat men qualyk spreken mag / soo zal men de tonge soetelyk wryven met een weynigsken Vrialkel gemengt met wat lavendel water / ende nemen wat gestooten Muskaet-note in den mond / gemengt met wat conserve van Roosemareyn / ende laeten bussen setten achter in den nek.

Om de ydelheyd des hoofds te genesen, ende om de sinnen te sterken.

DIe zyn memorie wat verminderd is / die zal wyn drinken daer Consilie de Greyn / witte Cardo benedictus in geweykt heeft / want dit sterkt de memorie seer / ende men zal volyk

van gemoed leven / van hem settende ende verjaegende alle swaermoedigheyd ende quade fantasien.

Tot purgatie soo zullen-se in-nemen Diacatolicon een loot / Senepoeder een kleyn lepelken gemengt met Duyve-kervel-water / ende drinken dat 's morgens heet in.

Sy zullen hun wachten voor swaere spyse / want dat grof ende swaer bloed maekt in den mensch / te weten / als gezonnen Vleesch / Kaes en Melk / moeten sober wesen van spys en drank ende vrolyk van leven.

Sy zullen de handen / Aensicht ende voeten dikwils wasschen / ende wandelen op genoegelyke plaetsen met vrolyk geselschap.

Om de draeyinge des Hoofds te genesen.

DIe de werbel-siekte heeft / zal hem wachten van draeyende ende omloopende dingen aen te sien.

Tot purgatie zullen-se in-nemen Pruymkruyd ende Diacatolicon van elks een loot / en dit lauw drinken met gesuykert bier.

Men zal ook walginge maeken met Olie en kleyn bier lauw gemaekt / ende steken dan den vinger in de kele.

Men zal eenen beet-wortel wat snyden ende steken een stuksken in de neusgaeten om t'hooft daer mede te reynigen.

Nae den eten zal men een stuksken Queevleesch eten oft een korstjen brood om de maege te sluyten tegen 't opstygen.

Om de Phrenesie te genesen.

PHrenesie is een rasernye des hoofds / met een sterke koortse / komende van verhittinge des bloeds.

Vervolgens zal men purgeren met Pruym-struyd ende Diacatolicon van elks een loot ge-mengt onder-een met een dronksken Gerst-water.

Men zal den patient ook doen laeten / ende binden voor 't hoofd eenen dubbelen doek / genat in Roos olie ende Roose-water.

Des avonds zal men hem ingeven een slaep-dranksken / te weten / Syroop van Bollen / een once met warm bier ingenomen / en men maet 't voorhoofd / de slaepen / Neusgaeten ende Polsen met Olie van Bollen stryken.

Zyn spys en drank moeten al verkoelende zyn.

Van de Mare.

DIe met dese passie gequelt zyn / zullen haer selven God den Heere bevelen / ende zullen 's avonds sober eten / ende zullen gewennen op hun zyde te slaepen / ende met het hoofd vry hoog liggende.

Sy zullen purgeren met Diaphenicon en Diacatolicon van elks een loot / en drinkt het in met Bethonie ende Duyve-kervel-water elks twee oncen.

Sy moeten walginge maeken / met Radys-water / Olie / Eek en Honing / en den vinger in de keele steken / ende maeken te spouwen.

Sy zullen ook de hoofd-Ader doen laeten.

Om de Vallende-Siekte te genesen.

WIe hier gebreek aen heeft zal bynae sittende slaepen/ om te beletten d'opstyginge nae den hoofde.

Men zal eenen dranck koken van Ysope/ Salie ende Bethonie van elck een hand-vol gesoden in een mengel bier met een loot Anys-zaed een lood/ soet hout twee loot/ Rosynen gepelt een half vierendeel/ door-gedaen zynde/ zal men't op-wallen met Honing/ een half vierendeel/ een once Syroop van Ysope/ met twee lepelen Azyn.

Tot purgatie zal men in-nemen/ Diaphenicon een loot/ Agaricus Trociscatus een half vierendeel loots/ gemengt met een drouckskens van den voornoemden dranck.

't Hoofd zal men tegen vloet op kammen/ ende men zal ondertusschen in-nemen een vierendeel loots Driakel met wat geboterd bier.

Men zal ook verniesinge maeken met Notemuskaet/ Nageleyn en Peper/ van elks een weynig; kleyn gestooten zynde zal men't in de neusgaeten op-snuyven.

Item/ Pyrethrum Worttelkens gepulveriseert met Honing vermengt ende genuttigd veerthien dagen vervolgens/ dit geneest de vallende siekte/ maer men moet daer by maeken verniesinge. Tot het selfde diend ook gepulveriseerden Herts-hoorn in-genomen.

Item/ Thymus aengeroken/ is goed.

Om d'Apoplexie te genesen.

MEn zal in dese passie het hoofd kammen/ den hals wel wryven ende strycken nederwaerts met Spyk-olie.

Tot verniesinge zal men nemen Nies-wortel/ Mostaert-zaed ende Pyrethrum / van elks een weynig/ gepulveriseert zynde zal men 't door een schachte in den neus blaesen.

Den dranck zal zyn Savie en Roosemareyn / elks een handvol gekookt in bier/ door gedaen zynde/ zal men't opwallen met Honing en Note-muskaet.

Om te spouwen oft over te geven/ zal men in-nemen Radys en Vygen in stukskens gesneden / ende gesoden in water / ende door-gedaen zynde/ zal men'er by doen Honing / Olie en Azyn / en helpen dan als men't ingenomen heeft / met een veder te steken in de keele / eerst in de Olie gedopt.

Item / Bever-zwyn gerosten geneest ook dese siekte / ende men moet het gantsche lichaem neerwaerts wryven ende walginge maken als voorseyd is/ soo zal't met Gods gratie helpen.

Om Caternen te genesen.

DIe dit gebreek heeft / zal sober zyn Avondmael houden / ende eten weeke Eyeren / ende schouwen Eek en rook.

Men zal eenen dranck koken van Gerste ende Soethout / ende door-gedaen zynde zal men'er onder mengen Honing van Roosen.

Tot purgatie zal men in-nemen hoofd-pillen

een vierendeel loots / Diacatolicon een loot / met een weynig Senepoeder gemengt in warm bier / en soo gedronken.

Tot verniesinge zal men nemen Mageleyn / Nigolle en Note-muskaet van elks een schrupel / gepulveriseert / en in den neus opgehaeld / doet niesen.

Op 't hoofd zal men draegen een sakskenn met Roosen / Camillen en Lauwerier-blaederen van elks een handvol / Note-muskaet en Nagelen van elks een vierendeel loots gestooten tot pulver.

Om Doof heyd te genesen.

VOor Doofheyd zal men nemen Bethonie / Ysope ende Mageleyn / van elks een handvol / ende sied het in kleyn bier / doorgedaen zynde zal men 't op-wallen met Honing en een lepel oft twee Azyn / daer zal men af drinken vier oft vyf dagen.

Item / maekt purgatie met Dael-kruyd ende Diacatolicon / elks een loot / ende drienkt het met eenen teug warm bier.

Draegt in d'oore boom-wolle / daer olie van bitter Amandelen aen gedaen is.

Gorgelt met water daer Mostaert in geroert is met een weynig Azyn.

Voor het bloeden uyt den neuse.

MEn zal 't aensicht besprengen met koud water ende ook den mond mede spoelen.

Tot remedie zal men nemen Roos-eek ende maeken daer een dobbelen doek in nat / en binden-se voor 't voorhoofd / ende ook eenen in den nekke leggen.

Om seere Oogen te genesen.

ALs de oogen rood zyn en seer doen / ende ook traenen / dan zal men nemen wit van een Ey en kloppen altemael tot schuym / dan laeten staen versetgen / en daer seypt water uyt dat zal men mengen met vrouwen-sog / ende daer zal men somtyds wat van in de oogen druppen.

Ook zal men-se somtyds wasschen met lauw kleyn bier.

Voor de schemelinge in de oogen / soo zal men Wyn-ruyt rieken ende eten / ende ook oogen-troost in spysen gebruyken.

Als de oogen dik en duyster zyn / soo zal men'er in doen t'sap van Schelkruyd / of nemen wat gevreven stok-suyker / ende wasschen de oogen daer mede.

Item / als de oogen duyster zyn moet men-se wasschen met Venkel-water of Oogen-troost-water / het welk seer het gesicht verklaert.

Voor hitten der oogen / zult gy Regen-water nemen en sieden met witte-broed / dit waterken verkoelt ende versagt de oogen als men-se daer mede wascht / 't selfde daet ook Roose-water mede gewasschen.

Voor vlekken uyt de oogen te verdryven / zal men nemen Aluyn in water gesmolten ende d'oogen daer mede gewasschen verdryft de vlekken van de oogen.

Item / neemt het sap van Schel-wortel / sied het met honing ende schuym het klaer / dit in d'oogen gedaen neemt weg het dik Vlies der oogen / ende wascht het met wat vrouwen-sog voor 't smerten.

Voor den ſtank des monds.

ALs den mond ſtinkt / ſoo zal men hem waſſchen met goeden ouden Wyn. Ende als het tand vleeſch bloed / ſoo neemt een weynig gebrandt ſpaenſch-groen / vryſt'er mede de tanden en waſcht het wederom af met ſchoon regen-water. Maer men mag 't niet inſwelgen.

Voor de Tand-pyn.

VOor de tand-ſweer ſoo ſied in Azyn Pyrethrum ende Yſope / ende waſt daer mede de tanden.

Of neemt een handvol Gerſte / ende een half vierendeel vygen in ſtukken geſneden / ende een handvol Moer-beſie bladeren / ſied het wel met malkanderen / ende doet'er by een weynig Azyn en ſpoelt daer den mond mede.

Voor eene benauwde Keel.

DIe eene benauwde keele heeft / die zal-ſe van buyten ſmeeren met Camil-olie ende olie van ſoete Amandelen / en doen'er een wyl ſervet om. Ende gorgelen met water van Camillen / Weech-breede / en Diamorum. Of met wat water / azyn en honing / onder-een gewalt op't vuer / en daer mede gegorgelt.

Voor den Hoeſt en benouwdheyd op de Borſt.

MEn zal nemen Soet-hout / 't welk men moet ſchrabben en plat kloppen / twee

loot/ Anys-en Venkel-zaed een loot t'saemen/ Vygen acht oft negen in stukken gesneden. Sied dit met malkanderen in soeten Wyn/ ende door-gedaen zynde wal het op met Honing oft Suy-ker / ende drinkt daer somtyds af.

Strykt de borst uytwendig met olie van bit-ter Amandelen. Somwyl zal men besigen wat suyker-penye.

Voor een quaede Maege.

ALsem-wyn gedronken is goed voor een quaede Maege. Oft peper geëten. Ook Wyn-azyn geeft appetent. Kapers met azyn geëten zyn ook goed. Of somtyds wat brande-wyn gebruykt.

Die gequelt zyn met walgen oft overgeven/ die zullen wat spaenschen Wyn besigen / oft een stuksken Quee-vleesch na de maeltyd eten/ ende drinken Wyn van Granaeten.

Tegen de Teeringen.

LIeden die in Teeringe zyn die spouwen bloedige slymen / de welke vuyl rieken. Neemt Gerste / sied die in water tot dat-se splyt / dit water door een doek gedaen zynde / zal men't op-wallen met Suyker oft Honing van Roosen / desen drank is goed voor lieden die in Teeringe zyn.

Voor een kranke Lever.

DIe een kranke en verstopte Lever heeft die zal somtyds Syrope van Alsem besigen.

Voor een verhitte Lever / besigt men Syrope van Violen oft van Roosen.

Als de Lever verhit is.

HIer tegen zal men in-nemen Syrope van Violetten (die men in d'Apteek te koop vind) met wat bier / en stryk het uytwendig met Roose-salf.

Voor de Geelzucht.

DIe dese siekte heeft zal purgeren aldus: Neemt bloemkens van Violen en Bernage van elks een goede handvol / sied-se in Schaepe-wey / door-gedaen zynde / roert daer in een een once Casiafistel en drinkt dat uyt.

Het is ook seer goed dat men walginge maekt soo als hier volgt: sied Gerste en Radys in water / ende door-gedaen zynde / doet'er by Olie / Eek en Boter / ende laet dat lauw drinken / en steekt daer naer u vinger in u keele / zult seer braeken.

Item / om dese siekte te genesen / zal men Schelkruyd doen in zynen drank / ende daer van gedronken is goed voor de Geelzucht. Tot het selfde diend Rabarber / oft wat Saffraen gebesigt.

Om 't Colicompas te genesen.

IS eene onlydelyke pyne / komende van verholen ende beslooten winden / in de darmen vergaederd zynde.

Dus zal men purgeeren met een loot Dack-

kruyd / drinkt dit met heet bier / wel geboterd ende gesuykert.

Men mag ook Camillen sieden in wyn of bier / door-gedaen zynde / zal men't drinken met een weynig gestooten Anys-zaed.

Neemt Anys-zaed / Venkel-zaed / Lavas-zaed / Soethout en Kaneel / van elks een weynigskens / stoot het tot pulver / ende eet hier af.

Olie van Camillen van buyten op gestreken daer die pyne is / helpt seer.

Ook Zout / Zemelen en Camillen / van elks een handvol / geroost in een nieuwe panne ende tusschen twee doekskens geleyd op de plaetse daer de pyne is / helpt met Gods gratie.

Voor de Wormen.

LAnge Rosynen geëten dooden de Wormen. Desgelyks doet ook Kool-zaed ingenomen.

Item / vylsel van Herts-hoorn in-genomen / een vierendeel loots. Desgelyks Olie van Alsem en bitter Amandelen / gestreken op de maege ende op den Buyk / dooden de Wormen.

Van den Buyk-loop.

WIe hier gebrek aen heeft / die zal soetemelk sieden op de helft / ende drinken daer af heet / ende houden hem warm ende stille.

Note-Muskaet gestooten / ende in een Ey gebakken is goed geëten voor den Buyk-loop.

Om ruyigheyd te genesen.

MEn zal een purgatie in-nemen van Sene-bladeren gesaden in wey / met een wey-nig

nig Anys-zaed / met gepelde Rosynen / een hand-vol / ende men zal't warm drinken.

Item / men zal een salfken maken van gestooten Bakkelaer / Hool-wortel ende Swavel / mengt het met smeer van gerookt vleesch / ende strykt het schurft daer mede / ende ook in alle de vouwen der leden.

Om de Crauwagie te genesen.

NEemt Boter en Zeep / smeert daer de Crauwagie mede / ende wascht het af met warm regen-water / strykt het met olie van Oster-noten / tot het selfde diend / Hool wortel / Bakkelaer / Aluyn / Azyn / Peper en Solpher / met zoute Boter gesoden ende onder-een geroert / ende daer mede gesmeert / dese salve geneest de Crauwagie.

Om de Waterzucht te genesen.

DIe dese passie heeft moet weynig eten ende noch minder drinken / ende oeffenen zyn leden in gaen / staen ende arbeyden / ende wachten hem in den dag te slaepen ende voor vochtigheyd.

Hy zal maeken een Poederken dat hy eten zal met geroost brood.

Neemt Kaneel / Gember / Brem-zaed / Bakkelaer / Anys-zaed en Soet-hout / al-te-mael kleyn gestooten met Franschen wyn.

Om den Steen te genesen.

WIe hier gebreek aen heeft / zal nemen de kaeke-beenjens van Snoeken / een kle-

rendeel loots gepulveryseert ende met wyn in-gedronken / ende stryken zyn lendens ende blaese met olie van Camillen oft Scorpioen olie.

Item / neemt Anys-zaed / Venkel-zaed / Petercelie-zaed / Brem-zaed / Daucus-zaed / Jof-frauw-merk-zaed ende Soet-hout / al te-mael kleyn gestooten zynde / maekt hier af een poeyer-ken ende neemt het in met gebotert Bier en Brood.

Remedie voor de Kortse.

DIe de Koortsen heeft / zal men doen laeten / hy zal in-nemen synen Venetiaenschen Driakel ende een vierendeel loots van den besten Goud-bloem-azyn / ende daer op gaen liggen sweeten warm gedekt zynde.

Om eene langdurige Kortse te genesen.

MEn zal nemen een halve Note-muskaet ende soo veel wit Mostaert-zaed t'saemen gemengt met eenen kroes warmen Wyn ende ingedronken als die huyveringe begint te ko-men / ende laeten hem warm toe-dekken om te sweeten / ende soo't in een reys niet over en gaet / soo moet men 't wederom doen / ende nemen purgatie in ende doen laeten.

Om de vierdendaegsche Kortse te genesen.

DEse Koortse is nauwelyks met eenige Re-medien te genesen / ende duert somtyds een heel jaer lang,

Neemt de bloemkens van Centaurea ende Cardo benedictus / sied die met bier / ende drinkt daer af tot dat de Koortse vergaen is / dekt u warm om te sweeten / ende soo doende / zal die Koortse mede verdwynen ende vergaen.

Om slaep te macken.

LAtouwe gestooten geëten / oft salaet daer af gemaekt / dat doet wel slapen ende rusten. Als ook Rogge-meel-pap geëten / doet het selfde.

Item / Bier pap geëten / met twee loot Syrope van Mancops-bollen / en maken een voet bad / daer in gesoden zyn Wilgen-bladen en Wyngaerts-bladen met twee oft dry Mancopsbollen / ende wasschen daer in de voeten / handen / voorhoofd ende slaep des hoofds / houdende den Patient stil ende donker.

Tegen eene quaede Memorie.

BUglossa oft Osse-tong-kruyd gestampt / en daer wyn op gegoten / ende dit gedronken maekt een goede memorie / 't selfde doet Hoenver-sop / brood in geweykt en geëten. Item / Consilie de Greyn in Wyn geleyd / desen Wyn gedronken sterkt de memorie / verheugt het herte ende doet een mensch wel rusten.

Item / als men slaperig is / ende veel vochtigheyd loopt uyt den Neuse ende vergetelyk is / die zal 's morgens geconfyte Gember eten / ende bresigen veel Mostaert ende gorgelen dikwils.

Tegen Swaermoedigheyd.

WIe hier gebreek van heeft / zal somtyds eenen goeden teug Wyns drinken met wat Pimpernel water / of Buglos water gemengt / als ook de blaederen van Pimpernel in Wyn geleyd ofte sonder die / verheugt het herte. Daer by zal men een vrolyken moed dragen ende verkeeren met vrolyk geselschap / ende purgeren met Seneblaeden ende doen laeten / soo zal 't wel gaen belief het den Heer.

Om Lammigheyd te genesen.

HIer toe diend Triakel in-genomen met goeden Mede / ende dat men maekt verniesinge / kroozinge ende wryvinge van de lamme leden.

Voor de Tand-sweer.

MOerbesie blaederen in Regen-water gesoden / en daer by gedaen een weynig Azyn versacht de Tand-pyn / als men daer mede gorgelt ende den mond spoelt.

Voor den Huyge der Keele te genesen.

NEemt Azyn maekt die warm en gorgelt daer mede / dit segt men doet den huyge vergaen / ofte soete Melk gekookt met wat Salie / mede gegorgelt helpt seer.

Om 't Pleuris te genesen;

PLeuris is een sweeringe by de korte Ribbe/ maekende onlydelyke pyn ende stekinge/ als of 't met een priem gedaen wierd/ soo dat een mensch nauwelyks zyn adem kan haelen/ komende met een heete koortse/ ende een droogen hoest.

Men zal voor alle werk doen ader laeten/ ende purgeren. Neemt een vierendeel pruymen klopt-se in stukken/ ende neemt twee loot gepelde Gerste/ een loot Soethout geschrapt ende plat geklopt/ sied het wel met malkanderen in kleyn Bier/ ende doorgedaen zynde tot eenen dranck/ doet'er by een loot Pruym-kruyd/ drinkt dit warm/ en woelt wat om dat te beter werken mag/ die uytwendige plaetse daer de pyn is/ stryckt die met Camil olie/ ende drinkt kleyn bier daer Syroop van Soethout onder gemengt is/ ende bebeeld het voords den gesondmaeker Jesum Christum.

Ook goed voor het voorseyde.

NEemt Olie van soete Amandelen/ die versch uytgeperst is een half lepelken ende drinkt het in met wat Malvesay soo zal de pyne vergaen.

Voor den Hoest.

MEn zal in-nemen een hand-bal Ysope/ ende een half vierendeel Vygen/ ende snyden die in stukken/ sied het met kleyn bier hier af gedronken/ versacht den Hoest: Hier

toe besigt men oock geconsijte Alantwortel ofte syrop van Soethout.

Om flauwhertigheyd te genesen.

HIer toe zal men besigen geconsijte Gember/ oft kaneel gesoden in water ende doorgedaen zynde/ gemengt met wyn/ versterkt de flauwhertigheyd.

Voor den Steen.

SMilt Gomme van de kriecke-boomen in Wyn/ en drinkt-se in met wat olie van soete Amandelen/ dit helpt voor den Steen: oft neemt Parietari-water met Syroop van Ysop/ een weynig/ dit is goed voor 't graveel.

Remedie tegen Beroertenisse, ende is geapprobeert.

MEn zal nemen een achtste deel brandewyn/ een achtste deel salie-water/ een achtste deel Ysope-water/ een achtste deel Lavas-water/ ende een pint Lavendel-water/ daer toe een hand vol groene Lavendel/ een hand-vol groene Salie/ een hand-vol Lavas bladeren. Maer is't in den winter dat men geen Lavas bladeren krygen kan soo zal men een halve hand-vol van de wortelen nemen/ ende die zal men kleyn scherven. Dit zal men al-temael doen in een nieuwe steene kruyk/ die digt toe stoppende/ en nemen daer t'elker reyse wat uyt in een schotel/ ende geeft den Patient

elke reyse eenen Lepel vol nats te drinken / en men zal den Patient leggen tegen een eyke vuer / ende is't saeke dat hy 't gekregen heeft in zyn hoofd / soo zal men 't hoofd tegen 't vuer leggen / ende stryken met 't voorseyde nat / oft aen d'eene zyde des hoofds / soo zal men ook dat nat nemen / ende stryken van den Schele des hoofds nae 't dunne van den hals : maer heeft hy 't in gantsche hoofd gekregen soo zal men hem beyde die zyden des hoofds met het voorseyde nat van boven 't hoofd nederwaerts stryken wel styf nae 't dun van den hals ende achter in den Nek / en langs 't rugge-been : maer soo d'eene zyde gantsch lam is soo zal men van boven 't hoofd nederwaerts stryken nae die hand tot de vingeren toe met groote macht / ende stryken elken vinger besonder / ende 't gantsche been langs / als ook elken teen. Dit gedaen zynde / zal men den Patient te bedde helpen / en maeken dat hy sweeten mag / ende geven hem wat te eten. Ook zal men nemen dry Pioni korrelen / met negen kooren wit Mostaert-zaed / stooten dat t'saemen / ende geven somtyds een Lepel vol van 't voorseyde nat te drinken / ende neemt Bevernel-Wortel ende Alant-wortel / sied die / ende met dat nat den mond gewasschen ende gereynigt / ende de tonge wat geschrapt.

Remedie voor de Teeringe.

NEemt een versch Hinnen Ey / braet dat tot het wit een weynig geronnen is / dan zal men nemen van de alderbeste Foelie ongestooten ; maer kleyn gesneden soo groot als

een Erte / ende soo veel Saffraen kleyn gewre-
ven / met Suyker-kandys de groote van een
Haese-note / kleyn gestooten / ende dese drie
dingen onder dat Ey geroert / ende dat in-
genomen met een stukskén witte Brood en
drinken daer op drie Lepelen bastaert van den
alderbesten / zal met Gods gratie genesen / soo
't onderhouden word.

Om de Krampe te genesen.

Krampe is een spanninge der Zenuwen als die tegen behoorlyke gewoonte getrokken worden met groote pyne / ende komt gemeynelijk van overvloedigheyd van spys en drank / of ledigheyd of veruuylheyd van sinnen.

Die hier gebrek aen heeft zal hem doen Aderlaeten / ende purgeren met een loot Diaphenicum / met een teuge warm geboterd Bier / men zal met een warme hand ofte met eenen warmen doek de plaetse wryven / ook het hoofd ende den hals / 't rugge-been ende de beenen neerwaerts aen. Men mag ook in-nemen een vierendeel loots Driakel met een teuge gesuykerd bier / ende stryken de seere plaetse met Pieter-olie. Om te niesen zal men nemen wat gestooten Peper ende Note-muskaet / en fyn Nageleyn / dit poeyerken zal men uyt de hand in den neus optrekken.

Conserve van Roosemareyn / is ook goed hier tegen genuttigd.

Om het Bloed-overgeven te genesen.

DEse passie van bloed spouwen / komt van veelheyd des bloeds waer door eenige Aderen ontspringen / of dat'er iet in't lyf geborsten oft gebroken is. Voor dit gebrek zal men in-nemen Surope van Queën gemengt met Weegh-bree water / ende eten somtyds een stuksken Quee-vleesch / met een dronkssken rooden wyn / ende uytwendig mag men de borst stryken met olie van Queen.

Om benauwtheyd des herten te genesen.

DEse benauwtheyd des herten komt van al te groote sorge en droefheyd / en van veel te waken / bevreestheyd ende te arbeyden boven zyn vermogen De genesinge zal zyn als volgt: Men zal 'thoofd ende den nek stryken neerwaerts / ende drinken somtyds een goede teuge wyn / somtyds eten een Eyken met wat kaneel / en sig gewennen geestelyke en vrolyke liedekens te singen / en somwylen wat kaneel water drinken / dit doende zal 't vergaen belief het den Heere.

Om de Borre te genesen.

DE Borre is een siekte / wanneer den mensch schielyk gedwongen word om over te geven ende af te gaen / komende meest van overvloedigheyd der galle. Die dit gebrek heeft zal zyn maege bestryken met olie van Foelie ende

olie van Queen/ en zal Alsem wyn drinken/ ende eten somtyds een stukskien Quebleesch/ en besigen ook Syrope van Granaten/ ende hem warm houden/ draegende eenen bonten borst-lap.

Om de Miltzucht te genesen.

DEse passie komt van swaer bedorven bloed ende fenynige dampen/ waer door de milte swilt en grof word/ de kiesen in den mond worden hol/ swart en stinkende. Om dese passie te genesen soo moet men purgeren met rosynen en pruymen/ een vierendeel 't saemen en laet het wel koken/ en dan daer warm in geleyckt een loot Seneblaen/ en doorgedaen zynde/ soet maken met suyker en drinken desen dranck/ ende men zal schikken goeden gesonden kost te eten die lichtelyk verteert word/ ende stryken de plaetse der Milt met Dialthea/ met een warme hand.

Om de Ambey te genesen.

DE Ambey komt van overvloedigheyd van bloed vergadert in de spenen des fondament/ die somtyds verschynen en somtyds niet en somtyds seer bloeden/ 't welk goed is als 't niet te lang en duert; want de nature soekt haer selven te helpen. Als de Ambey te seer bloed/ ende niet en stelpt van haer selven/ soo zal men Schoenmakers-rumme sieden in bier/ ende smeert daer mede met eenen borstel voor een goed vuer/ tot 't welke ook diend Eyken-

loof ende Eekelen gesoden en op de selfste maniere gebruykt : maer als-se seer doen / ende niet open zyn / soo zal men daer op leggen Lynzaed-olie / met een doyerken van een ey en wat fyn meel / op wat werk gedaen. Weeghbree-water gemengt met Syrope van Queen / is goed gedroncken voor 't bloeden der spenen.

Om de verstoptheyd der Vrouwen-stonden te genesen.

OM dit te genesen soo zal men purgeren. Neemt Diacatolicon twee loot / drinkt dit met warm gesuykerd bier / ende men zal Byvoet sieden in bier / ende mengelen desen dranck met Syrope van Byvoet / ende drinkt daer somtyds af / ende maekt een Bad van Byvoet / Camillen ende Maerter / sied die in water en wascht daer somtyds de voeten in / ende schikken 't lyf warm te houden met werken.

Voor den grooten vloed der Vrouwen-stonden.

WIe hier mede gequelt is / zal Syrope van Granaten in-nemen met wat Weeghbree-water / ende zal onder haeren dranck mengen Syrope van Queen / ende somtyds Amandel-melk oft Schaeps-melk drinken / die wel gesoden is.

Om d'opstyginge des Moeders te genesen.

WIe hier gebreck aen hebben / zullen hun gewennen hoog met het hoofd te liggen

ende stryken dikwils 't hoofd / nekke / polsen en beenen al neerwaerts aen met een warme hand oft eenen groben warmen doek Na den eten zullen sy in-nemen een stukskien geroost brood oft Queebleesch / om 't opstygen te beletten / ende zullen hun wachten voor't gene dat winden aenbrengt / als rouw fruyt / ongesoden melk oft kleyn bier dat ongesoden is / ende zullen somtyds in-nemen een vierendeel loots Orialkel met warm bier / soo zal't met Gods gratie genesen.

Om 't Flerecyn te genesen.

FLerecyn is een Passie komende van druppinge der caterren / maekt groote pyn / lammigheyd ende gichte. Die aen 't Flerecyn ende gichte onderworpen zyn / zullen hun wachten te eten oft te drinken / alle heete spyse / ook van Wyn en Azyn. Dese Passie kan men genesen door een goede purgatie van Pruym-kruyd oft Suyker van Roosen gedronken met gesuykert bier. Daer de pyne is mag men stryken met Camil olie / ende bier drinken daer Camillen in gesoden zyn met Soethout : want dit versacht seer alle pyn / ende houden sig voords warm.

Om Sweeringen ende Apostumatien te genesen.

APostumatien oft Sweeringen komen meest van swaer grof bloed / waer voor men zal purgeren met confectia Hamech in-genomen met Duyve kervel-water / ende men zal onder zynen drank mengen om te drinken Syrope

van Duyve-kervel. Op de Sweeringen zal men leggen eenen pap gekookt van Gersten-meel oft Lyn-zaed / daer vyf of ses Eyeren in gesneden zyn / doet'er ook by een Lelie-wortel ende Kruyskruyd / ende sied het in goed Bier met een stuksken boter / legt'er dat op tot dat het ryp is / ende men mag 's avonds drinken goed geboterd bier / met een half vierendeel loots gestooten Bakelaer / ende ook doen Ader-laeten.

Om de Kinder-pokskens te genesen.

KInderen die dit gebrek hebben / zal men Eyeren t'eten geven / ende warm bier daer Eyeren in gesoden hebben in stukskens gesneden zynde / ende laeten se Rosynen eten / soo zullen de Pokskens van 't herte uytwaerts slaen / verdroogen ende verdwynen.

Om de Roose te genesen.

DE Roose komt een mensch aen met huyveringe / als een sterke koortse / om die te genesen soo zal men Gerst-water drinken / ende mengelen met Syrope van Violen / ende daer de Roose oft roodigheyd is / daer zal men opleggen werk oft doekskens genat in Weechbree-water / Roose-water ende half witten Wyn-azyn / ende soo zal 't vergaen.

Om Wonden te genesen.

ALs men sig gequetst oft gesneden heeft / zal men die wonde wasschen in zyn eygen

water / met Wyn oft met Azyn en water / ende laet het dood byten / soo zal't niet versweeren / ende legt'er voorts Sucker ende Olie op met een doeckskien / bindende twee oft dry mael vast om voor 't bloeden / soo zal't haest genesen zyn / oft schrabt krijt in Eeck / ende bind'er dat vast om met een doeckskien voor 't bloeden / soo zal 't voorts van selfs heelen.

Remedien tegen de Peste.

TEn eersten als u eenigen grouwel op den hals komt / denckende met de gave Godts besmet te wesen / soo gaet terstond ende maeckt u water / ende proeft het middelste / is't noch brack / soo zyt gy daer noch vry van : maer is't dat het ontlaed ofte soet word soo is't quaed / dan moet gy neerstelyck gebruycken dese navolgende materien.

Ende is't dat gy van u eygen water wat kont in-nemen / van 't middelste / dat is seer goed voor die-se niet en heeft / om daer van bevryd te wesen.

Ten tweeden zult gy in u huys hebben de onvolpryselycke Genever-olie / want dese is soo uytnemende goed tegen de Peste / dat de gene die daer alle morgens van drincken / bewaert en gepreserveert zyn / jae al waer't dat-se in suspecte huysen ende by de siecke gingen.

De krancke-besorckers zullen gebruycken Metridact, die oprecht ende onvervalscht is / des morgens een boon groot / met een weynig van den alderbesten en den oudsten wyn-azyn die op Goud bloemen gedistileert is / ende wanneer sy by de krancke gaen / zullen sy haer lippen ende

neusgaeten met Metridaet bestrijken / ende eenen neusdoek nat gemaekt in den azijn in d'handen houden / dan zult gy met Gods gratie bewaerd wesen.

Item / Genever-water 's morgens gedronken bewaert u ook tegen gecorrumpeerde lucht / oft een boon groot Metridaet 's morgens ingenomen en daer op eenen tinnen lepel vol Genever-water gedronken.

Een seer sterke preservatie in tyd van Pestilentie.

VEneschen Tiriac ende Metridaet, van elks even veel onder malkanderen gemengt / daer van gebruykt alle morgens een boon groot / en drinkt daer naer een tinne lepel vol Alsem-water / hier mede zult gy bewaert zyn / al ging gy het eene Pest-huys uyt en 't ander in / met de gratie Gods.

Om noch voor de selve sieckte verseckert te wesen / zult gy alle morgens in u huys branden een half vierendeel goeden Wierook / en dat op dry oft vier verschehyde plaetsen oft kameren van den huyse.

Daer en zal niemant te lange vasten / noch 's morgens nuchter uyt den huyse gaen / ende principaelyk als 't regenachtig oft droevig nevelachtig weder is / ende men mag niet uytgaen voor oft na de Sonne.

Een iegelyk zal hem ook wachten van grooten arbeyd / van Venus-spel ende voor toornen ende gramschap.

Uw Huys zult gy wel bewaeren voor quade dampen ende infectie lucht / 's morgens ende 's avonds Wierook brandende / ende in den dag

met versch water begieten / ende uwe Vloeren met Wilgen-blaederen ende Wyngaerts-blaederen bestroyen.

Hier volgt een goeden drank tot bewaerenisse.

NEemt Eel-savie-blaederen / Vlier-blaederen ende Breem-blaederen / elks even veel sied-se in klaeren Renschen Wyn / doet daer in gestooten Gember / hier van zult gy 's morgens drinken eenen teug eer gy uyt den huyse gaet.

Item / als gy gaet in eenige plaetsen die seer ontsteken zyn soo neemt een Sponsie gedopt in ouden sterken wyn-azyn / die met Goud-bloemen gedistileert is.

Oft wryft ende wascht u aensicht 's morgens met eenen Azyn-doek / ende bestrykt uwe lippen ende neusgaeten met oprechten Metridaet. Ende beveelt u voorts den almachtigen onser aller medecyn / uwe Ziele ende Lichaem.

Een kostelyk preservatif tegen vergiftige Lucht.

NEemt Poleye / Wynruyt / Vlier-blaederen en rooden Byvoet / van elks een goede hand-vol / stoot het kleyn in eenen Mortier (maer dat men toe-siet dat'er geenen look in gestooten word) als't wel kleyn is / soo doet'er by eenen Bredaelschen oft Antwerpschen pot goeden Wyn-azyn. Ende stooten daer mede noch een weynigsken / dauwt het dan door eenen doek in een schoon Glas ende drinkt daer af alle morgens eenen halven roomer.

Hier

Hier volgt eenen seer kostelyken ende wonderlyken Pest-drank waer mede eertyds in de Stad Keulen genesen zyn, meer dan vier duysend menschen.

ALsoo haest als gy voelt dat gy den slag op den hals hebt / soo neemt haestelyk (eer u den slaep bedriegt) Celidonia met de blaederen ende bloemen / ende Wynruyte / elks een goede hand vol / hier toe neemt een Bredaelsche kanne Rynsche Wyn-azyn / ende sied het met de voorschreven Kruyden op de helft / doet het daer nae door eenen doek in een reyn glas / hier van zal den Patient in-nemen eenen goeden dronk / te weten / eenen roomer vol ofte meer naer alle mogelykheyd / dan zal den Patient hem stellen by een goed vuer van Eyken Spaenderen / soo lange dat hy wel sweete / ende houd hem sonder slaepen.

Remedie tegen de selve siekte.

MAer oft nu alsoo waer dat u den Almachtigen God zyne Roede wilde laeten proeven / ende u met de selve siekte wilde besoeken / soo en zult gy uwen moed niet laeten sinken / noch u selven swaerhertig maeken: maer denken ende vertrouwen dat den geenen die ons slaet / wederom kan genesen.

Daerom wanneer u dunkt dat gy eenige quaede Lucht ontfangen hebt ofte dat gy verschrikt zyt geweest / soo neemt een vierendeel loots gebrand Zout / soo lange gebrand op een

ger dat het niet meer en kryfelt : Een vierendeel loots Veneetschen Tiriac, doet daer by een kommeken stroom-water / ende dat koud ingedronken / zal het bloed doen scheyden.

Ende oft u iemant raede om te doen laeten: dat zult gy geensints doen / ten waere by advys van eenen ervaeren Medecyn (die de gelegentheyd der saeken ingesien hebbende) u zullis mochte raeden.

Waer om dat den voornoemden drank seer sterk is om in te nemen / ende noch veel quaeder om in te houden / soo doet aldus. Soo haest als gy den drank gedronken hebt / soo neemt een Ey onder u keele soo lange als't mogelyk is om in te houden.

Item / alsoo haest als gy den drank gedronken hebt oft eer gy hem drinkt (nae dat het u best te pas komt) soo zult gy een dracht setten.

Item / desen drank in-genomen / ende uwe dracht gemaekt hebbende zult gy u wel wachten van te slaepen / tot'er tyd toe / dat gy siet dat u dracht draegt ende schoon staet.

Hier is noch by gevoegd een seer goed Recept, waer mede ontallyk veel menschen haer hebben beschermt ende bewaert.

TWee loot Veneetschen Tiriac / een loot Metridaet / een half loot van 't gulden Ey / Specie Liberantes een quintel / Tormentil / Diptanus / Boli Armeni / van ellis een schruppel. Stoot de Wortelen en den Boli Armeni wel onder malkanderen met 't sap van Limoenen / ende bewaert dit wel / ende gebruykt het als't noodig is.

Als hem van iemant quaelyk geboelt / soo neemt van dese voorseyde Compositie / de swaerte van onder halven Goud-gulden / dat is ontrent dry Engelsche / drinkt dit met wyn oft goed bier / stelt dan den Patient voor een goed Eyken vuer dat hy aen 't sweeten raekt / ende dan in een bedde wel warm gedekt / doet dit naer vyf of ses uren nog eens / en den Patient zal / door Gods genaede / hier mede gepreserveert ende vry wesen voor dien aenstoot.

Om een Dracht met'er haest te setten.

NEemt een Meesters tange / oft iet anders daer gy 't vel mede oplichten kont / ende snyd dat met een scheerken boven af / de breede van eenen Penning / dat gedaen zynde / legt'er dan op wortelen van Kers-kruyd / ende daer boven op een Kool-blad / met de Rib-zyde / ende verbind het soo.

Ende by aldien dat de dracht niet en draegt / soo neemt dese naerschreven Salve / genaemt Trek-salve.

Bladeren van Kers-kruyd een goed deel / kleyn gestooten / daer by doende swarte zeep acht loot / ongezoute boter ses loot / smeerd dit onder malkanderen tot een Salve / ende daer mede moet gy handelen als volgt :

Neemt van de voorschreven Salve / ende smeert-se op de Rib-zyde van 't Kool-blad / legt dat op de dracht / met wortelen van Kers-kruyd daer onder / verbind ende ververscht dit tweemael daegs soo lang tot dat het vuer oft kole uytgevallen is / ende uytgevallen zynde / zult gy u best doen / om 't selve wederom te genesen.

Om een Dracht te maeken sonder pyn; maer met langer tyd.

NEemt een kruyd dat men noemt Haene-voed / wryst dat in u hand in stukken dat'er 't sap uyt komt / doet dat kruyd met het sap in een not-schelpe / soo vol dat gy 't styf neer dauwen moet om de schelpe op 't vel te doen raeken / dat zal binnen twaelf uren een bleyne maeken / die zult gy boven af snyden / ende versch kruyd daer op leggen / als boven.

Als men de Drachten vermaekt / soo zal den genen die-se vermaekt eenen doek voor den mond binden / van gelyken zal ook den Patient eenen doek voor den mond gebonden worden / om 't selve niet te rieken / want het eenen vuylen stank is / seer vergiftig ende smettelyk. Wanneer gy beducht zyt dat'er iemant van uwe familie besmet is / soo is't voor al noodig / dat een iegelyk van uwen huyse een Dracht laet setten / en is't dat-se iemant heeft / soo zal't u alle gelyk niet hinderen / noch de Dracht zal u niet schaeden.

Om de Peste te onderkennen by eene Bloed-sweer / soo weet dat eene Bloed-sweer heeft een wit hoofd oft puystje / ende eene Pest-buyle heeft een blauw bloemken / boven breeder dan op de buyle.

Een ander Proeve.

ALs't geen blauw bloemken en heeft / soo neemt jonge spruyten van witten wyngaert / de spruyten van wyn-ruyte / de spruyten van Vlier ende wit Mostaert-zaed / al t'saemen

kleyn gestooten gelyk een Salve / ende dat op een doeksken gesmeert / ende op de sweer geleyt / is't van de Peste / soo zal't boven heel blauw worden / ende dan zult gy het vellesken af doen / ende den wortel van Kers kruyd daer op leggen met een treck-plaester daer over.

Noch een ander Proeve.

GY zult weten ende daer neerstig op merken dat in de lisschen de Peste haer langwerpig heeft / boven scherp / onder de kaken ofte wangen byna desgelyks / onder de orelen wat ronder : maer op de armen / beenen ende ander leden heel rond als eene Bloed-sweer.

Als u de Peste gegeven is / en dat'er een blauw bloemken verschynt / en durfde geen dracht maken / soo neemt een luttel Pot-asschen ende soo veel Wee-asschen met wat Spaensche Zeep / ende een hand-vol Eel-savie stoot dit / ende maekt het tot een salve / maekt daer van een kleyn Plaesterken / soo groot als de sweer groot is / ende legt-se daer op / het zal open gaen / ende 't vuer zal den Patient uytvallen.

Dese voornoemde Salve is seer goed / ende word geheeten Brand-salve. Maer by aldien gy daer geen bloemken aen siet / mogt het niet doen : maer gy zult op een bequaeme plaetse een dracht maken / om 't vuer daer na te doen trekken.

Om te weten oft u saeke wel oft qualyk gaet.

WAnneer gy u Dracht voor de derde oft vierde reyse verbind / soo zult merken

oft de Dracht rondsom rood siet / ende is't alsoo dat in een goed teeken / dat het vuer daer nae toe treckt : maer indien de dracht rondsom wit siet soo is met de dood vermengt / en siet alsdan in tyds toe met die treck-plaesters / hier vooren verhaelt.

Als 't vuer in den Mond ontsteken is.

NEemt een groot stuck swarte Seep / met twee oft dry Kool-blaederen op malkanderen / ende die in den hals oft achter in den necke geleyd / 't zal daer uyt trecken.

Item oft vuer u boven het herte lag / ende niet nae de Dracht toe wyken wilde / neemt Kick-vorsschen / ende houd die levendig in uwen mond met den beck nae u keele toe / ende zullen die vuerigheyd naer haer trecken.

Maer indien de Vorsschen niet te krygen zyn soo verbind den Patient zyn geheel Hoofd in swarte Seep. Item / oft den Patient kamer-gang noodig hadde / soo neemt een vierendeel pruymen van Damasco / ende sied-se in bier / ende als se een weynig gesoden zyn / soo doet'er by een half loot Sene-blaederen / dan noch een weynig laeten sieden / daer van zal den Patient 's morgens drincken een half kommeken ende hy zal bate vinden.

Van het Ader-laeten.

EEn iegelyck sy gewaerschouwt hem niet te doen laeten die onder de 14. jaeren is. Ende soo gy alzulke jonge kinderen bevind kikeren te krygen / die zult gy ingeven opgerechten Ve-

neetschen Ciriac/ met Zurkel-water/ ende legt op de klieren Veneetschen Ciriac ende Mostaert-zaed/ ende een ure daer nae legt'er op gestooten wyn-ruyte met wyn-azyn gemengt/ maer en laet-se niet slaepen voor dat gy siet dat de saeke wel gaet.

Men zal de Patienten wachten dat-se geen Boom-vruchten en gebruyken: maer die schouwen als vergift/ ten waere Okernoten/ die mogen sy wel nutten ende besigen.

Item/ indien de Patienten van Drachten eenig gebrek hielden van verkrompen zenuwen/ soo neemt olie van Pier-wormen/ ende smeert die plaetsen daer mede by een goed vuer van Eyke spaenderen/ het zal beteren met Godts hulpe.

Ende men waerschouwt hier by een ieder/ dat-se alle vuyligheyd der sieken zullen begraeven in de aerde/ sonder in eenige Prievaeten te gieten.

Hier volgt noch eene Remedie voor de Peste, tot besluyt.

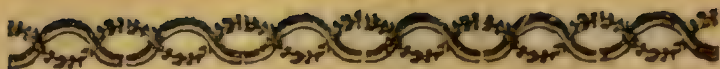
IN eenen vuerigen tyd als de Peste regneert/ soo zal men denken/ dat God den Heere op ons verstoort is/ ende dat hy ons plaegen wilt om onse sonden/ soo van ongeloof/ als van een quaed leven/ waerom een iegelyk geraeden word zyn sondig leven te beteren/ en hem te stellen in eenen staet van gratie/ waer in hy begeert te sterven: doende gelyk goede Schippers/ die eer dat-se uytvaeren/ al dat-se behoeven in een storm/ eerst gereed maeken/ om als't nood doet/ dat sy hun dan zouden weten te helpen/

want niemant weet wat hem overkomen mag; heden my/ morgen gy/ want tegen de dood en is geenen schilt / daerom moet een iegelyk leven alsoo hy wilt sterven: want dat gy heden siet aen u mede-borgeren / gebueren / vrienden oft maegden/ dat selfde mag ook morgen oft overmorgen u overkomen / dus laet u raeden / bicht ende betert u sondig leven / ende bid God den Heere om genaede / ende weest bereyd met de vyf wyse maegden / op dat gy mogd ingaen in de vreugd des euwig leven / als de dwaese uytgestooten zullen worden in de euwige verdoemenisse. Om nu in tyds toe te sien / soo zal men weten dat in vuerige tyden de lieden veel aen koortsen onderworpen zyn/ veel wordender schurft en krygen Pest-buylen / de kinderen zyn dan veel gequelt met wormen / ende de menschen sterven haestig / dan zal men besigen tot een preservatif Waelsche-noten met Wyn-ruyte en vygen van elks wat met een weynig zout / en daer wat van geëten / ende drinkt somtyds een lepelken Goud-bloem-eek oft anderen sterken azyn / ende nat daer een doeksken in / om somtyds aen te rieken / ende stryken dry oft viermael daegs aen den slaep des hoofds / onder de neus-gaeten en op de polsen. Item / een stukskken geboterd brood / met een steelken Wyn-ruyte geëten / is ook een goed preservatif voor de peste / de Kinderen zal men ook wat eek en suyker laeten in-nemen / 't welk ook goed voor de Wormen is / ende men zal veel suere dingen besigen want dat goed is in vuerige tyden / en men zal de plaetsen schouwen daer de Peste is/ en komen ook weynig onder 't volk / en hun wachten voor stank en vuyligheyd. Die de gaeve

Gods krygt / zal God den Heere bidden / ende zyn best doen om zyn gesondheyd wederom te krygen. Hy zal nemen goed oud bier / en heet maeken op 't vuer / en doen daer by een goed stuk boter in / en een vierendeel loots Venecetschen Driakel van den alderbesten / en drinkt dat alsoo warm met malkanderen in / en doet daer nae u beste om aen 't sweeten te raeken / als door aerbeyd of door wandelen over de kamer / ende leggen daer nae een groot Eysten vuer aen en laeten hem warm dekken om te sweeten / 't welk de Peste uyt dryft : maer soo lief als hy zyn leven heeft / zal hy hem wachten voor slaepen binnen dien tyd / en binden onder de voeten Zout / Radys / kruym-nen van Roggen-brood en Seep / stoot dit onder malkanderen ende bind het met een Kool-blad onder de voeten / om 't vuer van 't herte te trekken / en hem doen terstond laeten / een sterke purgatie nemen ende maeken te spouwen / en sou ergens eenige vuerigheyd openbaert / 't zy van buylen oft puysten / daer zal men opleggen Gerste-meel-pap gesoden met Vygen in stukken gesneden / een Lelie-wortel met het loof / een Kool-blad wel kleyn gestampt / ende met een stuk boter een Pap van gemaekt / en beveel het voords den gebenedyden Heere Jesum Christum / ook mag men in-nemen eenen dronk Cardo benedictus water / oft Goudbloem-eek / oft een doyer van een Eye / met een vierendeel loots Venecetschen Driakel / om daer nae aen 't sweeten te geraeken / 't welk best is om de Pest te verdryven.

E Y N D E.

Vidit { Æ. F. DE GRAEVE, *Lib. Cens.*
J. B. DE HAVESKERKE, *Lib. Cens. R.*

LYSTE

Van Boeken die men te koopen vind by den Drukker deser.

KLeynen Atlas, ofte curieuse beschryving van geheel de wereld; waer by gevoegd is een deel der Géographie, waer in men kan sien de vrymachtigheyd der Koningen, Keysers, &c. Alle de Steden onder het besit van hunne Kroonen. Mitsgaeders: den staet van syne Heyligheyd den Paus van Roomen. Alles in vraegen en antwoorden *kost.* 10 stuyv.

Toevlucht ofte heylsaeme Remedien voor alderhande Siektens en Accidenten die de Peerden, Koeyen, Ossen, Schaepen, Geyten en Hoenders, zouden konnen overkomen by-een-vergaederd in den tyd van veertig jaeren, door *Pieter Almanus van Cour*, nieuwen druk 21 stuyv. ingen.

Den Lust-hof van het cureren der Peerden, door *Jacobus de Smet.*

Plinius, beschryving van Menschen en Beesten, met schoone figuren.

Vervolg of tweede deel van Plinius, met schoone figuren.

Troost der Armen 7 groot.

Ydelheyd des Werelds, met fig. 21 ſtuyv.
Geeſtelyk Kaertſpel, met fig. 30 ſtuyv.
Hiſtorie des Bybels, leſten druk, met kaerten 35 ſtuyv.
Item, in kleyn formaet 32 ſtuyv.
Item, in Verſen 35 ſtuyv.
Item, verçierd met 400. ſchoone plaet. 4 g. 4 ſt.
Thomas à Kempis 10 ſtuyv.
Antiphonarium Romanum 49 ſtuyv.
Kleynen *Graduale Romanum* 49 ſtuyv.
Proceſſionale Romanum 4 guld 18 ſtuyv.
Manuale Paſtorum 17 ſtuyv. en h.
Evangelien voor heel't jaer 24 ſtuyv.
Dienſt van de Goede-weke 21 ſtuyv.
Geeſtelyk Wapen-tuyg 10 ſtuyv.
Proces van de Queſels 10 ſt. en h.
Den Dienſt van Sinxen 17 ſt. en h.
Mechelſchen Cathechiſmus, door *Makeblyde* 28 ſtuyv.
Trooſt der zielen in't Vagevuer 21 ſtuyv.
Patricius Vagevuer 8 ſtuyv.
Leven van Genoveva, nieuwen druk 12 ſtuyv.
Hiſtorie van Keyſer Karel 14 ſtuyv.
Naturelyk Toover-boek 28 ſtuyv.
Korte Legende van de Levens der Heyligen, 2 deel., met printjens 35 ſtuyv.
Leven van Chriſtus 35 ſt.
Den Herder van den goeden nacht 49 ſt.
Bloedigen Bruydegom, met ſchoone fig. 21 ſt.
Mirakelen van den H. Rooſen-krans, met fig. 7 guldens.

Alle de Sermoenen van Mr. *Verslype*, 20 deel. 21 guld.
Sermoenen door Mr. *Massemin*, 10 deel 6 guld.
Sermoenen van d'eerste Communie door *Hennequin* 18 stuyv.
De Stemme des Herders voor de Sondagen 3 deel. 3 guld. 3 st.
Sermoenen door *Prosper Florisoone*, 8. deelen in-8. 8 guld. 8 stuyv.
Meditatien op het geheel Lyden ende Dood van Christus, door *F. Ludovicus Meyere*, nieuwen druk, 6. deelen in-8. 10 g. 10 st.
Den grooten Planeet-boek met figuren, Amsterd.
Nieuwen Architect-boek van de vyf orders, door *J. Vignole* in folio, in quarto en in octavo, Parys, lesten druk.
Nieuwe ontdekte Distileer en stook-konst, met fig. 35 stuyv.
De Heylige Wegen des Kruys 14 stuyv.
Minne-zuchten van den H. Vader Augustinus 14 stuyv.
Geestelyken Stryd 14 stuyv.
Negen woensdagen ter eeren van den H. Joannes Nepomecenus 7 stuyv.
Het Boeksken peyst'er wel op 8 stuyv.
Lust-hof des gemoeds, met fig. 28 stuyv.
Item den enkelen 14 stuyv.
Geestelyk Bethlehem 10 stuyv.
De geheele H. Schriftuer, behelsende alle de Boeken, de welke in't algemeyn Concilie van Trenten zyn goed gekeurd, folio 24 g.

De Vorstelyke Warande der Dieren, door *J. van Vondel* 14 stuyv.

Altaer geheymenissen, door *J. van Vondel* 28 stuyv.

J. Cats, Tachentig-Jaerig Leven, &c. Amsterdam 14 stuyv.

J. Cats *Z*inne-beelden, met fig. 3 guld. 3 st.

J. Cats Trouw-ring, met fig. 2 guld. 16 st.

J. Cats Houwelyk, met fig. 2 guld. 18 st.

J. Cats gedachten, met fig. 35 stuyv.

J. Cats Bie-boek, Amsterdam 21 stuyv.

Alle de Werken van d'Hr. Jacob Cats, met schoone figuren, in folio 42 guld.

Gevallen van den ouden en jongen Robinson, 2 deelen 4 guld. 4 stuyv.

Den Silesischen Robinson, 2 deelen met plaeten 3 guld. 10 st.

Den Spaenschen Robinson, 2 deelen met plaeten 2 guld. 16 st.

Den Saxenschen Robinson, met plaet. 3 g. 3 st.

Den geschavotteerden Deugeniet en Rasphuys-Boef, sig uytgevende onder den naem van *J. Cato Kamerling*, 2 deel. 42 stuyv.

Gevallen van David Simple, 2 deelen, met figuren 2 guld. 16 stuyv.

De duysend en eenen Nacht, Arabische Vertellingen, 12 deelen 7 guld.

De Gevallen van eene Parysche Borgers-Dogter 32 stuyv. en h.

De Gevallen van Vlaemsche Mie en Yrsche Beth 49 stuyv.

Grammaire om de Fransche Taele te leeren
31 stuyv. en half
-----Fransch en Engelsch, door *Boyer* Idem
Kleynen Dictionnaire Fransch en Vlaemsch 9 gr.
Dictionnaire Fransch en Vlaemsch, en Vlaemsch en Fransch, door *Richelet*, 2 deel. in-folio
11 guld. 4 stuyv.
Dictionnaire Vlaemsch en Fransch, en Fransch en Vlaemsch, door *J. des Roches*, 2 deel.
6 guld. 6 stuyv.
Dictionnaire Fransch en Vlaemsch, door *Halma* 2. deelen 21 guld.
Dictionnaire Fransch en Engelsch, 2 deelen.
Dictionnaire Géographie portatif, par Vosgien, 2 *vol.* 1783. *broché* 4 guld. 4 st.
Cyffer-boek, door *David de Cock*, 21 stuyv.
----door *la Cour*, 12 stuyv.
----door *Naert*, 17 stuyv. en half
Reken-konst, door *Roelands* 28 stuyv.
Grooten Nederlandschen Negociant 31 st. en h.
Item den enkelen 17 stuyv. en h.
Arithmetica Illustrata oft verlichte Reken-konst door *de Rhees* 28 stuyv.
Den algemeynen Regel, door *de Rhees* 17 st. en h.
Opgestelde Rekening, voor den Wissel, door *Neron* 45 stuyv. en h.
Geheymen der Wynen, seer voordeelig voor alle Wynkoopers, 2 deelen 31 stuyv. en h.
Den volmaekten Verwer, oft de maniere om alle Wollen, Hoeden, &c. in alle kouleuren te Verwen 35 stuyv.

Nieuwen Verlichter der Konstschilders, Vernissers, Vergulders en Marmelaers, inhoudende XI. Hoofd-stukken, met kopere plaeten, eerste deel 1777. 25 stuyv.

Het tweede deel van den nieuwen Verlichter der Konstschilders, Vernissers, Vergulders en Marmelaers, ook inhoudende XI. Hoofdstukken: Men heeft'er bygevoegd 245 Levens beschryvinge der vermaerste Konstschilders van Vlaenderen en Braband, met kopere plaeten 1777. 31 stuyv.

Venus Min-sieke Gast-huys, met de natuerelyke eygenschappen der Mannen ende Vrouwen, hunne siekten, oorsprong en genesing 3 guld. 10 stuyv.

De Vrouwen, Vrysteren en Kinderen Doctor 18 stuyv.

De werken van d'Hr. *Beverwyck*, met figuren 3 deelen 7 guld.

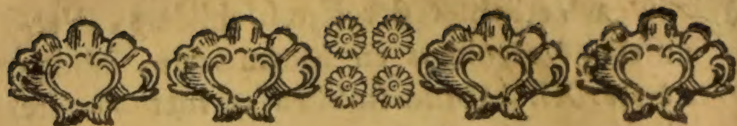
Verhandeling over de kragten der Genees-middelen van den Heer *Boerhave*, uytgegeven en vermeerderd door d'Hr. *Boudon* 56 st.

De Genees-kundige Onderwysingen van den grooten *Herman Boerhave* 2 guld. 16 st.

Raedgevinge voor de gesondheyd van den gemeynen Man, door *Tissot.*

Tissots en *Bikkers* Raedgeving voor de gesondheyd van den gemeynen Man, vermeerderd 42 stuyv.

J. D. Schlichting, van het Maeksel en Samenstel aller deelen des menschen lichaem 2 g. 2 st.

NOTA:

BY den Drukker deser word verkocht, alle soorten van Kerk-boeken in't Fransch, Vlaemsch, Latyn en Engelsch; in alle soorten van Banden: Keulsche-blaeders, Schryfboeken, Pennen, Inkt, Schryf- en gebloemde Papieren: Ook Land-kaerten, fyne Figuren; Beeldekens van alle qualiteyt; Figuren in Lysten; verguld en ander Post-papier; Canons in vergulde lysten: alle soorten van Almanachen, met geborduerde Couverten in fyn goud; andere met fyne Mignaturen: alle soorten van Portefuillen dienstig voor alle lieden. Eene schoone soorteringe van nieuwe Vlaemsche, Fransche en Hollandsche, Operas, Comedien en Tragedien. Liedekens-Boeken en School-Boeken. Den selven verkoopt ook alle soorten van Mercherye, te weten: zyde, Filoselle en gaere Linten; Naey-zyde, Flos-zyde en Naey-gaeren: Engelschen Toile-cirée: Spellen, swarte panne Bandekens, Paternosters, Quantilden, silvere-Vellekens, Oir in alle noodige couleuren: Snaeren voor de Violen: alle soorten van Klinqualerie, soo in't groot als in't kleyn, tot eenen civilen prys.

